

SINIR KENTİ OLARAK DOĞUBAYAZIT ÜZERİNE

EKONOMİK VE SOSYAL

KALKINMA STRATEJİLERİ

Proje Koordinatörü / Editör

Adem SOLAK (HEGEM Vakfı Başkanı)

Proje Ekibi / Yazarlar

Prof. Dr. Ersan BOCUTOĞLU (Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KAYA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Yahya M. KESKİN (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerem KARABULUT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Şevket ÖKTEN (Şanlıurfa Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Vahap ÖZPOLAT (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Dr. Mehmet Seyman ÖNDER (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Eyüp KUL (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Mehmet GÜR (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Dr. Ömer BİLEN (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Dr. Rahman ÇAKIR (Giresun Üniversitesi)
Doktorant Ersel Anıl SOLAK (HEGEM Vakfı)

Akademik Editörler

Dr. Ömer BİLEN & Dr. Mehmet GÜR

Bu araştırma raporu, Doğubayazıt Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Başkanlığı adına, HEGEM Vakfı tarafından hazırlanmıştır. Ortaya konan bu sonuç raporunun muhtevastıyla ilgili tüm sorumluluk Vakfa aittir.

Şiddetli Mücadele Vakfı - 2019

HEGEM Yayınları : 87
Araştırma İnceleme Serisi

SINIR KENTİ OLARAK DOĞUBAYAZIT ÜZERİNE EKONOMİK VE SOSYAL KALKINMA STRATEJİLERİ

Proje Koordinatörü / Editör

Adem SOLAK (HEGEM Vakfı Başkanı)

Proje Ekibi / Yazarlar

Prof. Dr. Ersan BOCUTOĞLU

Prof. Dr. Faruk KAYA

Prof. Dr. Yahya M. KESKİN

Prof. Dr. Kerem KARABULUT

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Doç. Dr. Mehmet TEYFUR

Doç. Dr. Vahap ÖZPOLAT

Dr. Mehmet Seyman ÖNDER

Dr. Eyüp KUL

Dr. Mehmet GÜR

Dr. Ömer BİLEN

Dr. Rahman ÇAKIR

Doktorant Ersel Anıl SOLAK

Akademik Editörler

Dr. Ömer BİLEN & Dr. Mehmet GÜR

ISBN: 978-605-69980-1-0

2019, Ankara

Baskı:

HERMES OFSET

www.hermesofset.com.tr

Büyük Sanayi 1. Cad. No: 105 İskitler/Ankara

Tel: 0312 384 34 32

İÇİNDEKİLER

1 DOĞUBAYAZIT: MEVCUT DURUM ANALİZİ.....	1
1.1. Doğubayazıt Tarihi Süreç	2
1.1.1. İdari Yapı	5
1.2. Ağrı - Doğubayazıt Nüfus Analizi	8
1.3. Eğitim Durumu	10
1.4. Doğubayazıt Ekonomik Yapı.....	12
1.4.1. Ticaret- Sınır Ticareti.....	14
1.4.2. İstihdam Sanayi ve Üretim	15
1.4.3. Turizm	19
1.4.3.1. Konaklama Tesisleri.....	21
1.4.4. Tarım, Hayvancılık ve Arıcılık	24
1.5. Doğubayazıt Sosyal Yapı.....	29
1.6. Aşiretler.....	33
1.7. TRA2-Ağrı Bağlamında TürkiyeDış Ticaretine Bakış	36
1.7.1 İran ile Dış Ticaret	36
1.7.2. Doğubayazıt Gümrük Kapısı'ndan Yapılan İthalat-İhracat	39
1.7.3. Dış Ticaret ve Pasajlar.....	41
2. SAHA ÇALIŞMALARI.....	44
2.1. Kalitatif Araştırma Sonuçları.....	45
2.1.1. Doğubayazıt İşadamları Derneği Odak Grup Çalışması	45
2.1.2. Doğubayazıt Okul Yöneticileri Odak Grup Çalışması.....	47
2.1.3. Esnaf Ve Sanatkarlar Odası Odak Grup Çalışması.....	50
2.1.4. Dışarıda Yaşayan Doğubayazıtlılarla Odak Grup Çalışması	52
2.1.5. Sınır Ticaretinde Kayıtdışı Eylemler ile İlgili Odak Grup Toplantısı.....	53

2.2. Model Önerilerine Yaklaşım	54
2.2.1. Öneri-1: “Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge.....	54
modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir”	
2.2.2. Öneri -2: “Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve	58
yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.”	
2.2.3. Öneri -3: “Türkiye-İran Kızıllaylarının ortak yönetiminde ama	61
Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamalıdır.”	
2.2.4. Öneri-4: “İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde.....	64
ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.”	
2.2.5. Öneri-5: “Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin	67
ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.”	
2.2.6. Öneri-6: “Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek.....	70
Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.”	
2.2.7. Öneri-7: “Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek.....	73
Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmelidir.”	
2.2.8. Öneri-8: “Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek.....	76
Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı-Iğdır üçgeninde şekillenmelidir.”	
2.2.9 Öneri-9: “Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek	79
Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı ekseninde şekillenmelidir.”	
2.2.10. Öneri-10: “Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek	82
Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın çok amaçlı turizm tesislerine	
kavuşturulmasıyla başarılı olabilir.”	
2.2.11. Öneri-11: “İran'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan,.....	85
konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin	
olmamasıdır.”	
2.2.12. Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm.....	89
sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.	
2.2.13. Verimli işleyen bir serbest bölge sınırdaki, kayıt dışı ekonomiyi.....	92
(kaçakçılık) ortadan kaldırır.	
2.2.14. Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından,.....	95
bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır.	

3	GÜÇLÜ ZAYIF FIRSAT TEHDİT (GZFT-SWOT) ANALİZLERİ.....	99
4	KALKINMA MODELİ ÖNERİSİ.....	107
4.1.	KALKINMA MODELİ: Doğubayazıt Türk-İran Kızılayları Özel Ekonomik Bölgesi	110
4.2.	Kızılay Üzerinden Yapılanmış Özel Ekonomik Bölge (ÖEB) Modelinin Yönetimi	111
4.3.	Kalkınma Modeli Oluşturulurken Dikkat Edilmesi Gereken Konu Başlıkları ve Olası Gelişme Rotaları	113
4.4.	Aktörler-Paydaşlar ve Eylem Planı	114
5	FİNANSMAN VE TEŞVİK OLANAKLARI.....	125
6	SONUÇ VE SON SÖZ.....	128
7	KAYNAKÇA.....	129

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Ağrı ili toplam net göç hızı(%).....	9
Grafik 2: Doğubayazıt nüfus trend analizi.....	10
Grafik 3: Ağrı'da toplam tarım alanının yıllara göre değişimi	25
Grafik 4: Ekilen-nadasa bırakılan alan yüzdelerinin yıllara göre değişimi.....	26
Grafik 5: Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	26
Grafik 6: Küçükbaş Hayvan Sayısı.....	27
Grafik 7: 2004-2017 Sığır-Manda-Koyun Sütü Üretimi.....	28
Grafik 8: Kovan Sayısı.....	28
Grafik 9: Doğal Bal Üretimi-Ton.....	29
Grafik 10: Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü - İhracat (Dolar).....	39
Grafik 11: Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü - İthalat (Dolar)	40
Grafik 12. Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü - Toplam İthalat 2016-2017-2018 Yüzdesel Dağılım.....	40
Grafik 13: Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü - Toplam İhracat 2016-2017-2018 Yüzdesel Dağılım.....	41
Grafik 14: Doğum yeri ve Cinsiyet Dağılımı	44
Grafik 15: Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir.-Frekans	56
Grafik 16: Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir.-Doğum yeri frekans	56
Grafik 17: Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir.-Doğum yeri eğilim	57
Grafik 18: Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir.- Uyum analizi	57
Grafik 19: Sınırdaki Türkiye-İran Kızılaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.-Frekans.....	59
Grafik 20: Sınırdaki Türkiye-İran Kızılaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.-Doğum yeri frekans	59

Grafik 21: Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.-Doğum yeri eğilim.....	60
Grafik 22: Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.- Uyum analizi.....	60
Grafik 23: Türkiye-İran Kızıllaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamalıdır.-Frekans.....	62
Grafik 24: Türkiye-İran Kızıllaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamalıdır.-Doğum yeri frekans.....	62
Grafik 25: Türkiye-İran Kızıllaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Makogirişimcilerini kapsamalıdır.-Doğum yeri eğilim.....	63
Grafik 26: Türkiye-İran Kızıllaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamalıdır.- Uyum analizi.....	63
Grafik 27: İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.- Frekans.....	65
Grafik 28: İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.- Doğum yeri frekans.....	65
Grafik 29: İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.- Doğum yeri eğilim.....	66
Grafik 30: İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.- Uyum analizi.....	66
Grafik 31: Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.- Frekans.....	68
Grafik 32: Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.- Doğum yeri frekans.....	68
Grafik 33: Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.- Doğum yeri eğilim.....	69
Grafik 34: Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.- Uyum analizi.....	69
Grafik 35: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.-Frekans.....	71
Grafik 36: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.-Doğum yeri frekans.....	71
Grafik 37: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.-Doğum yeri eğilim.....	72

Grafik 38: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.- Uyum analizi.....	72
Grafik 39: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-İĞDIR ekseninde şekillenmelidir. -Frekans.....	74
Grafik 40: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-İĞDIR ekseninde şekillenmelidir. -Doğum yeri frekans.....	74
Grafik 41: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-İĞDIR ekseninde şekillenmelidir. -Doğum yeri eğilim.....	75
Grafik 42: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-İĞDIR ekseninde şekillenmelidir. - Uyum analizi.....	75
Grafik 43: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Frekans.....	77
Grafik 44: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Doğum yeri frekans.....	77
Grafik 45: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Doğum yeri eğilim.....	78
Grafik-2: 16. Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. - Uyum analizi.....	78
Grafik 46: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Frekans.....	80
Grafik 47: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir.-Doğum yeri frekans.....	80
Grafik 48: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Doğum yeri eğilim.....	81
Grafik 49: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. - Uyum analizi.....	81
Grafik 50: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir. -Frekans.....	83
Grafik 51: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın Turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir. -Doğum yeri frekans.....	84
Grafik 52: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir. -Doğum yeri eğilim.....	84
Grafik 53: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir.- Uyum analizi.....	85

Grafik 54: İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.-Frekans	87
Grafik 55: İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.-Doğum yeri frekans	87
Grafik 56: İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.-Doğum yeri eğilim	88
Grafik 57: İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.- Uyum analizi	88
Grafik 58: Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.-Frekans	90
Grafik 59: Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.-Doğum yeri frekans	90
Grafik 60: Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.-Doğum yeri eğilim	91
Grafik 61: Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.- Uyum analizi	91
Grafik 62: Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır.-Frekans	93
Grafik 63: Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır.-Doğum yeri frekans	93
Grafik 64: Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır.-Doğum yeri eğilim	94
Grafik 65: Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır. 94	
Grafik 66: Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır.-Frekans	96
Grafik 67: Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır.-Doğum yeri frekans	96
Grafik 68: Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır. -Doğum yeri eğilim.....	97
Grafik 69: Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır. - Uyum analizi	97

HARİTALAR LİSTESİ

<i>Harita 1. Doğubayazıt İlçesinin Lokasyon Haritası</i>	<i>1</i>
--	----------

TABLolar LİSTESİ

<i>Tablo 1: 2017 yılı Ağrı ili nüfus dağılımı.....</i>	<i>8</i>
<i>Tablo 2: 2017 yılı Ağrı ili ilçelere göre nüfus dağılımı.....</i>	<i>9</i>
<i>Tablo 3: 2002 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Sonuçları.....</i>	<i>17</i>
<i>Tablo 4: Ağrı ili istihdam durumu.....</i>	<i>18</i>
<i>Tablo 5: Doğubayazıt İlçesi Bakanlık Turistik İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri.....</i>	<i>21</i>
<i>Tablo 6: Doğubayazıt ilçesi Belediye Turistik İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri</i>	<i>22</i>
<i>Tablo 7: Doğubayazıt İlçesinde Tesislere Geliş ve Geceleme Sayılarının Dağılımı.....</i>	<i>23</i>
<i>Tablo 8: Doğubayazıt İlçesindeki Tesislerde Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı</i>	<i>23</i>
<i>Tablo 9: Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği ürünler (1.000\$).....</i>	<i>37</i>
<i>Tablo 10: Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği ürünler (1.000\$).....</i>	<i>38</i>
<i>Tablo 11: Önerilere katılma genel bakış.....</i>	<i>98</i>

ÖNSÖZ

Türkiye’de, illerin sosyal analiz raporlarının hazırlanması ve sosyal risk haritalarının çıkartılması; sınır kapısı bulunan kentlerin, (karşı ülke gerçeklikleri de dikkate alınarak) kayıtdışı ekonomik hareketleri ve terörü önleyici sosyoekonomik kalkınma modellerinin ortaya konması, Kalkınma Bakanı Sayın Cevdet YILMAZ’ın öncelendiği stratejik projelerdi. Sayın Bakan, konu bağlamında makamında bizlere bir saatten fazla zamanını ayırarak, Bakanlığı adına Vakfımızca yürütülen Tunceli, Bingöl, Elazığ, Diyarbakır, Malatya, Ağrı/Doğubayazıt, Ardahan/Posof projelerinin stratejik değeri ve aciliyeti üzerine anlatımlarda bulunmuştu.

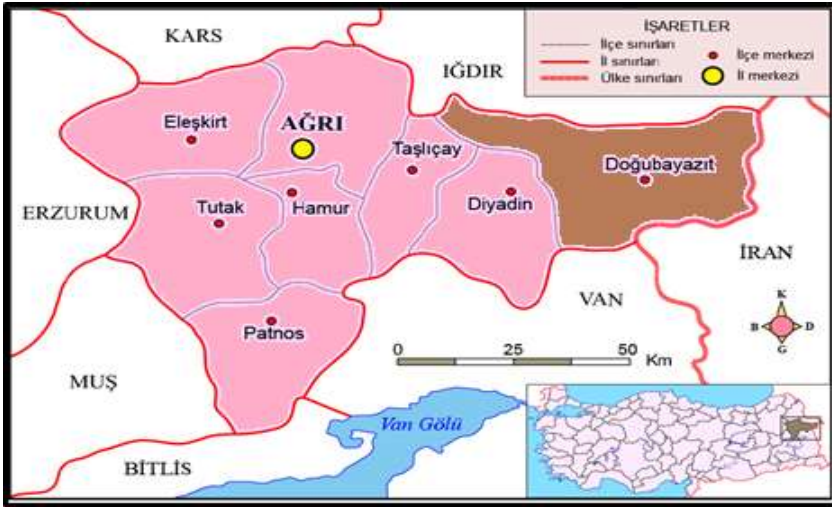
Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de, illerin idarelerinde bilimsel raporlara göre hareket edilmesi ve tedbirler, hizmetler geliştirilmesi giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Çalışma everenimiz ekseninde son yıllarda yaşanan kaçak göçmenlerle ilgili resmi açıklama sınır kentleriyle ilgili riskleri açıkça ortaya koymaktadır:

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu açıklamasında “Son aylarda özellikle Afganistan kökenli yeni bir göç dalgasıyla karşı karşıyayız. 2018 yılındaki kaçak göçmenlerin içinde 29 bin 899 kişi Afganistan kökenlidir. 2017’nin tamamında Afgan kaçak göçmen sayısı 45 bin 259 kişidir” dedi(<http://m.bianet.org/biamag/insan-haklari/196608>).

Adem SOLAK
HEGEM Vakfı Başkanı

1 DOĞUBAYAZIT: MEVCUT DURUM ANALİZİ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü sınırları içinde yer alan Doğubayazıt ilçesi, yönetim açısından Ağrı iline bağlıdır. İlçenin merkezini oluşturan Doğubayazıt şehri, Ağrı Dağı'nın güneybatısında Aras ırmağının kollarından olan Zengimar (Rûd-a-Zangemar) suyuna kavuşan Sarısu çevresinde gelişen düzlükte, denizden yaklaşık 1600 m. yükseklikte kurulmuştur. Doğu Karadeniz kıyılarının en önemli limanına sahip olan Trabzon'u, Erzurum üzerinden Tebriz'e bağlayan ticaret yolu güzergâhında ve bu yolun Türkiye sınırını terk ettiği Gürbulak Gümrük Kapısı'na 36 km. mesafede bulunur. Doğubayazıt bu özelliğiyle Türkiye'den İran'a giden yol üzerindeki son durağı teşkil eder (Harita 1).

Harita 1. Doğubayazıt İlçesinin Lokasyon Haritası

Coğrafi konumu itibariyle ülkemizin en doğusunda yer alan Doğubayazıt ilçesi tarihsel süreç içerisinde Anadolu-İran geçiş koridorunda yer almıştır. Bu açıdan çeşitli kültür ve medeniyetlerin buluşma ve kaynaşma noktası olmuştur. Bu nedenle yöreye hâkim olmuş birçok uygarlıktan kalma tarihi ve kültürel varlığın oluşturduğu önemli bir beşeri turistik potansiyel bulunmaktadır. Bununla birlikte değerlendirilmeyi bekleyen önemli doğal turistik kaynaklara da sahiptir.

1.1. Doğubayazıt Tarihi Süreç

Bayezid, günümüzdeki yerleşim alanından yukarıda, ovaya ve bugünkü şehre yüksekten bakan yerde kurulmuştur. Bu alandaki en eski yerleşmenin Urartular'a ait olduğu ve İshak Paşa tarafından yapılan sarayın bulunduğu mevkide Urartular'ın önemli kalelerinden birinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kale alanı Urartular'dan sonra sırasıyla Asur, Med ve Persler'in eline geçmiş, daha sonraki dönemlerde Roma ve Bizans imparatorluklarının hâkimiyeti altında kalmıştır. Bizans hâkimiyeti altında bulunduğu sıralarda, Müslüman Arapların akınlarına maruz kalan Bayezid ve çevresi, Halife Hz. Osman zamanında Aras havzasına yönelen akınlar sırasında Müslümanların eline geçmiştir. Bununla birlikte Müslümanlarla Bizans idaresindeki Bagratiler arasında birkaç defa el değiştiren Bayezid, 890-929 yılları arasında Azerbaycan'da hüküm süren Türk asıllı Sacoğulları tarafından Bagratiler'den almıştır. 11. yüzyılın ilk yarısında Selçuklu idaresinde yöreye başlayan akınlar neticesinde Kars fethedilmiş (1064) ve bu Türkmen akınları sırasında Bayezid çevresi de Selçuklular'ın eline geçmiştir.

Bayezid, 13. yüzyılda Moğol istilâsına uğramıştır. 14. yüzyılın sonlarına doğru yöreye hâkim olan Celâyirli, Bayezid Kalesi'ne de sahip olmuşlardır. Hemen hemen bütün yeni araştırmacılar, şehir ve kale isminin Celâyir hükümdarı Sultan Ahmed Celâyir'in (1382-1410) kardeşi Bayezid'den geldiğinde hemfikirdir. Bayezid, Celâyirli'den sonra Aydın Kalesi olarak da anılmaya başlamış ve Karakoyunlu Beyi Kara Mehmed'in elindeki önemli kalelerden birini teşkil etmiştir. 1386-1387 yıllarında Doğu Anadolu'ya akın düzenleyen Timur, Anadolu'nun kapılarından biri olan bu kaleyi de ele geçirmiştir. 14. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Anadolu'ya hâkim olan iki Türkmen beyliği Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasında zaman zaman el değiştiren Bayezid, Timur'un oğlu Şâhruh Mirza tarafından kuşatılarak zapt edilmiştir. 15. yüzyılın sonlarına doğru, Akkoyunlu Devleti ile mücadeleye giren Safevîler'in eline geçmiş, 1514'te, Çaldıran savaşında Şah İsmail'i mağlup eden Yavuz Sultan Selim, Bayezid'i Osmanlı topraklarına katmıştır (Tuncel, 1994: 493).

Bölgede kısa zaman içinde Osmanlılar tarafından yapılan düzenlemeler etkisini göstermekle birlikte Kanuni Sultan Süleyman zamanında Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler Osmanlıların dikkatini yeniden bölgeye çevirmeye sebep olmuştur. Bitlis hâkimi Şeref Han'ın da İran'a meyletmesi

ve bunun üzerine ortaya çıkan olaylar ile Bağdat hadiseleri gibi etkenlerle 1534'de Vezir-i azam İbrahim Paşa, İran seferine çıkmıştır. Bu sefer sırasında Bayezid Kalesi hâkimleri de yeniden Osmanlı itaatine girmiştir. Her ne kadar Osmanlı gücünün bölgede hissediliyor olduğu bir gerçekse de Safevi Devleti mensupları, Osmanlı ordusunun geri çekilişlerini müteakip fırsatı değerlendirerek bölgeye müdahale etmeye devam etmiştir. Nitekim 1549 yılında Doğu Anadolu'da bu rekabetin neticesinde Bayezid Kalesi önlerinde yaşanan çatışmalarda Safevi kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır (Aydın, 1998: 52).

Osmanlı Devleti idaresi altında, bir sancak merkezi olarak teşkilatlandırılan Bayezid'in, Çıldır Eyaleti'nin kuruluşunu müteakip önemi giderek artmıştır. Özellikle bu sancakta yer alan idarecilerin, Çıldır valileri ile birlikte Gürcü prenslikleri üzerinde etkin bir denetim vazifesi oynadıkları bilinmektedir. Bununla bağlantılı olarak Bayezid mutasarrıfları, sınır boyunca yaşanan gelişmelerle ilgili olarak zaman zaman devlete istihbarat temininde görev yapmıştır. Sancakta görev yapan idarecilerin diğer bir sorumluluğu da İran ve Rusya rekabeti sırasında Dağıtsan, Tiflis ve Azerbaycan taraflarından gelen kervan ticaretinin güvenli olarak devamını temin için gerekli tedbirleri almaktı (İnbaşı, 2006: 86-87).

Bayezid, 19. yüzyılda Ruslarla yapılan mücadeleler sırasında üç kez istilaya uğramıştır. Bunlardan ilki 1828-1829, ikincisi 1854-1856 ve sonuncusu da 93 harbi olarak bilinen 1877-1878 yıllarında vuku bulmuştur. Üç kez istilaya uğrayan şehir ve kale, Ruslarla yapılan anlaşmalarla Osmanlıların elinde kalmaya devam etmiştir (Tuncel, 1994: 493).

Rusya'nın Kafkasya üzerinde giriştiği faaliyetler, bölgede yaşayan farklı etnik temellere sahip Müslümanların yerlerini terk etmesine ve Müslümanların hamisi olarak gördükleri Osmanlı Devleti sınırlarına doğru hareketlerine neden olmuştur. Bu noktada Bayezid idarecilerine yeni görevler düşmüştür. Bunun yanı sıra bölgede göçer halde yaşayan ve mevsime göre İran-Osmanlı sınırları içindeki yaylak ve kışlaklar arasında göç eden aşiretlerin durumunu yakından takibi de sancak görevlilerin uhdesinde yer almıştır(Kaya, 2017: 2597).

Bayezid sınır bölgeleri, I. Dünya Savaşı'na kadar Ermeni komiteleri tarafından organize edilen sınır baskınlarına ve çatışmalara sahne olmuştur. Hakeza I. Dünya Savaşı başladığı sırada, Bayezid Sancağı'nda yaşayan Er-

menilerden savaşmaya kudreti bulunan erkeklerin büyük çoğunluğu Rusya tarafına geçerek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır(Demirel, 2006, s.199).Bu büyük savaş sırasında yeniden Rus işgaline uğrayan Bayezid, Bolşevik devrimi sonrasında kurtarılmıştır. Bu sıralarda sancak merkezi konumunda yer alan şehir, Cumhuriyet döneminde sancakların il haline dönüştürülmesi sırasında il merkezi yapılmıştır. 1927 yılında ise ilin merkezi Karaköse'ye (Ağrı) taşınmıştır (Tuncel, 2011: 335; Tunç ve Aydın, 2017: 134).

Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra, Doğu Anadolu'da ardı ardına birçok isyan çıkmıştır. Doğu Anadolu'da ortaya çıkan önemli isyanlardan biri de Ağrı isyanları adını taşımaktadır. Yaklaşık dört yıl süren ve Cumhuriyet Türkiye'sinin en uzun ayaklanmalarından birini teşkil eden bu isyan, sebepleri ve sonuçları açısından diğer ayaklanmalarından ayrılmaktadır. İsyanı başlatan ve sürdüren kişilerin aşiret reisleri olması bunun en önemli sebebidir. Yine İhsan Nuri, Berazi Aşiret Reisi Mustafa Bey, Liceli Mustafa Ağa ve arkadaşlarının kurmuş olduğu Hoybun Cemiyeti adı altında faaliyetlerini yürüten bu aşiret reisleri bir Kürt devleti kurmak istemekteydi. İsyanın büyümesini tetikleyen bir diğer gelişmede Celali Aşireti Reisi İbrahim Hesiki Paşa'nın Ağrı Valiliği'ne tayinidir (İlyas, 2015: 191).

İsyanın büyümesi ve Doğu Anadolu'nun farklı coğrafyalarında bu isyanı desteklemek üzere ardı ardına çıkarılan isyanların arka planında ise, başta İngiltere olmak üzere birçok devletin az veya çok katkıları olmuştur. Bu devletlerden Fransa, Rusya, İtalya, Yunanistan ve Suriye isyancılara silah ve para yardımıyla bulunmuştur. Bütün bu devletlerin yanı sıra Ermeni ve Nasturi çeteleri de aşiretlere destek sunan gruplar arasında yer almaktadır (Değerli, 2008).

1926 yılı bahar aylarında Yusuf Taşo ve yandaşlarından oluşan bir eşkıya grubu Bayezid'in Muson bucağı Kalecik köyünden bir miktar hayvanı çalarak Ağrı Dağı'na götürmüş, bu eşkıyalık faaliyeti üzerine Bayezid'e gelen 27. Alay, 16 Mayıs 1926 tarihinde eşkıyanın tedip edilmesi için askeri bir harekât başlatmıştır. Bu ilk isyan 3. Ordu'nun aldığı askeri tedbirler sayesinde isyancı başlarının İran'a kaçmasına neden olmuştur (Yaylalı, 2007: 50; ve Aydoğan, 2011: 189).

İkinci isyan ise 14 Eylül 1927'de vuku buldu. Bölgedeki birçok aşiret de bu isyana destek verdiğinden, isyan büyük boyutlara ulaşmıştı. Devam

eden yıllarda da ardı ardına yaşanan isyanların bastırılması için asilerin yerleşik oldukları ve coğrafi imkânları müsait olan Ağrı dağı ve civarına bir operasyon planlanmıştır. Nitekim dış destekler nedeniyle dört yıldan daha uzun bir dönem devam eden isyan, iç güvenlik noktasında ciddi zayıat oluşturmuş, Trabzon-Bayezid-Tebriz ticaret yolu güvenliğini sekteye uğratmış ve hudut güvenliğinde büyük sıkıntı doğurmuştur (Edi ve Aydoğan, 2011: 190-194). Genelkurmay Başkanlığı'nca 7 Eylül 1930'da bir harekât başlatılmıştır. Asilerin İran'a kaçışını engellemek için İran ile bir mutabakat anlaşmasına varılmış ve bunun neticesinde sınır hattı çembere alınmıştır. Nitekim bu tedbir işe yaramış ve harekât 14 Eylül 1930'da son bulmuştur. İcra edilen bu harekât sırasında asilerin liderlerinden bir kısmı ele geçirilmiş, bunun üzerine isyancılar kısa bir süre sonra tamamen dağılarak faaliyetleri sona ermiştir (Köçer, 2004: 386).

1.1.1. İdari Yapı

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Bayezid, Osmanlı-İran sınırına çok yakında yer alan bir kale-şehir olarak önemini arttırdığı gibi, zaman zaman ortaya çıkan Osmanlı-İran sınır anlaşmazlıkları sırasında adını sürekli duyuran sınır şehirlerinden olmuştur. Şehir, idarî olarak önceleri Van Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi iken, sonraları Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştır (Tuncel, 2001, s.193). 1583'ten 1599 yılına kadar Revan Eyaleti sınırlarına ait olan Bayezid Sancağı (Kaya, Türklü, 2017: 403), 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başlarında yeniden Erzurum Eyaleti'ne bağlanarak ocaklık olarak idare edilmeye devam etmiştir (Kılıç, 1997: 64).

Yurtluk-ocaklık sancaklar, Osmanlı Devleti'nin siyâsî yönden hareketli olan hudut bölgelerinde teşkil edilen idari ünitelerdi. Bunun en önemli sebebi bölgedeki yerli beylerin nüfuzundan faydalanarak merkezî otoriteyi bir ölçüde bu beyler vasıtasıyla korumak ve devam ettirmektir. Osmanlı Devleti, bu bölgenin devamlı surette bir savaş durumu yaşamasını göz önünde bulundurarak, buradaki yerli beylerin devlete daha da sadakatle hizmet etmeleri için, ocaklık sancakları ihdas etmişti. Bu uygulamada dikkati çeken diğer bir husus ise mahalli beylerin buldukları bölgelerde bir iç huzursuzluk vesilesi olmamalarını sağlamak, isyan ve fesada yönelmelerini engellemektir. Osmanlılar, kadim siyasetlerinin gereği olarak, yerli beylere aynı yerden büyük çapta arazi tasarruf etme yetkisi vermemiş, böylelikle bu bölgelerde feodal bir düzenin yerleşmesini büyük ölçüde engelle-

miştir. Hakeza bu sancaklarda Osmanlı ümerası ve kul taifesi de yer almıştır. Hatta hükümet sancakları tasarruf eden beylerin, bu sancaklar üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurduğu ve özerk bir yapıya sahip oldukları da söylenemez. Zira merkezden buralara kadı ataması yapılarak yargı yetkileri tamamen bunlara bırakılmıştır. Yani Osmanlı Devleti, yargı hususunda tam olarak kadıyı muhatap almış, hâkimleri ise bu işin dışında bırakmıştır (Kılıç, 1999: 122-132).

Devletin gücü elinde tutma gayreti ile giriştiği bu uygulama, aslında devletin kudreti ile yakından alakalıydı. Nitekim özellikle İran ve Rusya ile yaşanan bazı sıkıntılar ile Osmanlı Devleti'nin içinden geçtiği bazı problemler nedeniyle sancağı idare eden kişilerin merkezi otoritenin zayıflığından istifade etmeye çalıştıkları da bir gerçektir. Bu duruma en güzel örnek İshak Paşa Sarayı'nın da banisi olan II. İshak Paşa'dır. İshak Paşa, sadece Bayezid Sancağı'nı idare etmekle yetinmemiş, idaresi altındaki alanları genişletmek amacıyla birçok faaliyette bulunmuştur. Bununla ilgili olarak Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa'nın bir raporu vardır. Buna göre İshak Paşa, giderek zenginleşen, etrafında bulunan yurtluk-ocaklık sahiplerini bir şekilde töhmet ile itham ederek Eleşkirt, Hınıs, Tekman, Malazgirt, Hamur ve Diyadin sancaklarını malikâne suretinde kendi ve oğulları üzerine aldırır, Erzurum valilerine gereken saygıyı göstermeyen, Van ve Kars halkını emri altındaki kişiler olarak addeden ve temelde ise bölgede bir devlet kurma niyetinde olan bir kişiliktir. Hatta paşanın, Van ve Kars bölgesinde sorun yaşadığı kişiler üzerine adam sevk etmek suretiyle korku saldığı bildiriliyordu (İnbaşı, 2014: 39).

Böyle durumlarda devlet, sancağı tasarruf eden beyi, yaptığı işler karşılığında görevine devam ettirdiği gibi azledebilirdi de. Fakat azledilmeyi kabul etmeyen mutasarrıfların, isyan yolunu seçtikleri de bir vakiydi. Özellikle de bölgedeki halktan destek gören isyan liderleri bölgede karışıklık çıkarabiliyordu. Örneğin, Bayezid Sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa azledilip yerine Mehmed Sani görevlendirilmişti. Bu durumu kabullenmeyen İbrahim Paşa isyan ederek, muhtemelen bazı aşiretlerden destek alarak Malazgirt, Hınıs, Patnos gibi yerlere saldırmıştır. Bu isyan neticesinde devlet, atama kararından dönmediği gibi asi paşaya yardım eden bazı aşiret ve kabile reislerine 50.000 kuruş nezir akçesi cezası kesmiştir (Kaya, 2016: 24).

Her ne kadar devlet otoritesini daha iyi tesis etmek gayesiyle oluşturulmuş olsa da sancak mutasarrıflardan bazılarının aşiret üyelerine musallat olarak mallarını gasp ettikleri arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Nitekim 1804 yılında Bayezid mutasarrıfı Mahmud Paşa, Haydaranlı ve diğer aşiretlerden yüklü miktarda mal ve hayvanı zorla almıştı. Yine 1814 yılında 60-70 haneyle kışlak olarak Bayezid'de kalan Zilanlı aşireti üzerine asker gönderen Bayezid mutasarrıfı İbrahim Paşa, 6000 koyun ve 5000 kadar büyükbaş hayvan ile eşyaları gasp etmiş, 100'den fazla Celali aşireti mensubunu da hapsetmiştir. Olay, İstanbul'a bildirilerek paşanın hakkından gelinmesi istenmişti. Bölgedeki aşiretlerin birbirleriyle mücadeleleri hareketli olan sınır hattının kontrolünün daha da zorlaşmasında neden olmuştur (Kaya, 2017: 2599).

Fethedildiği dönemlerden itibaren yurtluk-ocaklık olarak idare edilen sancaklardan olan Bayezid'in, Tanzimat'la birlikte bu statüsü kaldırılarak idaresi merkezi yönetim tarafından deruhte edilmeye başlanmıştı. Sancağın son yurtluk-ocaklık mutasarrıfı Mehmed Behlül Paşa, görevden el çektilerilerek yerine Feyzullah Ağa atanmıştı. Diğer yurtluk-ocaklık sahipleri gibi Behlül Paşa'ya da Bayezid'in gelirleri nispetinde maaş bağlanmıştı. Burada Behlül Paşa'ya bağlanan maaşın 3.000 kuruşu yurtluk-ocaklık mukabilili, 3.000 kuruşu da kaymakamlık maaşı idi. 1850 yılına kadar idarede kalan Behlül Paşa'nın maaşı, bu tarihten itibaren yurtluk-ocaklık mukabilili 3.000 kuruşa indirilmiştir. Bu maaşın kendisi ve ailesine yetmediğini öne süren Behlül Paşa'nın maaşı, ilerleyen yıllarda 4.500 kuruşa yükseltilmiştir. Onun vefatı üzerine maaşı beş oğlu ile iki kızı arasında eşit olarak taksim edilmiştir (5 Şubat 1859). Paşa'nın soyundan gelenler bu maaşı almaya devam etmiştir (Karataş, 2017: 375).

1871 İdare-i Umumiyye-i Vilâyât Nizamnamesi'ne göre Bayezid Sancağı, genellikle konargöçer aşiretlerin meskûn olduğu Erzurum Vilayeti'ne bağlıydı. Bu nizamnameye göre konargöçer aşiretler, birer nahiye olarak düşünülmüş, aşiretlerin reisleri de nahiye müdürü olarak atanmıştır. Bu uygulamadan niyet, vergi toplayabilme, göçebelerin köylere verdiği zararı asgari seviyeye indirme, ayaklanmayı önleyebilme gibi amaçları içermektedir. Böylece var olan feodal aşiret yapısı, yasallığa kavuşturularak aşiretler kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Karataş, 2010: 106).

Merkezi yönetim yoluyla yapılan atama işlemlerinde ise öncekilerden başka sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Sık sık idareci değişiklikleri ve idarecilerin görevde uzun süre kalmaması bölge kalkınmasında engelleyici bir durum oluşturmuştur. Şöyle ki, bir mutasarrıfın başlattığı ıslah hareketleri, çoğu durumda halefi tarafından devam ettirilmemiş, yeni gelende daha sancak şartlarına uyum sağlamadan başka bir yere nakledilmiştir (Kaya, Karataş ve Özgül, 2014: 564).

1.2. Ağrı - Doğubayazıt Nüfus Analizi

2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre (Tablo 1);

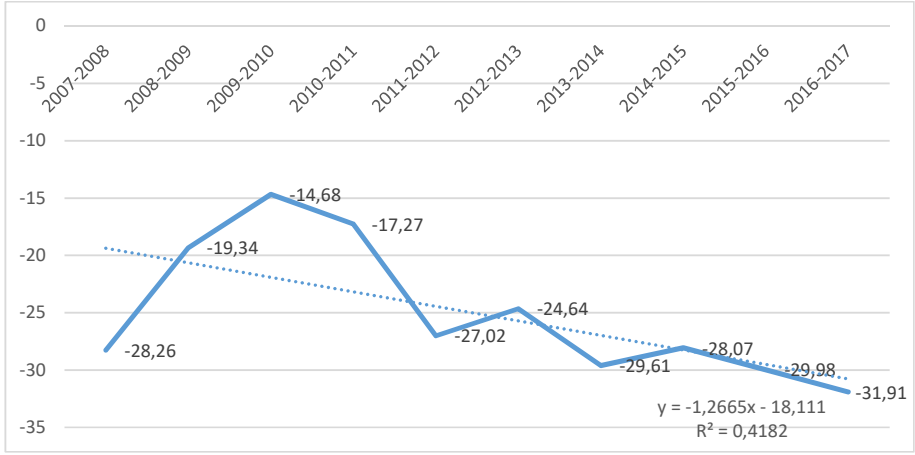
- Ağrı ili nüfusu 536.285'tir.
- Ağrı ili nüfusunun %51.8'ini erkekler %48.2'sini kadınlar oluşturmaktadır.
- Ağrı ili nüfusunun %57.0'si il ve ilçe merkezlerinde yaşarken %43.0'ü belde ve köylerde yaşamaktadır.
- Ağrı ilinde, il ve ilçe merkezlerinde ve belde ve köylerde yaşayan erkek oranı kadın oranından daha yüksektir.

Ağrı ilinin net göç hızı 2007 yılından bu yana negatif yönde seyretmektedir. 2007-2011 yılları arasında negatif yönde azalma eğilimi gösteren net göç hızı 2011 yılı sonrasında negatif yönde artan bir eğilimi izlemiştir (Grafik 1).

Tablo 1: 2017 yılı Ağrı ili nüfus dağılımı

İL ADI	TOPLAM			İL VE İLÇE MERKEZLERİ			BELDE VE KÖYLER		
	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN
AĞRI	536.285	277.979	258.306	305.531	157.699	147.832	230.754	120.280	110.474

Grafik 1: Ağrı ili toplam net göç hızı(%)

2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre (Tablo 2);

- Ağrı ilinde en yüksek nüfusa sahip ilçe Merkez ilçesidir.
- Doğubayazıt ilçesi Patnos ilçesine oldukça yakın olan nüfusu ile Ağrı ilinin en büyük üçüncü ilçesi durumundadır.
- Doğubayazıt ilçesinde kadın nüfus oranı erkek nüfus oranından daha düşüktür.

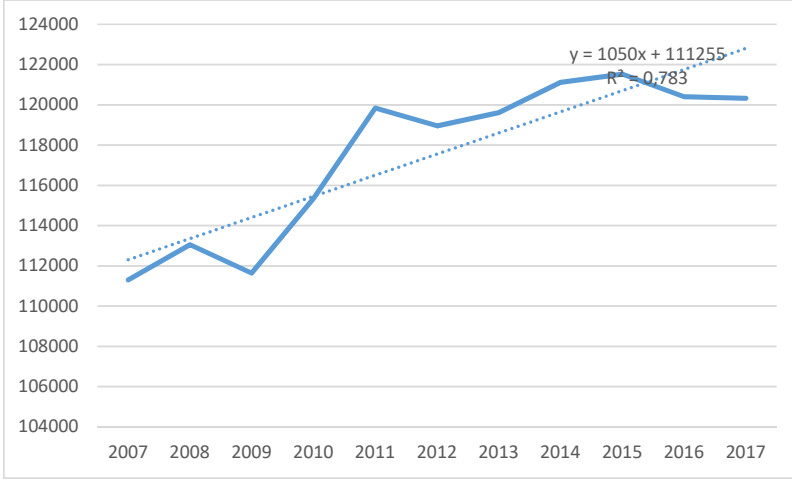
Tablo 2: 2017 yılı Ağrı ili ilçelere göre nüfus dağılımı

İL ADI	İLÇE ADI	TOPLAM			İL VE İLÇE MERKEZLERİ			BELDE VE KÖYLER		
		TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN
AĞRI	MERKEZ	149.581	77.062	72.519	117.431	60.409	57.022	32.150	16.653	15.497
AĞRI	DIYADIN	42.340	21.999	20.341	20.387	10.473	9.914	21.953	11.526	10.427
AĞRI	DOĞUBAYAZIT	120.320	63.199	57.121	79.349	41.173	38.176	40.971	22.026	18.945
AĞRI	ELEŞKİRT	33.940	17.461	16.479	10.162	5.291	4.871	23.778	12.170	11.608
AĞRI	HAMUR	18.261	9.468	8.793	3.198	1.692	1.506	15.063	7.776	7.287
AĞRI	PATNOS	120.654	62.521	58.133	62.134	32.150	29.984	58.520	30.371	28.149
AĞRI	TAŞLIÇAY	20.490	10.481	10.009	6.129	3.105	3.024	14.361	7.376	6.985
AĞRI	TUTAK	30.699	15.788	14.911	6.741	3.406	3.335	23.958	12.382	11.576

2007-2017 yılları arasında Doğubayazıt ilçesinin nüfusu Ağrı ilinin aksine pozitif yönde artış eğilimi göstermektedir. Grafik dikkatli incelendiğinde 2015 yılı sonrası nüfusta düşük de olsa bir azalma eğiliminin başladığı dikkat çekmektedir.

(Kaynak: https://www.nufusu.com/ilce/dogubayazit_agri-nufusu)

Grafik 2: Doğubayazıt nüfus trend analizi

1.3. Eğitim Durumu

Doğubayazıt son 35 yıldır aşamalı bir şekilde yoğun olarak terör örgütünün baskılarına maruz kalan ilçelerden biridir. Ağrı Dağı ve Tendürek dağı'nın bölgede bir avantaj olarak sunulması yöre halkı tarafından kabul görmemektedir. Tam tersine bu dağlar terörü besleyen en önemli yerlerdir. Başta hayvancılık olmak üzere diğer ekonomik faaliyetlerde geri kalmaya terör olayları sebep olmaktadır. Doğubayazıt'ın İran sınırına komşu olması ve PKK'nın da yoğun bir şekilde İran topraklarını da terör eylemlerinde kullanması özellikle bölgedeki gençler üzerinde potansiyel bir baskı oluşturmaktadır. Tarım, hayvancılık ve sanayinin olmadığı bu şehirde pasaja dayalı bir ticari hayatın geliştiği görülmektedir.

Terörün psikolojik baskısından dolayı bu rol modeller kendi memleketlerinde çalışmamakta ve istihdam alanı oluşturamadıklarından yeni kuşaklar sağlıklı rol modelleri görememektedirler. Lise öğrencileri ergenlik döneminin çatışmalı özelliklerinden dolayı daha kolay duygusal tepkiler geliştirmektedirler. Bu duygusal tepkilerin başında ise okulu bırakma gelmektedir. Okulu bırakan gençler ailelerin desteği ile özellikle sınır ticarete yönelmektedirler. Aileler tarafından sahiplenilmesi durumunda bu gençlerin çok şey başaracaklarına inanılmaktadır.

TUİK'in hazırladığı "Seçilmiş Göstergelerle Ağrı" (2013:101) çalışmasına bakıldığında Doğubayazıt'ta 15 yaş üstü bireylerde lise ve dengi okul mezunu oranının %9 civarında olduğu, üniversite mezunu oranının ise %5'lerde kaldığı görülmektedir. Çalışmada, okuma yazma bilmeyenlerin oranı %13,5, okuma yazma bildiği halde herhangi bir eğitim almayanların oranı ise %20,8 olarak tespit edilmiştir. İlçede hiç eğitim almamışların oranı toplamda %34,3 olup, ilçede 15 yaş üstü her 3 kişiden birinin eğitimsiz olduğu anlaşılmaktadır.

Doğubayazıt'ta günümüzde ihtiyaç duyulan kadrolu öğretmen sayısı 1774 iken ancak 886 tanesinin kadrolu 457'sinin sözleşmeli ve 324'ünün de ücretli öğretmen olduğu görülmektedir. Okullar bazında değerlendirme yaptığımızda okul öncesi eğitimde 2123, temel eğitimde 24 bin 123 öğrenci ve liselerde 5490 öğrenci olduğu görülmektedir. 2016-2017 okullaşma oranlarını değerlendirdiğimizde okul öncesi eğitimde çağ nüfusu 5092 iken okullaşma oranı %41,6; temel eğitimde çağ nüfusu 29 bin 015 iken okullaşma oranı %83,2; orta öğretimde çağ nüfusu 13 bin 488 iken okullaşma oranı %40,4'tür. Bu rakamlar ışığında durum değerlendirmesi yaptığımızda Türkiye ortalamasına göre çağ nüfusunun okullaşma oranının ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bütün bu rakamların ne anlam ifade ettiğini anlamak için yükseköğretimdeki okullaşma oranlarına bakmakta fayda vardır. Bununla beraber Doğubayazıt'ta toplam 168 okul olduğu görülmektedir.

Son yıllarda eğitimin kalitesini arttırmak için ciddi yönetsel önlemlerin alındığı görülmektedir. Orta öğretim öğrenci yurtları bu önlemlerden biridir. Bugün bu yurtlarda toplam 592 öğrencinin barındığı görülmektedir. İlçede 3 tane yaygın eğitim kurumu, 40 kişilik özel öğrenci yurdu, 7 tane özel eğitim kurumu ve toplam 692 öğrenciye hizmet veren 4 tane özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır. Taşınmalı eğitim sistemi modeline uygun olarak Doğubayazıt ekseninde 57 köyden toplam 930 öğrencinin taşındığı görülmektedir.

2016 LYS sonuçlarına göre A Takımı Savaş Ay Anadolu Lisesi'nden 24, Ahmedi Hani Anadolu Lisesi'nden 43, Doğubayazıt Rıza Eryılmaz Anadolu Lisesi'nden 39, Çok Programlı Lise'den 30, Dr. Reşat Erden Anadolu Lisesi'nden 23, Fatımatı Zehra Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden 16, Medine Müdafaa Fahrettin Paşa Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden 14, Gev-

her Nesibe Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nden 20, Doğubayazıt Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nden 15, Özel Final Temel Lisesi'nden 25, toplam 249 öğrencinin sınavı kazanıp üniversiteye yerleştiği görülmektedir. Bu rakamlara bakıldığında ilçede eğitime ilişkin verilerin daha iyiye gittiği görülmektedir

Yaklaşık olarak 100.000 nüfusa sahip olan bir ilçenin yükseköğretime yerleşme rakamlarına baktığımızda durum içler acısıdır. Yöneticilerin samimi ve olumlu çabalarına rağmen bazı sosyolojik sebepler, gençlerin pasaj eksenli ticarete atılıp bir an önce para kazanma düşünceleri, eğitime yönelen yeterince rol modelin olmaması ve en önemli sebep de yeterli düzeyde öğretmenin ilçede kalmaması, kalsa bile psikolojik olarak aidiyet duygusunu geliştirmediklerinden yukarıdaki analiz ettiğimiz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bölgenin terörden hızla arındırılmasının, kaçakçılığın bir yaşam biçimi olarak ortadan kaldırılmasının, eğitime yönelimi daha da arttıracığı katılımcılar tarafından ifade edilmektedir.

1.4. Doğubayazıt Ekonomik Yapı

Temel ekonomik sektörler, tarım ve hayvancılık olmasına rağmen, İran gibi büyük bir pazarla sınır olan ilde, dış ticaret ekonominin temel potansiyelidir. Ağrı ili, 81 il içerisinde sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri açısından son sıralarda yer almaktadır.

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyelerince yapılan, "Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili" çalışmasından bilgilerin özeti şu şekildedir (Karabulut, 2018: 417-421):

Ağrı ili toplam nüfus büyüklükleri açısından bölgede önemli bir koluma sahip olsa da, yıllar itibarıyla değerlendirildiğinde net göç hızı hep negatif değerler alan iller arasında bulunmaktadır. Bu durum, ilin sürekli göç veren bir il olduğunu ortaya koymaktadır. Saha araştırmalarından elde edilen bulgulara göre, ilde yaşanan net göçün; sağlık hizmetlerinin yetersizliği, eğitim hizmetlerinin yetersizliği ve iklim koşullarının zorluğu şeklindeki üç temel gerekçeden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İldeki sosyo-ekonomik kalkınmada geri kalmışlığın önemli sebeplerinden olan göç olgusu, gerekçeleriyle ve çözüm yollarıyla birlikte dikkate alınarak değerlendirilebilirse sorun olmaktan çıkarılabilecek konular arasında bulunmaktadır.

Çalışmalarda gelir açısından yapılan analizlerde; Ağrı ilinin Nominal ve Reel GSYİH değerlerinin 1987-2016 dönemi boyunca TRA ve TRA1 düzey ortalamalarının altında kaldığı ve TRA2 düzey ortalamasının ise üzerinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum, Ağrı ilinin nihai mal ve hizmet üretme potansiyeli açısından içerisinde bulunduğu alt bölgede önemli bir konuma ve dikkate değer bir yere sahip olduğuna işaret etmektedir.

Çalışmada, Ağrı ilinin, TR, TRA, TRA1 ve TRA2 düzeyleri içerisinde sağlık hizmetlerinden en az yararlanan il olduğu yönünde bulgulara ulaşılmaktadır. Bu durumda, hekimlerin güvenlik endişeleri, özellikle devlet hastanelerindeki tıbbi cihaz ve malzeme eksikliği, yeterince steril ortamın olmaması, birinci derece sağlık kurumlarının yeterince aktif kullanılmaması, sağlık personeli yetersizliği gibi faktörlerin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi bünyesinde kurulması planlanan Tıp Fakültesinin, uzun vadede Ağrı'ya ve bölge insanlarına sunacağı hizmetlerle, bölgenin yılların birikimi olan sağlık problemlerine çözümler sunacağı düşünülmektedir.

Ağrı ili gerek coğrafi gerek de sosyal konumu itibariyle yoksulluk boyutunun en fazla yaşandığı iller arasında konumlanmaktadır. İnsani Gelişmişlik Endeksi ile İllerde Yaşam Endeksi'nde Ağrı'nın yeri Türkiye'de özellikle kırsal alanda yapısal dönüşümün bir an önce gerçekleştirilmesinin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İllerin yaşanabilirlik düzeyinin karşılaştırılmasına imkân veren TÜİK "İllerde Yaşam Endeksi 2015" verileri ışığında Ağrı ili için yapılan çalışmada, ilin genel endeks sıralamasında 81 il içerisinde 79. sırada olduğu ortaya çıkmıştır. Ağrı ilinin sadece Türkiye'deki iller arasında değil, TRA bölgesi içerisinde de yaşam kalitesi açısından oldukça geride olduğu tespit edilmiştir.

Ağrı İlinde, Türkiye ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak de 2004-2014 döneminde Cari GSYİH içerisinde sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarının arttığı, tarım sektörünün payının azaldığı görülmekle birlikte Ağrı İli üretiminde ve istihdamında tarım sektörünün ağırlığı devam etmektedir. 2004-2014 döneminde Ağrı İlinde Cari fiyatlarla GSYİH içerisinde sanayi sektörünün payının yüzde 9'dan yüzde 17'e çıktığı görülmekle birlikte 2017 yılı verilerine göre Türkiye'de sanayi siciline kayıtlı işletmelerin sadece yüzde 0,1'i, Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan sanayi siciline kayıtlı işletmelerin ise yüzde 4,4'ü Ağrı İlinde bulunmaktadır.

1.4.1. Ticaret- Sınır Ticareti

Ağrı ili, İran transit yolu üzerinde denizden 1640 metre yükseklikte kurulmuş olup en önemli ilçesi Doğubayazıt'tır. İran Doğu'nun en önemli pazarlarından birisidir. Türkiye ile İran'ın birbirine açılan önemli sınır kapısı Doğubayazıt Gürbulak sınır kapısıdır. İran'dan Türkiye'ye turist olarak gelen ya da Avrupa'ya gitmek için Türkiye'yi geçiş güzergahı olarak kullanan İranlıların ilk karşılaştıkları kent Doğubayazıt'tır. Bu nedenle Doğubayazıt ilçesi, İran-Türkiye ticaretinde anahtar bir konumdadır.

Bölgede, İran'a yönelik alternatif bir diğer sınır kapısı da, Iğdır il sınırlarında yer alan Boralan sınır kapısıdır. Boralan sınır kapısı aktif hale geldiğinde, Gürbulak sınır kapısından ticaret yapan Iğdırlı işadamları bu kapıya yönelecektir. Bölge ve ülke menfaatleri doğrultusunda büyük bir pazar olan İran'la sınır kapılarının çoğaltılması ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel gelişime de önemli katkı yapabilecektir. İran'la ticaret, sınırdaki bütün iller için olduğu kadar Ağrı ili için de önemlidir. Bu bağlamda özellikle sınır ticaretine yönelik olarak Doğubayazıt ilçesi sınırları içinde faaliyette bulunan 46 firmanın, Ağrı doğumlu olan sahip veya yöneticilerine yönelik bir anket çalışması yapıldı. 2005 yılında yapılan bu anket çalışmasından elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir (Karabulut, 2005: 169):

- Ankete katılan 46 firmanın firma sahip ve yöneticilerinin %30,4'ü 25-34 yaş grubuna, %28,3'ü 45-54 yaş grubuna, %23,9'u 35-44 yaş grubuna %8,7'si 18-24 yaş grubuna ve %8,7'si de 55 ve üzeri yaş grubuna mensuptur.
- İşletme sahiplerinin eğitim durumlarına bakıldığında, %56,5 gibi büyük bir çoğunluk ortaöğretim mezunu, %26,1 ilköğretim, %13 yükseköğretim mezunudur ve % 4,3'ünün de herhangi bir eğitimi yoktur.
- Çalışmaya esas alınan 46 firmanın mevcut işlerini %47,8 oranında 10 yıldan fazla bir zamandan beri, %30,4 oranında 6-10 yıl arası bir süreden beri ve %21,7 oranında da 0-5 yıllık bir süreden beri yaptıkları anlaşılmaktadır.
- Anılan firmaların da %26,1'lik önemli bir kısmı gıda ürünleri ticareti yapmaktadır. Geriye kalanların %19,6'sı petrol, %19,6'sı züccaciye, %10,9'u mobilya, %8,7'si taş ve toprak ürünleri, %8,7'si nakliyat, %4,3'ü kömür ve %2,2'si de tekstil ticareti yapmaktadırlar.

- 46 firmadan, ticaretinin %100'ünü İran'la gerçekleştirenlerin sayısı 11'dir (yani %23,9). Yine ticaretinin %50 ve daha fazlasını İran ile gerçekleştiren firma sayısı 34'tür (%73,9). Böylece, anılan firmaların en önemli ticaret yaptıkları ülkenin, İran olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç, ulaşım kolaylığının doğal bir sonucu olarak kabul edilebilir. Yine, 46 firmadan 30'u, değişik oranlardaki ticaretlerini Nahcivan'la da yaptıklarını ifade etmişlerdir. Nahcivan'la ticaret yapan 30 firmadan, ticaretinin %50 ve daha fazlasını bu ülkelye yapanların sayısı 17'dir (%56,7).
- Firmaların mülkiyet yapısı, %34,8 oranında şahıs şirketi, %34,8 oranında limitet şirket, %26,1 oranında aile ortaklığı ve %4,3 oranında da adi ortaklık şeklindedir.
- Çalışmaya esas alınan firmaların %15,2'si (7 işletme) sadece ihracat, %26,1'i (12 işletme) sadece ithalat ve %58,7 (27 işletme) gibi büyük çoğunluğu da hem ihracat hem de ithalat yaptıklarını beyan etmişlerdir.

1.4.2. İstihdam Sanayi ve Üretim

Ağrı ilinde TÜİK Bölgesel Göstergelerine göre 2011-2014 yılları arasından işgücüne katılma oranlarının oldukçayüksekolduğu görölmektedir. 2015 yılı Türkiye işsizlik oranı %11,2 olarak gerçekleşirken bu rakam 2014 ve 2013 yıllarında Ağrı'da değişmeyerek %6,8 olarak gerçekleşmiştir. Doğubayazıt bağlamında Ağrı iline benzer rakamlar söz konusuda olsa, işsizlik oranları ilde Türkiye ortalamasının altında kalmasına rağmen ilçenin hacmi ve potansiyeli düşünöldüğünde oranın yüksek olduğu değerlendirilmelidir.

Ağrı Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğünün 2015 yılına ait verileri incelendiğinde, sektörlere göre istihdam verilerine bakıldığında inşaat, toptan ve perakende ticaret, motorlu taşıtların tamiri, idari ve destek hizmet faaliyetlerinin ön plana çıktığı görölmektedir. Meslek gruplarına göre çalışan sayılarına bakıldığında, Doğubayazıt'ta da Ağrı ilinde olduğu gibi işgücünün daha çok nitelik gerektirmeyen mesleklerde çalıştığı görölmektedir. Bu durum, ilde yeterli kalifiye personel olmamasının yanında, var olan personelin de kendi niteliklerine göre işlerde çalışmadıklarına işaret etmektedir. Ağrı ilinde 2015 yılı itibariyle İŞKUR'a kayıtlı kişilerin dağılımına

bakıldığında erkek nüfusun kadın nüfusun yaklaşık 4 katına tekabül ettiği görülmektedir. Kadınların iş hayatında yer almalarının oldukça kısıtlı olduğu ilde, kadın girişimciliğinin hayata geçirilmesi de zorlaşmaktadır.

Haziran 2018 de açılan Doğubayazıt Çimento Fabrikasının 550 kişilik istihdam ve ekonomik potansiyeli ile, yine 2018 Ağustos'ta tamamlanan 16.000m²'lik ve yaklaşık 100 işletmeden oluşanAVM'nin önümüzdeki yıllarda ekonomik göstergeleri olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

2015 yılı verilerine göre Ağrı İlinde bulunan sanayi işletmelerinin yüzde 36'sı Gıda Ürünleri İmalatı sektöründe, yüzde 13'ü Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı sektöründe, yüzde 9'u ise Ağaç ve Ağaç Ürünleri sektörlerine bulunmaktadır. İlk üç sırada bulunan bu sektörleri yüzde 6 ile Mobilya Sektörü ve Diğer Madencilik Taşocakçılığı sektörleri, yüzde 5 ile Kauçuk ve Plastik Ürünler İmalatı sektörü ve yüzde 1'lik oranla Makine Hariç Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı, Giyim Eşyaları İmalatı ve Deri sektörü takip etmektedir. Ağrı ilindeki var olan üretim yapısı değerlendirildiğinde sadece orta-düşük ve düşük sanayileşme gerektiren ara mallar üretilebileceği düşünülmektedir.

BSTB'nin ülkenin orta teknoloji üreten sanayisini; yüksek teknolojiye dayalı katma değer üreten yenilikçi bir sanayileşmeye dönüştürebilmek için etkin bir kamu, üniversite ve sanayi iş birliğinin gerekliliğine dayanarak Türkiye Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği (KÜSİ) Strateji Belgesi (2015-2018) oluşturulmuştur. Bu strateji belgesi çerçevesinde oluşturulan KÜSİ faaliyetlerinin daha etkin hale getirilmesiyle Türkiye'de ve Ağrı İlinde yüksek teknolojiye dayalı katma değer üreten yenilikçi bir sanayi yapısının oluşacağı beklenmektedir.

Çalışmada, Ağrı ili sanayi ve ticaret odaları sicil dosyasına kayıtlı bulunan sanayi işletmelerinin sayısının 59 olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda gelişmiş sanayi illeri ile kıyaslandığında, Ağrı ili % 0,1 gibi küçük bir oranla sanayisi gelişmemiş iller arasında bulunmaktadır. Oysa 1765 sanayi devriminden bu yana anlaşılmıştır ki, bir ülke veya bölgenin kalkınması ancak sanayi sektörünün gelişmesiyle mümkündür. Bu nedenle, ildeki sanayi yatırımlarının özellikle devlet öncülüğünde geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Ağrı ilinde 2002 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımına göre

- Ağrı’da 5721 yerel birimde 12394 kişi istihdam edilmektedir.
- Ađrı’da birim bařına dūřen istihdam sayısı 2.17’dir.
- Doğubayazıt Merkez ilçeden sonra en çok yerel birim sayısına sahip iken benzer şekilde birim başına istihdam bakımından da Merkez ilçeden sonra en yüksek orana sahiptir.
- Dođubayazıt’ta birim bařına dūřen istihdam oranı gerek TRA2 bölgesinden gerekse de Ađrı’dan daha yüksektir.

TUİK 2013 yılı temel işgücü göstergelerine göre Ağrı ilinde;

- İşgücüne katılma oranı tahmini %57.1 iken bu oran %95 güven düzeyinde %55.1 ile %59.1 arasında değişmektedir.
- İşsizlik oranı tahmini %6.8 iken bu oran %95 güven düzeyinde %6.0 ile %7.7 arasında değişmektedir.
- İstihdam oranı tahmini %53.2 iken bu oran %95 güven düzeyinde %51.2 ile %55.3 arasında değişmektedir.

Tablo 3: 2002 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Sonuçları

İBBS	Yerel birim sayısı	İstihdam	Birim başına İstihdam
TRA2 (Ağrı, Kars, İğdir, Ardahan)	17 453	35 346	2. 03
TRA21 AĞRI	5 721	12 394	2. 17
MERKEZ	1 717	4 621	2. 69
DIYADIN	287	423	1. 47
DOĞUBEYAZIT	1 509	3 462	2. 29
ELEŐKIRT	287	580	2. 02
HAMUR	49	81	1. 65
PATNOS	1 283	2 339	1. 82
TAŞLIÇAY	239	332	1. 39
TUTAK	350	556	1. 59

Tablo 4: Ağrı ili istihdam durumu

İl kodu	İl adı	İşgücüne katılma oranı			İşsizlik oranı			İstihdam oranı		
		%95 Güven aralığı			%95 Güven aralığı			%95 Güven aralığı		
		Oran (%)	Alt sınır	Üst sınır	Oran (%)	Alt sınır	Üst sınır	Oran (%)	Alt sınır	Üst sınır
4	Ağrı	57.1	55.1	59.1	6.8	6.0	7.7	53.2	51.2	55.3

İlin tanıtım eksikliğinin ve imaj sorununun olduğu yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda şehirdeki “markalaşma ve bilinirlik” çalışmaları ön plana çıkarılarak olumsuz gelişen “Ağrı İmajı”nın değiştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada şehirde düzenlenecek etkinlikler ve organizasyonlardan, yerel ve ulusal medyada yapılacak halkla ilişkiler ve reklam çalışmalarından vb. şehre yönelik olumsuz imajın giderilmesinde azami ölçüde yararlanılması gereklilik arz etmektedir.

Ağrı ilinin jeostratejik bir konumda bulunması ve bir sınır ili olması, İran aracılığı ile Asya’ya açılan bir kapı görevi görmesi nedeniyle, bir zamanlar var olan Ağrı-Taşlıçay–Doğubayazıt demiryolunun tekrar aktif hale getirilmesinin yöre ekonomisi için büyük önem teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, il ekonomisinin gelişmesi için karayolları, havayolları ve boru hattı ulaşım sistemlerine yapılan yatırımların daha da artması ve özellikle de demiryolları yatırıma ağırlık verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Çalışmalara göre, Ağrı ilinde faaliyet gösteren KOBİ’lerin çoğunluğu şahıs işletmesidir. Bu durum ilde geleneksel yapının devam ettiğinin göstergesi ve şahıs işletmelerinin kuruluş kolaylığının olması ve fazla prosedür gerektirmemesinin sonucu olarak değerlendirilebilir. İşletmelerin anonim ortaklık şeklinde kurulmasının her açıdan faydalı olduğu bilinmektedir. Devlet teşviklerinden yararlanma, vergi indirimlerinden faydalanabilme, yönetsel açıdan departmanlara ayrılarak profesyonel yönetim anlayışını uygulayabilme ve iflas durumunda işletme sahiplerinin sınırlı sorumlu oldukları için kendi servetlerini muhafaza edebilme ve alacaklıların mağdur olmaması gibi nedenlerden dolayı işletmelere anonim şirket şeklinde kurulabilmeleri için devlet yönlendirmelerinin gerekliliği de vurgulanabilir.

1.4.3. Turizm

Ağrı ili, turizm bakımından ülkemizin yeterince gelişmemiş bir yöresidir. Buna karşılık, zengin bir turizm potansiyeline sahiptir. İlin turizm bakımından en dikkat çekici yeri kuşkusuz Doğubayazıt'tır. Bu yörede doğal, tarihî ve kültürel çekiciliğe bağlı olarak ortaya çıkan yüksek turizm potansiyeli; gittikçe gelişen hizmet anlayışı, tesis kalitesi ve siyasal istikrarın sağlanması ölçüsünde desteklenmekte, dolayısıyla ülkemiz ekonomisine ve tanıtımına katkı sağlamaktadır.

Doğubayazıt ilçesi, özellikle, kutsal kitaplarda yer almış Büyük ve Küçük Ağrı dağları ile farklı inançlar için önem taşımaktadır. Meteor Çukuru, bugünkü şehrin güneyinde ve daha yüksek bir konumda olan Eski Doğubayazıt şehri ve bu şehrin dokusu içinde kalan İshak Paşa Sarayı, Doğubayazıt Kalesi ve Ahmed-î Hani Türbesi Doğubayazıt'ın diğer önemli turistik özelliği olan değerleridir. Gürbulak Oluğu'ndaki Üzengili Köyü'nün güneyinde ve sınır kuşağı üzerindeki bir sahada Nuh'un Gemisi olduğu sanılan doğal yapı ve yine bu çevrede bulunduğu iddia edilen Nuh'un kayıp kenti Naxuan inanç turizmi bağlamında değerlendirilebilecek başka bir değerdir.

Özellikle Ağrı Dağı ve İshak Paşa Sarayı'nı görmek için her yıl çok sayıda yerli ve yabancı turist Doğubayazıt ilçesini ziyaret etmektedir. Ağrı Dağı'nın gerek inanç turizmi gerekse de kış turizmi potansiyeli yeterince kullanılamamaktadır. Ağrı Dağı ve çevresi için gerçekleştirilebilecek olan vizyoner projeler:

- Jeopark ve botanik bahçesi projelerinin oluşturulması
- Balık Gölü'nün, doğa ve ekoturizm açısından değerlendirilmesi
- Türkiye'nin Kış Sporları Merkezlerinden biri olması
- Uluslararası büyük spor etkinlikleri düzenlemesi
- Bölgesi ile bütünleşen bir turizm destinasyonu olması
- Yaz ve kış aylarında önemli bir cazibe merkezi haline getirilmesi
- Bölge ekonomisi için sürekli bir gelir kaynağı sağlaması
- İç ve dış turizm açısından önemli bir potansiyel oluşturan İnanç Turizminin (Nuh'un Gemisi ve Ahmed-i Hani Türbesi) geliştirilmesi
- Yayla turizminin geliştirilmesi

olmalıdır.

Doğubayazıt ilçesinde turizm, iktisadi bir faaliyet olarak önemli bir gelir kaynağı olup, özellikle Doğubayazıt şehrinin gelişmesinde ve bugünkü canlı görünümünü kazanmasında, 1980'li yıllardan itibaren turizm hareketlerinin önemli bir payı vardır. Turizme hizmet veren konaklama tesisleri ve benzeri hizmet işyerlerinde çalışanlara ilaveten, şehir halkının önemli bir kısmı da doğrudan veya dolaylı olarak geçimini turizm faaliyetlerinden sağlamaktadır.

TÜRSAB tarafından Doğu Anadolu ile ilgili yayınlanan turizm tanıtım dokümanında Ağrı Dağı ve İshak Paşa Sarayı haricinde diğer tarihi, doğal turistik yerlere değinilmediği görülmektedir. Bu nedenle Doğubayazıt özetinde olmak üzere Ağrı için turistik anlamda bir tanıtım eksikliğinin söz konusu olduğu görülmektedir.

Turizm ve rekreasyon faaliyetleri, meydana geldikleri mekanın karmaşık ekonomik, çevresel, siyasal ve toplumsal koşullarından izole edilmiş bir şekilde ele alınması mümkün değil. Turizm faaliyetleri; yer aldığı ya da gelişmeye başladığı ülke ya da bölgenin mekânı üzerinde olduğu kadar, ekonomik ve toplumsal yapısı üzerinde de olumlu ve olumsuz etkiler yapmaktadır.

Yöre halkının turizme dönük algısının ölçüldüğü yaklaşık 210 kişi ile yürütülen araştırmada elde edilen temel sonuçlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Turizmin sosyokültürel yönden olumlu etkileri olacağını belirtenlerin oranı %36.3, hiç etkisi olmayacağını söyleyenlerin oranı %23.12'dir.
- Sosyo ekonomik yönden olumlu etkiler içinde ön plana çıkanlar:
 - Çeşitli ülke ve kültürleri tanıma fırsatı
 - Yabancı dil öğrenme ve geliştirme özgüveni kazanma
 - Kültürler arası kaynaşma ve sosyalleşmedir
- Doğubayazıt'a gelen turistlerin Doğubayazıt'tan ve yöre insanından sosyo-kültürel yönden etkilendiklerini düşünenlerin oranı %51.4'tür.
- Doğubayazıt halkının turizmden ekonomik olarak olumlu etkilenmediğini belirtenlerin oranı %43.9'dur.

- Turizmin olumlu etkileri bakımından ön plan çıkanlar:
 - İşsizliğin giderilmesi
 - Ekonominin canlanması
 - Diğer sektörlerin desteklenmesidir.

Bu araştırma sonuçlarına göre bölge halkının turizm konusunda bilinçlendirilmesinin ve turizm alanına bölge halkının entegre edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle kadınların bu konuda ön plana çıkmasının olumlu etkileri olacaktır.

1.4.3.1. Konaklama Tesisleri

Bilindiği üzere turizm faaliyetleri, herhangi bir yerde ticari amaç gütmeksizin, gezip, eğlenme, spor yapma şifa arama gibi amaçlarla en az bir gece, en fazla da altı ay süren konaklama faaliyetleri bütünü olarak tanımlanır. Bu bakımdan herhangi bir kişinin turist sayılabilmesi için konaklama olayının gerçekleşmesi, önemli koşullardan biridir. Konaklama olayı gerçekleşmediği takdirde meydana gelen olaya ziyaret, bunu getiren kişiye de ziyaretçi (günübirlikçi) denir (Doğanay-Zaman,2013:8). Geçici olarak yerini terk eden kişinin en başta gelen gereksinimi konaklamadır. Bu nedenle herhangi bir yerin turistik açıdan önemi, bir noktada konaklama kapasitesine bağlı kalmaktadır(Emekli, 2001:129-322).

Araştırma sahasını oluşturan Doğubayazıt kentinde 4 adet Turistik İşletme Belgeli tesis bulunmaktadır. Bu tesislerin tamamı otel türünde olup, bu otellerin üç yıldızlı, biri ise iki yıldızlıdır. İlde yer alan bakanlık işletme belgeli turistik konaklama tesislerinin toplam oda sayısı 302, yatak kapasitesi ise 577'dir.

Tablo 5: Doğubayazıt İlçesi Bakanlık Turistik İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri

Sıra	Tesis Adı	Türü	İlçesi	Sınıfı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
1	OTEL DOĞUŞ	Otel	Doğubayazıt	**	30	60
2	NUH OTEL	Otel	Doğubayazıt	***	57	107
3	GOLDEN HILL OTELİ	Otel	Doğubayazıt	***	90	160
4	SİM-ER TURİSTİK TESİSLERİ	Otel	Doğubayazıt	***	125	250
TOPLAM					302	577

Kaynak: Ağrı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2017 Verilerinden Düzenlenmiştir.

Bakanlık belgeli turistik tesislerin dışında henüz bakanlık standardına ulaşmamış küçük otellere, konaklama açısından yerel kalitesini ortaya koymak ve denetim yapıldığını vurgulamak için belediye belgesi verilir. Bu belgeye sahip olan turistik tesisler bakanlık belgeli otellerden sonra turistlerce en çok tercih edilen konaklama işletmeleridir. Doğubayazıt kentinde 9 adet belediye belgeli konaklama işletmesi bulunmaktadır. Bu tesislerin tamamı otel türünde olup, toplam oda sayısı 332, yatak kapasitesi ise 634'dür.

Tablo 6: Doğubayazıt İlçesi Belediye Turistik İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri

Sıra	Tesis Adı	Türü	İlçesi	Oda	Yatak Sayısı
1	OTEL ARARAT	Otel	Doğubayazıt	40	80
2	OTEL URARTU	Otel	Doğubayazıt	40	76
3	OTEL GRAND DERYA	Otel	Doğubayazıt	60	120
4	OTEL İSHAKPAŞA	Otel	Doğubayazıt	21	42
5	OTEL ORTADOĞU	Otel	Doğubayazıt	40	120
6	OTEL ERZURUM	Otel	Doğubayazıt	45	55
7	OTEL TAHRAN	Otel	Doğubayazıt	21	36
8	OTEL EMRAH	Otel	Doğubayazıt	14	25
9	OTEL KENAN	Otel	Doğubayazıt	51	80
	TOPLAM			332	634

Kaynak: Ağrı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2017 verilerinden düzenlenmiştir.

2016 yılında işletme belgeli tesislerde toplam tesise geliş sayısı 36,9 milyondur. Bunun % 38,6'sını yabancılar, % 61,4'ünü yerliler teşkil etmektedir. Toplam gecekalmeler ise 112,5 milyon olup, bunun %58,5'ini yabancı gecekalmeler, %41,5'ini yerli gecekalmeler oluşturmaktadır.

Doğubayazıt İlçesine 2016 yılı verilerine göre toplam 18.644 turist gelmiş olup, bunun 15,390'ı yerli, 3.254'ü ise yabancı turistlerden oluşmaktadır. Bu verilerden konaklama tesislerine giriş yapan yabancı turistlerin %17,45 gibi düşük bir oranda kaldığı görülür. Geceleme sayıları incelendiğinde de toplam 72.575 gecekalmenin 67.270'inin yerli, 5.305'inin ise yabancı turistler tarafından gerçekleştirilmiştir. Yabancı turistlerin geceleme oranını %7,30 ile oransal olarak biraz daha düşmüş olup geceleme sayısında da yerli turistler ağırlıktadır.

Tablo 7: Doğubayazıt İlçesinde Tesislere Geliş ve Geceleme Sayılarının Dağılımı

Tesis Türü	Tesis Geliş			Geceleme		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Bakanlık ve Belediye Belgeli	3254	15.39	18.644	5305	67270	72575

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2016 Tesis İstatistiklerinden düzenlenmiştir.

Doğubayazıt ilçesindeki konaklama tesislerinde ortalama geceleme süresi 3,89 olup, yerli turistlerde bu süre 4,37 iken yabancı turistlerde 1,63 kadardır. Doluluk oranı ise toplamda % 43,87'dir. Doğubayazıt kentinde konaklama istatistiklerine göre belediye belgeli tesislere olan turistik talebin bakanlık belgeli tesislere göre daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Belediye belgeli tesisler sayısal olarak daha fazla ve ekonomik olarak da daha uygun olması nedeniyle özellikle yerli turistler tarafından tercih edilmektedir.

Tablo 8: Doğubayazıt İlçesindeki Tesislerde Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı

Tesis Türü	Ortalama Kalış süresi			Doluluk Oranı %		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Bakanlık ve Belediye Belgeli	1,63	4,37	3,89	3.21	40.66	43.87

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2016 Tesis İstatistiklerinden Düzenlenmiştir.

Bu verilere göre Doğubayazıt'ta turizmin daha çok iç turizme hitap ettiği ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki konaklama tesislerine 2016 yılında 14.269.381'i yabancı, 22.676.261'i de yerli olmak üzere toplam 36.945.642 giriş yapmıştır. Doğubayazıt'taki konaklama tesislerine giriş yapan yabancı sayısı 2016 yılında Türkiye geneli konaklama tesislerine giriş yapan yabancı sayısının %0,02'sini, yerli konaklama sayısı da Türkiye geneli yerli konaklama sayısının %0,06'sını oluşturmaktadır.

Geceleme sayıları değerlendirildiğinde ise Doğubayazıt'ta konaklayan yabancı turistlerin geceleme sayısı Türkiye geneli geceleme sayısının %0,008'sini, yerli turistlerin geceleme sayısı ise Türkiye geneli toplam ge-

celeme sayısının %0,14'ünü oluşturmaktadır. Doğubayazıt'ta görülen toplam geceleme sayısı ise Türkiye geneli görülen toplam geceleme sayısının %0,06'sı kadardır. Geceleme sayılarının tesis giriş sayısına göre oransal olarak daha az olması, turistlerin konaklama tesislerindeki ortalama kalış süresiyle ilgilidir.

Konaklama istatistiklerinin yanı sıra sınır kapılarından yurda giriş yapan yabancı ülke vatandaşları sayısı da bir yerdeki turizm hareketliliğinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Daha önce de vurgulandığı üzere ülkemizin önemli kara sınır kapılarından biri olan Gürbulak Kara Sınır Kapısı Doğubayazıt ilçesinde bulunmaktadır. İran'a açılan bu sınır kapımız ülkemizin doğudaki en işlek sınır kapsıdır. Bu kapıdan ülkemize giriş-çıkış yapan yabancı ülke vatandaşlarının sayısı, bu sayının kapılara göre dağılımı turizm potansiyelinin belirlenmesinde önemlidir. Nitekim 2017 yılı verilerine göre Gürbulak Kara Sınır Kapısından ülkemize 600,322 kişi giriş yaparken,599.219 kişide çıkış yapmıştır.

Gürbulak Sınır Kapısı istatistikleri incelendiğinde giriş-çıkış yapanların milliyetlerinin dağılımında coğrafi yakınlığın etkili olduğu görülmektedir. İran, Türkmenistan, Lübnan, Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan gibi komşu ve yakın ülkeler ağırlıktadır. Bu ülkelerden turistik amaçlı giriş-çıkış yapanların yanı sıra istatistiklerin önemli bir bölümünü kamyon-tır şoförleri oluşturmaktadır. Çoğunluğu turistik amaçlı olarak giriş-çıkış yapan Almanya, Fransa,Hollanda, İngiltere ve İtalya gibi Avrupa ülkesi vatandaşları ikinci kategoriyi oluşturmaktadır. ABD ve Japonya gibi dünyada turizm aktivitesine katılanların sayısının en fazla olduğu ülkelere ise giriş-çıkış sayısı oldukça düşüktür. Arazi uygulamalarında ilgili ülke vatandaşlarıyla yapılan mülâkatlarda bu durum ilgili ülkelerin İran ile olan olumsuz ilişkileri ile güvenlik gerekçesiyle sigorta şirketlerinin çoğunun sağlık giderlerini karşılamamaları etkili olmaktadır (Kocaman-Kaya,2014:170).

1.4.4. Tarım, Hayvancılık ve Arıcılık

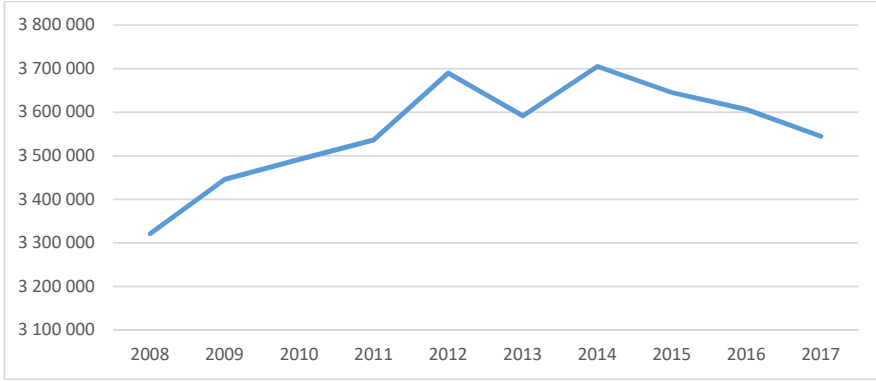
İlde tarım arazilerinin alanı toplam yüz ölçümün %31,7'sini oluşturmaktadır. Tarım arazilerinin %47,7'si sulanabilir olmasına rağmen, hâli hazırda bu arazilerin ancak %5'i sulanmaktadır. Yine Ağrı İlinin arazi kullanımında çayır ve mera alanları %48,8'lik bir orana sahiptir ve Türkiye ortalamasının yaklaşık 2,5 katıdır (SERKA,2016).

Ađrı ilinde orman ve fundalık alan%4,5 oranındadır, Dođubayazıt ilçesinde ise bu oran daha dűşűktűr. Tűrkiye ortalamasının yaklařık %26 olduđu kabul edildiđinde ve Dođubayazıt ilçesinde yođun bir řekilde bulan bűyűk dađ eteklerinin heyelan ve erozyon tehditti gűz űnűnde bulundurulduđunda ađaçlandırma ve toprak koruma çalıřmaları bűyűk űnem arz etmektedir.

Son 10 yılda TUİK verilerine gűre (Grafik-3)

- Toplam tarım alanı miktarı 2008-2012 yılları arasında artış eğilimi gűstermiřtir.
- Toplam tarım alanı miktarı 2014 yılı sonrasında ciddi bir azalış eğilimine girmiştir.

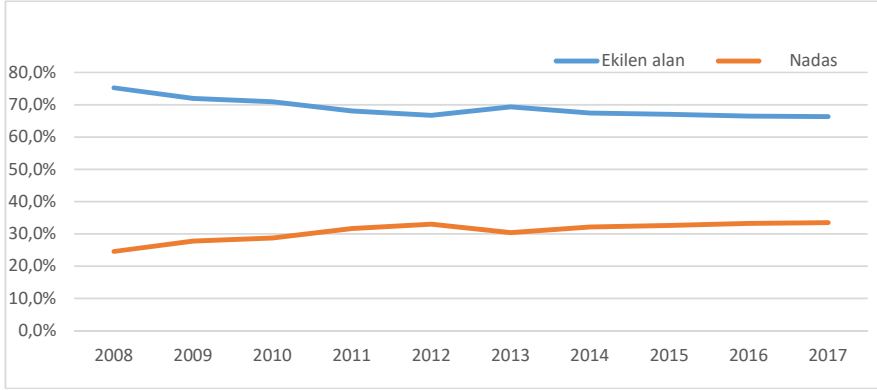
Grafik 3: Ağrı'da toplam tarım alanının yıllara gűre değişimi

Son 10 yılda TUİK verilerine gűre (Grafik-4) ;

- Ekilen alan yűzdesinde yıllara gűre azalma trendi sűz konusu iken nadasa bırakılan alan oranında yıllara gűre artış trendi sűz konusudur.
- Sebze bahçelerinin oranı %0.2 oranlarında seyrederken, meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı yok denecek kadar azdır.

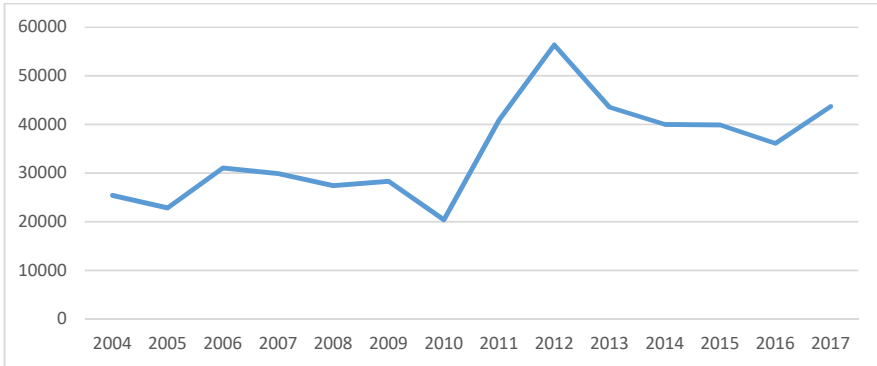
Grafik 4: Ekilen-nadasa bırakılan alan yüzdelerinin yıllara göre değişimi

2004 yılından günümüze kadar Doğubayazıt'ta (Grafik-5)

- Genel olarak büyükbaş hayvan sayısında artış söz konusudur.
- Büyükbaş hayvan sayısı 2004-2010 yılları arasında sabit bir eğilim izlemiştir.
- Büyükbaş hayvan sayısı için 2011 yılı önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu yılda ortaya çıkan dramatik artış sonrası 2016 yılına kadar bir azalma eğilimi gerçekleşmiştir.
- Büyükbaş hayvan sayısı 2017 yılında ise 2016 yılına göre artış gerçekleşmiştir.

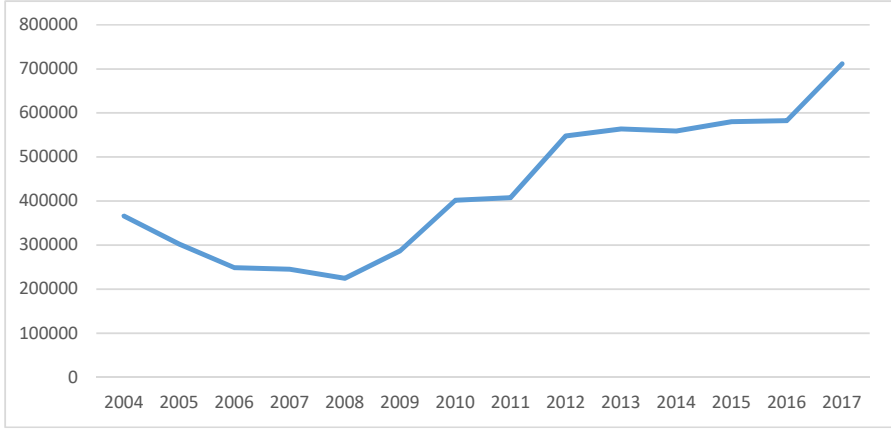
Grafik 5: Büyükbaş Hayvan Sayısı

2004 yılından günümüze kadar Doğubayazıt'ta (Grafik-6)

- Küçükbaş hayvan sayısında genel bir artış trendi vardır.
- Küçükbaş hayvan sayısı 2004-2008 yılları arasında azalma eğilimi gösterse de 2008 yılı sonrasında sürekli devam eden artış eğilimi göstermiştir.

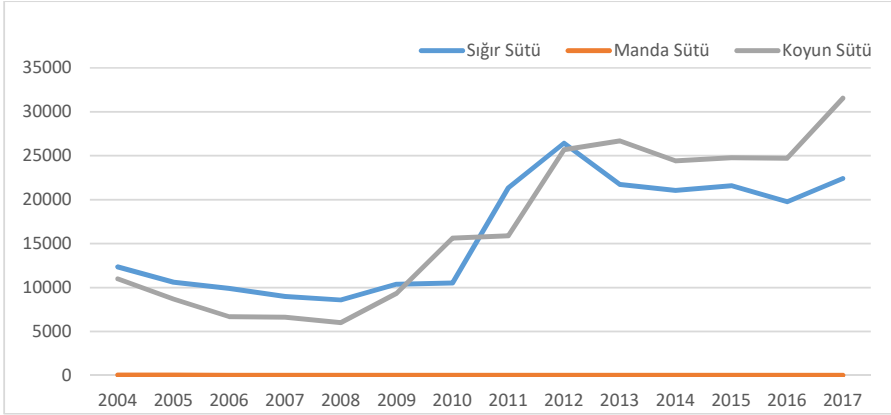
Grafik 6: Küçükbaş Hayvan Sayısı

2004 yılından günümüze kadar Doğubayazıt'ta

- Sığır sütü ve koyun sütü üretiminde genel bir artış eğilimi söz konusu iken manda sütü üretimi miktar olarak oldukça azdır ve sabit bir eğilim izlemiştir.
- 2004-2008 yılları koyun ve sığır sütü üretiminde azalma trendi gösterse de 2008-2012 döneminde bu eğilim artış eğilimine dönüşmüştür.
- 2012-2016 yılında koyun-sığır sütü üretimi sabit eğilim gösterirken her iki ürün için 2017 yılında bir önceki yıla göre artış gerçekleşmiştir.

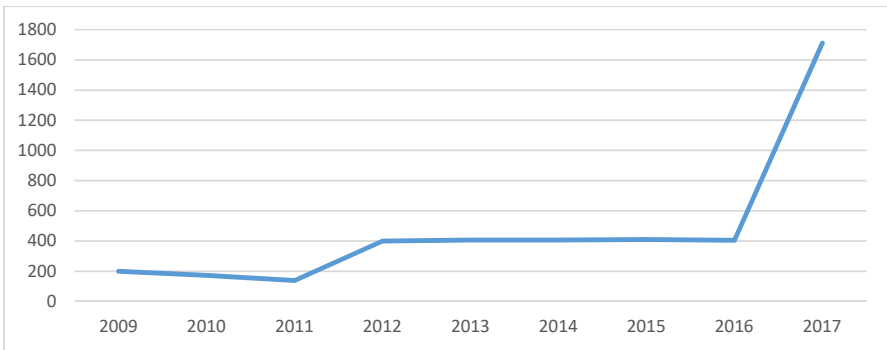
Grafik 7: 2004-2017 Sığır-Manda-Koyun Sütü Üretimi

2009 yılından bu yana

- Kovan sayısı 2009-2011 yılları arasında azalma gösterse de 2012 ve 2017 yılları kovan sayısında bir önceki yıla göre dramatik artışların olduğu yıllar olmuştur.
- Kovan sayısı 2012-2016 yılları arasında sabit bir eğilim izlemiştir.

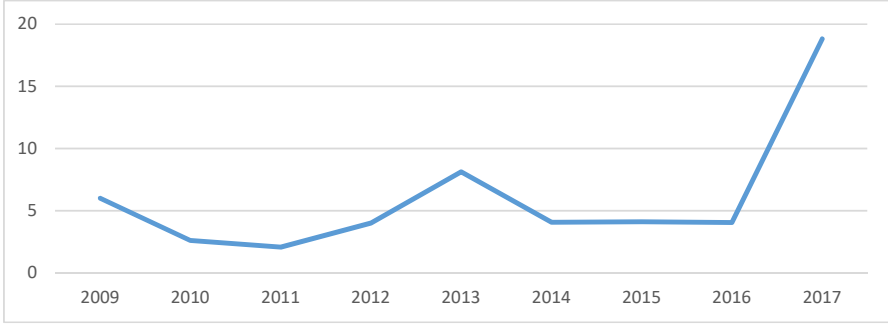
Grafik 8:Kovan Sayısı

2009 yılında bu yana Doğubayazıt'ta

- Bal üretimi, 2009-2011 yılları ve 2013-2014 yılları arasında azalma trendi gösterirken 2011-2013 yılları arasında artış trendi göstermiştir.
- 2017 yılı ise bir önceki yıla göre bal üretiminde dramatik bir artış söz konusu olmuştur.

Grafik 9: Doğal Bal Üretimi-Ton

1.5. Doğubayazıt Sosyal Yapı

Sosyal yapı, içinde sosyal ilişkilerin, sosyal olayların meydana geldiği, grupların ve kurumların yer aldığı, nüfus ve yerleşim tarzının şekillendiği, toplumun şekil ve çerçevesi ile ilgili dış görünüme sahip olan bir sosyal varlıktır (Erkal, 2006). Bu unsurlar meslekler, sınıflar, yaş ve cinsiyet dağılımları gibi konular ve davranış kurallarından meydana gelmektedir. Toplumsal yapıdaki davranış kalıplarının zamanla değişimi toplumsal değişimi hızlandırmaktadır. Bu bağlamda toplumsal değişme denilince, toplumun yapısını oluşturan ilişkiler ağının ve kurumların farklılaşması anlaşılmaktadır (Tezcan,2010).

Sosyal yapı analizlerinde tarih analizlerinin önemi büyüktür. Osmanlı Devleti dönemindeki uygulamalar ışığında günümüzdeki Doğubayazıt'ın sosyal yapısını analiz etmenin daha olumlu olacağı ifade edilebilir. İçinde Doğubayazıt'ın da bulunduğu alan Urartu, Kimmer, İskit, Med, Pers, Sasani, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Moğol, Harezmi, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi hâkimiyetinde kalmıştır. Çaldıran seferi sırasında bölge Haydar Ruznamesi (Münşelâ'üs-Salâtin)'ne göre Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihli Çaldıran Seferi sırasında yöre halkı temsilciler göndererek Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdi.

Bayezid Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra bazen Van, çoğunlukla da Erzurum Eyaleti'ne bağlı olarak idare edilmiştir. Bu süreçte Bayezid Sancağı Diyadin, Karakilise (Karaköse), Eleşkirt, Antab (Tutak) kazaları ile Hamur ve Patnos nahiyelerinden meydana gelmişti. 1864 tarihli vilayet kanununa göre bir yıl sonra yeniden yapılan düzenlemeyle Erzurum sekiz

sancak ve kırk kazadan meydana gelen bir vilayet haline getirilmişti. Bu tarihte Erzurum Vilayeti, Erzurum, Çıldır, Muş, Kars, Şarkikarahisar, Bayezid, Erzincan ve Van – Hakkâri sancaklarından meydana gelmişti.

Sosyal yapıyı oluşturan değişkenlere göre sosyal yapı, yöreden yöreye tarihi, coğrafi, ekonomik yapı ve eğitim durumuna bağlı olarak farklılıklar gösterir. Kıray (1974), bir sosyal yapıya şeklini veren değişkenlerin doğal kaynaklar, doğal kaynakları işlemek için kullanılan teknoloji, nüfus ve özellikleri, sosyal organizasyon ve bunların hepsinin etkileşiminden doğmuş değerler sistemi olduğunu belirtir. Ona göre, bu beş değişken birbiri ile tam bir karşılıklı etkileşim içinde ve birbirine bağımlı oldukları için toplum çoğu zaman görece bir denge içerisindedir. Toplumsal yapının denge kazanmasıyla bir düzen ortaya çıkar.

Doğubayazıt'ın sosyal yapısında aşiretçiliğin etkisi ve gücü zayıflamakla beraber söz konusu ekonomik ilişkiler olduğu zaman ya da siyasal tercihlerin yapıldığı dönemlerde (belediye seçimleri gibi) bunun yeniden canlandığı görülmektedir. Doğubayazıt'taki sosyal yapı kalabalık ataerkil ailelerden çekirdek aile yapısına doğru hızla evirilmektedir. Bu olgu modern anlamdaki çekirdek aile yapısı gibi değildir. Özellikle köylerde geleneksel aile yapısı bütün özellikleri ile devam ederken şehir merkezinde bu durumu tam olarak isimlendirmek oldukça güçtür.

Bölgede uzun yıllardır yaşanan terör olayları ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle sekteye uğrayan sosyal hayatın canlandırılması için sektörel olarak gerek özel sektörün gerekse kaymakamlığın işlettiği sinema, tiyatro, müzik, folklor, eğlence, spor gibi faaliyetler toplum tarafından ciddi karşılık bulmaktadır. Son zamanlarda ilçenin sosyal yaşamını güçlendirmek için kaymakamlık tarafından özellikle yol yapımı başta olmak üzere parklar ve camilerin bahçeleri gibi birçok faaliyet yapıldığı görülmektedir.

En genel manasıyla Doğubayazıt belirli bir coğrafi bölge üzerinde, temel ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli toplumsal yapıların olduğu, aralarındaki etkileşimin yüksek olduğu, mesken durumunun akrabalık ilişkilerine dayalı iletişim biçimini oluşturan bir yerdir.

Doğubayazıt ilçesi, dağlık yapısının çokluğunun bir sonucu olarak yayla kültürü bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. İlçede birçok yayla mevcuttur. Otağı veya geniş merası olmayan köyler genellikle yaylaya çık-

maktadır. Terörle beraber bu yaylalar kullanılmadığından hızlı bir şekilde küçükbaş hayvancılığının bitme noktasına geldiği belirtilmektedir. Terörün bitme noktasına gelmesi ile beraber yaylaların yoğun bir şekilde kullanıldığı katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

Doğubayazıt'ta köylerde baharın gelmesiyle beraber yaylaya göç başlar ve sonbahar aylarına kadar süren bir yayla hayatı yaşanır. Köylüler bunun bir gereklilik olduğunu, hayvancılıkla uğraştıkları için köylerinde yeterince otlak alanının bulunmadığından ve hayvanların ekili araziye zarar vermesini engellemek için yaylaya çıktıklarını söylemektedirler. Bütün bu yaşam biçiminin geçmişte sınır ticaretine dayalı ticari ilişki oluşmadan önce daha iyi olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmektedir.

1960'lı yıllara kadar tarım ve hayvancılık sosyal yaşamın belirleyici iki ana unsurları idi. Sonraki dönemlerde gerek dünyada gerekse İran'da meydana gelen değişmelerin Doğubayazıt'ı hızlı bir şekilde ticarete yönlendirdiği görülmektedir.

1980'den sonra Özal'ın başbakan olmasıyla beraber ticaretin yeni sosyal yaşam alanları oluşturduğu görülmektedir. Bu dönemde uygulana sınır ticaretinde %40 muafiyetlerin uygulandığı söylenmektedir. Görüşlerine başvurduğumuz katılımcılar sınır ticaretinden elde edilen gelir ile

- Ağrı Vilayet Evi,
- Ağrı Lütfü Yeğen Şehir Stadyumu,
- Eleşkirt Deri Sanayisi, Ağ-Süt İşletmesi,
- Ağrı Et İşletmesinin özelleştirme kapsamında satın alınması,
- Ağrı Spora ilişkin yapılan harcamalar,
- Doğubayazıt Sporu üçüncü lige çıkması için yapılan harcamalar,
- Diyardin Jeotermal tesislerinin kurulması,
- Doğubayazıt Yem Fabrikası,
- Patnos ilçesinin seracılık uygulaması,
- Ağrı'da bulunan mevcut vilayet binasının yeniden organize edilmesi, gibi yatırımların yapıldığını söylemektedirler.

1990'lı yıllardan sonra sınır ticaretinin giderek bir yaşam biçimi haline getirildiği görülmektedir. Yapılan ticaretin ise gerek Doğubayazıt'ta yaşayan gerekse de başka illerde yaşayan bir kaç insan tarafından yapıldığı görülmektedir. Uzun bir süreden beri tek bir alternatif haline getirilen sınır ticareti sektöre uğradığı zaman bölge insanı ne iş yapacağını bilememektedir. Devletin ilgili kurumları çeşitli alternatifler oluşturmaya çalışmaktadır. Bu amaçla 19 Mayıs 2018 tarihinde Doğubayazıt Ruhsatlı Canlı Hayvan Pazarı'nın temeli atılmıştır.

Temel atma töreninde konuşan Vali Süleyman Elban, Doğubayazıt'ın küçükbaş hayvancılık bakımından önemli bir kent olduğuna dikkat çekti. İlçede yapılacak canlı hayvan pazarının bölge ticareti ve hayvancılığa önemli katkılar sunacağını söyleyen Elban, Doğubayazıt'ın önemli bir hayvancılık merkezi olduğunu ve maalesef bunun bilinmediğini kaydetti. Elban, "Yer olarak da doğru olan bu tesis bölgede hayvancılıkla uğraşan çiftçi kardeşlerimize gelir açısından ciddi destek olacak. Ayrıca Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki diğer birçok kişi buraya ticaret için gelecek ve nezih alanda sağlıklı ticaret yapacak. Buraya her gelen giden, her ticaret yapan ilçemiz için artı bir değerdir, kazançtır. Bu tesis, bölgemizin hem ticaretinin hem de hayvancılığın gelişmesine çok ciddi katkılar sağlayacak" dedi.

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı Adnan Demir de "DAP İdaresince 2017 yılında finansmanı sağlanan Doğubayazıt Ruhsatlı Canlı Hayvan Pazarı bölgenin en büyük hayvan kapasitesine sahip iki adet hayvan satış alanından oluşacak. Her bir bölgede 360 büyükbaş ve bin 80 küçükbaş hayvanın satışının yapılabileceği toplam 3 milyon 700 bin lira maliyetli pazarda, iki katlı hizmet binası, kapalı ahır, karantina ahır, gübre çukuru, dezenfeksiyon çukuru gibi birçok bölüm de olacak" şeklinde konuştu.

Tarımın ve ticaretin uygun yöntemlerle özellikle turizmin yaygınlaşması ile beraber bu tür yaşam biçiminin daha sektörel hale geleceği söylenebilir. Sınır ticaretine dayalı olarak yapılan muafiyetler bölgede yeni bir yaşam biçiminin oluşmasına neden olmuştur. Sınır ticareti ile bölge insanının dünyanın hangi bölgelerinde ne tür ticari faaliyetlerin olduğunu öğrendiği söylenmektedir.

Katılımcıların söylediğine göre dünyanın birçok yerinde ticari faaliyetler yapan Doğubayazıtlılar bulunmaktadır. Buda şunu gösteriyor her yaşam

biçimi kendisiyle beraber yeni davranış kalıpları meydana getirmektedir. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki bu insanların Doğubayazıt'a yeni yaşam biçimleri getirdiği ya da kendi gittikleri yerlerde bu yaşam biçimine uygun davranış kalıpları geliştirdikleri söylemektedir. Doğubayazıt'ta 2000 yılına kadar hayvancılığa dayalı bir yaşam kültürü kısmen vardı, düğünler, sünnetler buradan gelecek gelire göre şekilleniyordu. 1990'lı yıllara kadar Antep hayvan borsasında oradan da Ortadoğu'daki ülkelere önemli düzeyde hayvan satıldığı söylenmektedir. Bugün hayvancılığa dayalı sosyal yaşamdan söz etmek çok zordur.

Bölgenin sosyal yaşantısı için önemli olan olaylardan biri de 13 Aralık 2003 tarihinde 205315 sayılı resmi gazetede yayınlanarak "sınır ticaret merkezi" adı altında sınır ticaretinin yeniden yapılanmasıdır. Sınır ticaret merkezleri başta sınır illeri olan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illeri ve bunlara komşu olan Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerindeki Mücavir illeri kapsamaktadır. Bu kapsamda ilgili komşu ülkelerden getirilen mallar uygunluk belgesi ile millileştirilmektedir. Bu anlamda bölgede büyük umutlarla başlatılan bu uygulama istenilen sonuçları vermedi. Bu amaç için sözü edilen Sarısu Ticaret Merkezi'nin istenilen düzeyde yapılandırılmadığı ve istenilen sonuçların alınmadığı katılımcılar tarafından ifade edilmektedir.

1.6. Aşiretler

Bayezid, bulunduğu konum nedeniyle sürekli göç alanı olan bir yerleşim yeridir. Keza coğrafyasının geniş mera alanlarına sahip olması ve bölgede yaşayanların aşiret bağıyla birbirlerine bağlılıkları, sınır hattında devlet düzeni aksatıcı gelişmelerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bayezid Sancağı'nda bulunan en büyük aşiretler; Celali, Hayderanlu, Sebiki (Sebikanlu) ve Zilanlı'dır. Sancakta yer alan aşiretler ve aşiretlerin yönetimi ile ilgili İngiliz askeri raporlarında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Rapora göre her aşiret, yerleşik ve göçebe iki unsurdan oluşmaktadır. Göçebe olanlar kimi zaman kendilerini farklı aşiretlere bağlı olarak lanse eden, yağmacı ve kaçak unsurlardan müteşekkildir. Yerleşik olan aşiretler ise reis önderliğinde birbirine sıkı sıkı bağlıdır. Bu yüzden aşiretlerin miktarı önemli ölçüde değişiklik göstermektedir.

Aşiret reisinin tüm aşiret mensupları üzerinde denetimi bulunur. Aşireti tek elden yöneten reisin sınırsız bir otoritesi söz konusudur. Reis, aşiretinin herhangi bir üyesinin dahi mallarını kontrolünde tutar ve aşiret üyelerini cezalandırabilir. Osmanlı yetkilileri devlet hazinesine katkıları sürdürdüğü müddetçe reisleri kendi başına buyruk hareket etmekte serbest bırakmışlardır. Reislerin aşiret yöneticisi olmalarında asalet durumları önemli rol oynamaktadır. Reisin ölümü halinde, akrabalarından en yaşlısı varis olarak tanınır. Bu tanımlama da adaylık ve seçim şeklinde ortaya çıkan demokratik teamüller yerine bazen yetki gasplarının da olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte reisin olağanüstü yetkilerinin yanı sıra aşiretin yaşlıları tarafından reisin üstünde bir kontrol mekanizması bulunmaktadır. Yaşlıların bu statüsünde maddi durumları ve güçleri göz önüne alınmıştır (Karataş ve Kul, 2012: 348).

Serhat sancağı olan Bayezid'de bulunan aşiretlerin hareketliliğinden dolayı Osmanlı-Rus, Osmanlı-İran arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu durumun nedeni aşiretlerin bazılarının göçebe bir yaşam sürdürmeleridir. Osmanlı ve İranlılar, askeri ve ekonomik bir güce sahip olan ve sınır hattında yer alan aşiretleri, kendi taraflarında tutmaya çaba sarf etmişlerdir. Bazı dönemlerde ise aşiretler ekonomik ve dinsel nedenlerden dolayı güçlü devletlerin yanlarında yer almışlardır. Örneğin, Erivan birliklerinin taarruzu sırasında Bayezid'i terk etmiş olan 300 kadar Yezidi hanesi, Rusların 1828'de Bayezid Sancağı'nı ele geçirmesi sonucu politik davranarak Ruslara bağlılıklarını bildirmiştir (Kaya, 2017: 207).

Geniş yaylak alanına sahip olan Bayezid coğrafyası, aynı zamanda İran ve Osmanlı aşiretlerinin mera olarak kullandıkları bir bölge konumundadır. Bu hal aşiret mensuplarının bu geniş coğrafyayı kullanımı sırasında iki devlet arasında çeşitli sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Aşiret mensuplarının bu geniş meraları kullanımı sırasında ortaya çıkan sıkıntılar, özellikle de İran aşiretlerinin mera bahanesi ile sınırı geçmeye kalkışmaları iki devlet arasında problemlerin yaşanmasına neden olmuştur (Karataş ve Kul, 2012: 348).

19. yüzyıla ait bir arşiv vesikasında Bayezid'in içinde bulunduğu sınır hattından Irak'ta yer alan Basra'ya kadar alanlarda pek çok boş arazilerin olduğu, bu alanlara muhacirlerin iskân edilmesinin İslam nüfusunu artıracacağı, memleketin imarına katkı sunacağı ve birçok diğer katkılara neden

olacağı belirtilmektedir. Yüzyıl içinde meydana gelen savaşlar neticesinde Bayezid, sürekli olarak göçmenlere ev sahipliği yapmış, göçmenlerin bir kısmı ise sancak dâhilinde yer alan boş alanlara yerleştirilmiştir. Rusya ile yapılan Kırım Savaşı sonrasında yoğun bir şekilde Kafkas göçünün yaşandığı bilinmektedir. 1859 yılından sonra bu göç büyük bir ivme kazanmış, Osmanlı Devleti ile Rusya büyükelçiliği arasında muhacirlerin daha kolay şekilde yerleşimleri için bazı tedbirler alınmıştır (Kaya, 2017: 260). Dış politikada önemli bir yer sahibi olan Bayezid Sancağı, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve İran ile ilk muhatap olan bölgeleri olması hasebiyle Kafkas muhacirlerinin ilk ayak bastıkları vilayet olmuştur. Rusya'dan gelen muhacirler anavatanlarına geri dönebilme ihtimallerini göz önünde bulundurarak, bu sınır vilayetinde iskân edilmeyi kendileri için daha uygun görmüşlerdir (Karataş, 2012: 203).

Osmanlı Devleti, uyguladığı müsamahakâr politikaları nedeniyle kendi sınırları dışında kalan Müslümanlar için sığınacak bir liman olmuştur. Sultan II. Abdülhamid döneminde, aşiretlerin mevcut kanunlara itaat etmelerini temin etmek, bölge güvenliğini sağlayarak ticari faaliyetlerinin selamete sağlanmasını yolunda önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bunlara arasında aşiretler içine alan en önemli süreç, hiç şüphesiz Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nın oluşturulması ve bu alaylar kapsamında aşiretlere de görev verilmesidir (Karataş, 2010: 109). Bu alayların oluşturulması ile

- merkezi otoriteyi tesis etmek,
- devletin daha etkin olabileceği yeni bir sosyo-politik denge kurmak,
- aşiretlerden askeri güç olarak faydalanmak,
- Ermenilerin faaliyetlerine engel olmak
- Müslüman halkla Ermeniler arasında güç dengesini temin etmek,
- Rusların saldırısından ve İngiliz politikasından Doğu Anadolu'yu korumak
- Panislamizm politikasını yürütmeye devam etmek

devletin temel amaçları arasında yer almıştır (Kodaman, 1979: 438-439). Osmanlı ülkesine gelen muhacirler devletin sosyal ve ekonomik şart-

larını zorlamış olmakla birlikte, gelenlerin askeri bürokrasiye entegrasyonu pratik faydalar sunmuştur. Rusya'dan muhaceretle gelerek Bayezid Sancağı'nda iskân edilen, aşiret ve ailesiyle birlikte Hamidiye Alaylarına katılan Zılanlı Eyüp Sabri Paşa, Ruslara ve Ermenilere karşı Osmanlı Devleti yanında mücadele etmiştir (Karataş, 2012: 201).

Osmanlı-İran sınırına yakın yerlerde bulunan bazı aşiret mensuplarının hem İran hem de Osmanlı Devleti bünyesinde buldukları ve bir ülkenin topraklarında suç işledikleri zamanlarda diğer devlet tarafına geçerek adli takibattan kurtulmaya çalıştıkları belgelere yansımaktadır. Bir kısmı İran topraklarında, bir kısmı Osmanlı ülkesinde bulunan Kandıganlı ve Cendıganlı aşiretleri mensupları suç işlediklerinde İran tarafına geçiyor, bu durum devlet gelirlerini azalttığı gibi, İran tarafında bulunan aşiret mensuplarının bölgede yağma hareketlerine vesile oluyordu (Karataş ve Kul, 2012: 349).

1.7. TRA2-Ağrı Bağlamında TürkiyeDış Ticaretine Bakış

1.7.1 İran ile Dış Ticaret

İran ile 1996 yılında 1 milyar dolar seviyesindeki dış ticaret hacmi bulunmaktadır. Türkiye ve İran arasında “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (2002)” ile “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (1996)” karşılıklı ticareti canlandırmak için çıkarılmıştır ve hala yürürlüktedirler.

Türkiye-İran ticaret hacmi 2012'de 21,9 milyar dolarla rekor kırdıktan sonra 2013 yılında Amerikan ambargosunun etkisiyle sert bir şekilde gerileyerek 14,5 milyar dolara düştü. 2014 yılında ise 13,7 milyar dolara inmiştir. Ticaretin zayıflaması üzerine Türkiye ve İran arasında 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA) bulunmaktadır. Söz konusu Anlaşma kapsamında, ülkemiz İran'dan 125 sanayi ürünüde taviz almış olup, 140 tarım ürünüde İran'a tercihli tarife uygulamaktadır. (TTA Ürün Listesi:

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141104-2-1.pdf>).

Yeni imzalanan anlaşmalarla Türkiye-İran arasında 35 milyar dolarlık ticaret hacmi hedeflenmiştir. Bu arada İran'a uygulanan ekonomik ambargonun kaldırılması ile ticaret hedefine ulaşmak için siyasi engel kalmamıştır. Ancak olumlu gelişmelere rağmen ticaret hacmi 2015 yılında 9,7 milyar

dolara, 2016'da ise 9,6 milyar dolara gerilemiştir. 2017 yılında ise ithalat artışından kaynaklanan ticaret artışı söz konusudur. Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği başlıca ürünler Elektrikli cihazlar, otomobiller, sanayi ürünleridir ve son üç yıla ait ilk 25 ürün ve değerleri Tablo 9'da verilmiştir. Türkiye'nin İran'dan ithalatında; kimyasallar ile işlenmemiş çinko ve alüminyum önde yer almaktadır ve detayları Tablo 10'da verilmiştir. Ticarete Amerikan Doları yerine Türk Lirası ve İran Riyali kullanımına karar verildi. Milli paraların dolara çevrilmeden doğrudan birbiriyle değiştirilmesini sağlayan anlaşma 2016 yılı Ekim ayında iki ülkenin merkez bankaları tarafından imzalanarak yürürlüğe sokulmuştur.

İran'ın Türkiye'ye daha fazla ihracat yapmasının en büyük nedeni petroldür. 2017 yılının yedi aylık verilere göre İran'dan gerçekleştirilen ham petrol ithalatı 2016 yılının aynı dönemine göre yüzde 142 artışla 7 milyon 426 bin tona ulaştı. Ayrıca İran'dan ithal edilen işlenmemiş çinko, azotlu mineral veya kimyasal gübreler, işlenmemiş alüminyum, taze ve kurutulmuş kabuklu meyvelerde yüzde 100'ü aşan oranlarda artış olmuştur.

Tablo 9: Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği ürünler (1.000\$)

gtip	Ürünler (ilk 25)	2015	2016	2017
4411	Ağaçtan veya diğer odunsu maddelerden lif levhalar	112.939	113.383	143.834
8708	Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	83.850	139.775	124.369
7108	Altın (işlenmemiş veya yarı işlenmiş yada pudra halinde)	32.092	1.306.600	111.583
8407	Kıvılcım ile ateşlemeli içten yanmalı motorlar (patlamalı motor)	39.658	85.734	102.492
5509	Sentetik devamsız liften iplik (dikiş ipliği hariç) (toptan)	37.513	71.776	88.469
2608	Çinko cevherleri ve konsantreleri	16.479	25.704	71.485
8703	Binek otomobilleri ve esas itibarıyla insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar	234	20.745	67.022
2403	Homojenize edilmiş tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari ve esansları	54.621	107.635	64.269
8409	Sadece veya esas itibarıyla 84.07 veya 84.08 pozisyonlarındaki motorların aksam ve parçaları	24.665	28.279	61.459
9619	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri vb. hijyenik eşya	82.852	60.929	56.861
5603	Dokunmamış mensucat	27.603	49.338	50.365
8536	Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı (anahtarlar, röleler, sigortalar, fişler vb.)	44.795	44.455	46.178

7113	Mücevherci eşyası ve aksamı	857.622	397.006	46.169
4811	Kâğıt, karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar	40.269	41.867	44.304
7302	Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi (ray, makas dilleri, makas göbekleri, gergi	8.333	29.662	40.601
5501	Sentetik filament demetleri	24.102	29.593	38.006
8302	Adi metallerden donanım, tertibat vb. eşya (mobilya, kapı, pencere, bavul, askılık vb için)	32.115	31.604	37.379
5407	Sentetik filament ipliklerinden dokunmuş mensucat	48.803	50.403	37.017
3921	Plastikten diğer plakalar, levhalar, yapraklar, filmler, folyeler	31.267	43.675	36.638
3506	Diğer müstahzar tutkallar, yapıştırıcılar	41.420	43.006	36.551
8418	Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu cihazlar	25.482	33.789	32.811
5506	Sentetik devamsız lifler (taranmış, ileri işlem görmüş)	19.930	20.053	31.982
8483	Transmisyon milleri, kranklar; yatak kovanları ve mil yatakları; dişliler ve sistemleri;vidalar;diş	13.388	13.292	26.919
5702	Dokunmuş halılar ve diğer yer kaplamaları	7.701	46.055	25.938
5503	Sentetik devamsız lifler (işlem görmemiş)	16.297	16.005	25.727
	GENEL TOPLAM	3.663.760	4.966.176	3.259.995

Tablo 10: Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği ürünler (1.000\$)

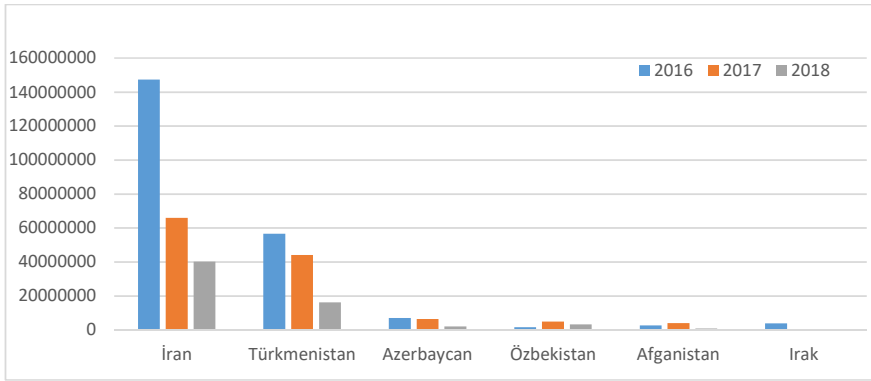
gtip	Ürünler (ilk on)	2015	2016	2017
3901	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	270.156	218.341	270.521
7901	İşlenmemiş çinko	88.435	94.118	206.636
3102	Azotlu mineral veya kimyasal gübreler	100.425	41.465	136.643
7601	İşlenmemiş alüminyum	44.902	71.331	135.667
3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	164.306	144.069	135.524
3903	Stiren polimerleri (ilk şekillerde)	18.221	28.435	68.375
7207	Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller	3.619	60.068	47.226
802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş)	5.804	15.128	32.923
2905	Asiklik alkoller ve sülfolanmış veya nitroزالanmış türevleri	81.976	51.037	32.796
7404	Bakır döküntü ve hurdaları	16.340	24.101	32.593
	Genel Toplam	6.096.254	4.699.777	7.492.170

1.7.2. Doğubayazıt Gümrük Kapısı'ndan Yapılan İthalat-İhracat

2016-2018 yılları arasında Doğubayazıt Gümrük Kapısı'ndan yapılan ihracata göre (Grafik-10);

- En çok ihracat yapılan ülkeler İran, Türkmenistan ve Azerbaycan'dır.
- En çok ihracat yapılan ülkelere yapılan ihracat son üç yılda azalma trendi göstermiştir.

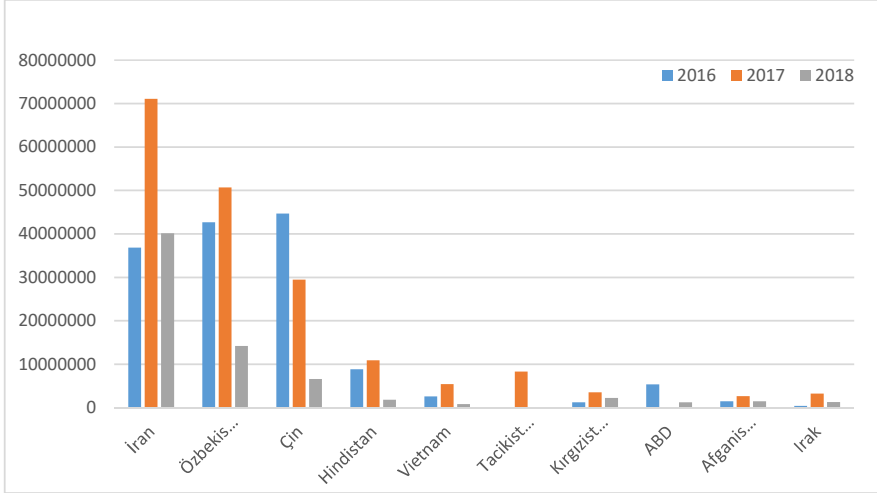
Grafik 10: Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü - İhracat (Dolar)

2016-2018 yılları arasında Doğubayazıt Gümrük Kapısı'ndan yapılan ithalata göre (Grafik-11);

- En çok ithalat yapılan ülkeler İran, Özbekistan ve Çin'dir.
- En çok ithalat yapılan ülkelere yapılan ihracatta son üç yılda İran haricinde belirgin bir azalma eğilimi söz konusu olmuştur.

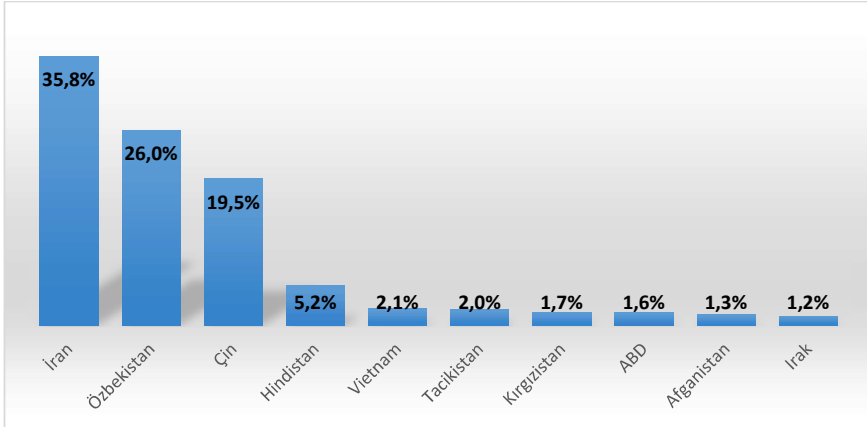
Grafik 11: Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü - İthalat (Dolar)

Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü'nde yapılan ithalatın (Grafik-12);

- %35.8'ini İran, %26.0'sı, %19.5'i Çin ile yapılan ticaret oluşturmuştur.
- %81.3'ü en çok ithalat yapılan üç ülke ile gerçekleştirilmiştir

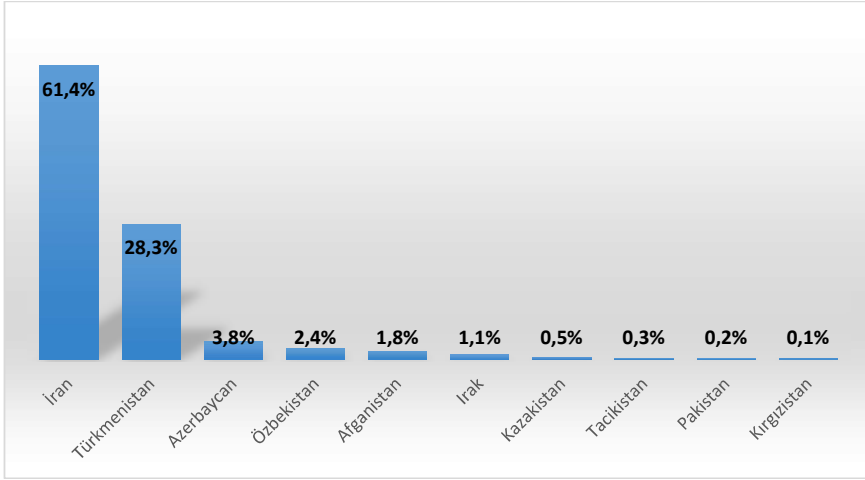
Grafik 12. Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü - Toplam İthalat 2016-2017-2018 Yüzdesel Dağılım

Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü'nde yapılan ihracatın (Grafik-13);

- %61.4'ü İran'a, %28.3'ü Türkmenistan'a yapmıştır.
- %89.7'sini en çok ihracat yapılan iki ülke ile yapılan ticaret oluşturmuştur.

Grafik 13: Doğubayazıt Gümrük Müdürlüğü - Toplam İhracat 2016-2017-2018 Yüzdesel Dağılım

1.7.3. Dış Ticaret ve Pasajlar

Nitekim pasajlar, han, hamam ve kervansaray gibi mekânlara sahip Osmanlı'dan günümüze, neredeyse Avrupa'daki örnekleriyle eşzamanlı bir biçimde 1800'lü yıllardan beri kent yaşamına eşlik etmektedir. Bu süreçte kent kimliğine ve belleğine eklenen pasajlar, ülkenin kültürel mekânlarından biri olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Çolak, 2014).

Pasajlar, modernleşme ve endüstrileşme ile başlayan ancak zaman içerisinde süreklilik sağlayarak belleklerde hafıza mekânı olarak kalmayı başaran kültürün, toplumsal tüketim mekânlarından en önemlisi olarak görülmektedir. Bu yönüyle pasajların, toplumda hangi sınıfların, hangi pratiklerle gündelik yaşamın mekânı olmayı sürdürdüğü, odaklanması gereken bir konudur. Tüketim kültüründeki amaç ve teknikler ile, ürün ve sunum mekânı pasajların üslubu, tarihsel sürecinde amaçların gerçekleştirilmesinin işaretlerini ortaya koymaktadır (Çolak,2014).

Pasaj, içinde dükkânlar bulunan, üzeri kapalı veya açık çarşı demektir. Sosyal anlamda pasajlar ticaretin gençlere öğretildiği ve küçük yaşta ticari adabın kazanıldığı yerlerdir. Aynı pasajda iş yapan sayıları ne olursa olsun herkesin birbirini tanıdığı, birbirinin düğününe cenazesine gittikleri önemli sosyal yaşam alanlarıdır. Doğubayazıt'ın sosyal yaşantısı içinde

pasajların çok büyük bir önemi vardır. Pasajlar aynı zamanda ticari hayatın da ana kaynağını oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda bu ticari hayatta yer alan ve başta İran olmak üzere diğer ülkelerle iş yapan şirket sayısı 664'tür. Doğubayazıt'ta 3500 mükellefin vergi dairesine kayıtları bulunmaktadır.

Türkiye'de sınır ticaret geçiş yapısı içinde önemli yerlerden biri Doğubayazıt'tır. Doğubayazıt'taki pasajlar gerek çevre illerinde gerekse ülke içinde bilinen bir yere sahiptirler. Bu pasajlardaki mükellef sayılarını değerlendirdiğimizde Büyük Pasaj'da 250 iş yeri, Beyazıt Pasajı'nda 140 iş yeri, İsmailoğlu Pasajı'nda, 220 iş yeri, Vina Pasajı'nda 160 iş yeri, Mertoğlu Pasajı'nda 180 iş yeri, Eski Pasaj'da 40 iş yeri, Ersal Pasajı'nda 10 iş yeri ve Ahmedi Hani Pasajı'nda 200 iş yeri bulunmaktadır.

Doğubayazıt'ın sınırda bulunması kendisine has bir yaşam biçimi geliştirmesine ortam oluşturmuştur. Bu yaşam biçimlerinden biri de özellikle 1960'lı yıllarda başlayan ve kaçak yollarla getirilen eşyaların Eski Pasaj denilen yerde satılmasıyla oluştuğu söylenmektedir. Bu pasajdan sonra daha sonraki dönemlerde yeni yeni pasajların kurulduğu görülmektedir. Bu pasajları her gün gerek şehir içinden gerek yakın çevreden birçok insan ziyaret etmekte ve buralardan hediyelik eşya almaktadır. Bu alışveriş süreci Doğubayazıt'ın sosyal yaşantısında önemli bir katkı sağlamaktadır. Çevreden gelen insanlar sadece hediyelik eşya almakla kalmayıp diğer sektörlerin de gelişmesine zemin oluşturmaktadırlar. Doğubayazıt'taki gençlerin ekonomik yaşam ile erken yaşta tanışmalarında bu pasajların önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu pasajlarda yalnızca İran ile ticaret yapılmamaktadır diğer ülkelerle de ticaret yapılmaktadır.

Doğubayazıt'ta yapılan bu ticaret aile fertlerinin işbirliğiyle yapılmaktadır. Doğubayazıt'ın her zaman bölgedeki gelişmelerden etkilendiği ve yeni girişimciler ortaya çıkardığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu girişimci insanların aynı zamanda çeşitli ülkelerde yatırımlar yaptıkları, görüşlerine başvurduğumuz insanlar tarafından belirtilmiştir. Özellikle Çin ile yapılan ticari faaliyetler ile her dönemde olduğu gibi Doğubayazıt'ta genç iş adamları ortaya çıkmıştır. Bu iş adamlarının büyük bir bölümünün daha sonraki dönemlerde iş yerlerini ya ticaret yaptıkları ülkelere ya da İstanbul'a taşıdıkları görülmektedir. Görüşlerine başvurduğumuz insanlar bugün Doğubayazıtlı iş adamlarının dünyanın birçok ülkesinde iş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Başta İran, Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin olmak üzere çeşitli ülkelerde ticari faaliyette buldukları söylenmektedir.

Doğubayazıt'ın sosyal yaşantısında gerek Ağrı Dağı gerekse İshak Paşa Sarayı'nın değişik bir etkisi vardır. Ağrı Dağı kutsal dinler için, özellikle de Yahudilik ve Hıristiyanlıkta büyük bir öneme sahiptir. Bu sahip olduğu önemden dolayı terörün olmadığı dönemlerde ciddi anlamda turist çektiği ve şehrin sosyal hayatına önemli katkılar sağladı söylenmektedir. Terörün bölgedeki olumsuz etkilerinden biri de sosyal yaşantı içinde yabancılara bu kadar alışık olan şehir insanının giderek bu değerlere yabancılaştığı ve sadece ticarete yönelik sosyal yaşantı geliştirdiği söylenebilir.

Doğubayazıt'ın ekonomik yaşantısını güçlendirmek amacıyla yapılan sınır ticareti uygulamalarının şehrin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısında önemli izler bıraktığı görülmektedir. Bu uygulamalardan biri de yolcu beraberisi eşya ticareti uygulamasıdır. Bu uygulama ailelerin birlikte ticaret yapma reflekslerini geliştirmiştir. Çünkü yapılan işin yolculuk sistemine dayalı olmasından dolayı birden fazla kişinin İran'a gidip gelmesiyle yapılabilecek bir iştir. Bu yolla getirilen mallar ya pasajda ya da diğer illere götürülüp satılmaktadır.

1994 yılında başlayan sınır ticaretinin göçün ters işlemlerini sağladığı görülmektedir. Bu uygulama ile büyük şehirlere göç eden insanların Doğubayazıt'a dönüşleri sağlanmıştır. Özellikle 2000 yılından sonra sınır ticaretine getirilen kısıtlamalarla tekrar ilçede yoğun göçün olduğu görülmektedir. Bölgenin ekonomik kalkınması için 13 Aralık 2003 tarihinde Sınır Ticaret Merkezlerinin kuruluşunun resmi gazetede yayınlandığı görülmektedir. Sınır Ticaret Merkezleri İl Özel İdaresi, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği İle İl Ve İlçe Ticaret Ve Sanayi Odaları ve İhracatçılar Birliği'nden oluşan anonim şirket işletecek bir şekilde yapılandırılmıştır. Bu yolla getirilen malların ülke içinde millileştirilmesi amaçlanmıştır. Görüşlerine başvurduğumuz katılımcılar daha sonraki dönemlerde yaşanan çeşitli sorunlardan dolayı STM'lerden istenilen sonucun alınmadığını belirtmişlerdir.

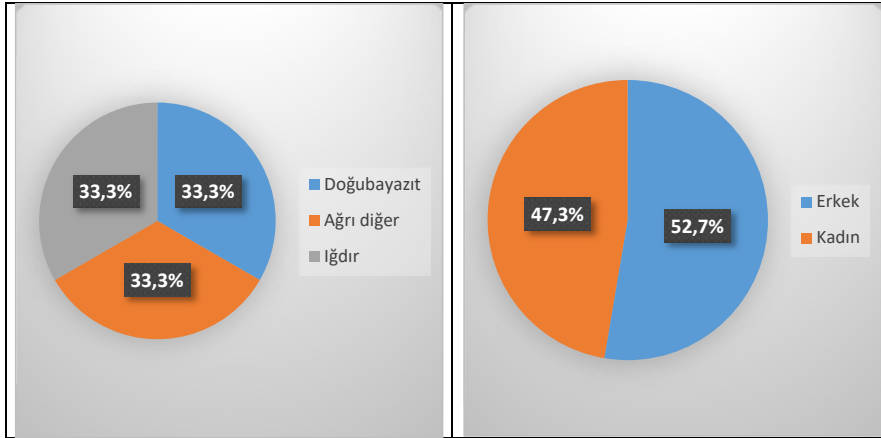
Görüşlerine başvurduğumuz pasaj esnafı bir zamanların en işlek, en gözde alışveriş mekânları olan pasajların eski günlerini aradıklarını belirtmişlerdir. İran ile Türkiye arasında yaşanan çeşitli sorunlar sınır ticaretini olumsuz etkilemiştir. Katılımcılara göre, şehrin büyümesi, yeni alışveriş mekânlarının varlığı, pasajları ikinci plana attı. Pasaj esnafı işlerinin kötüye gittiğini, pasaj kültürünün azaldığını dile getirmektedir.

2. SAHA ÇALIŞMALARI

Saha araştırması kapsamında öncelikli olarak odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmeleri 4 ana görüşme grubu oluşturularak gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmelerindeki görüşme gruplarını; eğitimciler (okul müdürleri-24 kişi), ticaret odası üyeleri (18 kişi), esnaf odaları üyeleri (22 kişi) ve Doğubayazıt dışından katılımcılar (İğdır-16 kişi), Ağrı-22 kişi, Erzurum-18 kişi) oluşturmuştur. Odak grup görüşmelerinden elde edilen sonuçlar araştırmanın kantitatif bölümünde kullanılacak olan anketin tasarlanması için kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında 500 kişi ile yüz yüze anket görüşmesi yapılmıştır. Anket görüşmeleri kapsamında katılımcılara derinlemesine ve odak grup görüşmeleri kapsamında elde edilen eğilimlerde dikkate alınarak 6 adedi demografi sorusu, 14 adedi de eğilim değerlendirmeye dönük olan 5'lilikert ölçekte değerlendirilen toplam 20 adet soru yöneltilmiştir. Anket görüşmelerinden doğum yeri Ağrı, Doğubayazıt ve İğdır olanların anket görüşmeleri değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcıların tamamı üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların %33,3'ünü İğdır, %33,3'ünü Ağrı, %33,3'ünü ise Doğubayazıtlılar oluşturmaktadır. Katılımcıların cinsiyet dağılımı %52.7 erkek, %47.3 kadın şeklinde gerçekleşmiştir (Grafik-14).

Grafik 14: Doğum yeri ve Cinsiyet Dağılımı

Araştırma kapsamında ikincil veri analizleri de yapılmış olup Türkiye'deki serbest bölgeler ile ilgili istatistikler analiz edilerek değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırma alanı ile ilgili de ikincil veriler toplanarak değerlendirmeler yapılmıştır.

2.1. Kalitatif Araştırma Sonuçları

2.1.1. Doğubayazıt İşadamları Derneği Odak Grup Çalışması

Doğubayazıt ilçesinde iş adamlarıyla yapılan odak grup toplantılarında, katılımcılar tarafından ağırlıklı olarak ifade edilen görüşler şöyledir:

- Sınır ticaretinin resmileşmesi 1986 yılında gerçekleşmiştir.
- Sermayenin Doğubayazıt'ta kalmaması ya da Doğubayazıt'a gelmemesinin en önemli nedeni terördür. Doğubayazıt'ın Ağrı ve Tendürek dağlarının arasında kalması terör eylemlerine olanak sağlamaktadır. Terör ekonomik gelişmenin önündeki en önemli engeldir. Terörün acilen azaltılması gereklidir.
- Doğubayazıt'ta ekonominin canlanmasında özel sektör daha etkili olabilir.
- Yayla hayvancılığı konusunda halkın deneyimli olması mutlaka değerlendirilmeli. Özellikle küçükbaş hayvancılık oldukça verimli olduğu için geliştirilmelidir.
- Bölgedeki ekonomik aktivite alanları arasında tarım, hayvancılık, sanayi ve sınır ticareti yer almaktadır.
- 25 yıl önce alınan politik kararların olumsuz etkileri halen devam etmektedir. Iğdır'daki proje birimi Iğdır'a önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.
- Köylerin altyapı sorunları mevcuttur.
- İran para biriminin değer kazanması sınır ticaretinde karlılığı azaltmıştır.
- İran'da Mako'da Serbest Sanayi Bölgesi oluşturulurken Türkiye tarafında da böyle bir yapılanma gerçekleştirilmelidir.
- Tarımda sulama Iğdır'daki gibi değil. Murat Barajı Projesinin Erzurum Statik Kurum raporu sonucu ortadan kaldırılması tarımın önünde önemli bir engel olmuştur. Doğubayazıt'ta sulamaya ihtiyaç oldukça fazladır.
- Yayla hayvancılığının geliştirilmesi ters yönde göçe sebep olur.

- Büyük şehirlerde insanların aradığı doğal ürünler özellikle hayvansal gıdalar için Doğubayazıt önemli bir kaynak olabilir. Burada yeni markalar geliştirilebilir.
- Mandıracılık önemli bir gelir kaynağı olabileceken elektrik voltajlarındaki düşüklük mandıracılık önündeki en önemli sorundur.
- Bölgede dağcılık turizmi geliştirilmelidir. Ağrı dağına çıkmak için gerekli olan izin prosedürlerinin çokluğu turizmi olumsuz yönde etkilemektedir.
- Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'nda olduğuna dair araştırmalar olumlu yönde değerlendirilmeli ve Ağrı Dağı inanç turizminde değerlendirilmelidir. Nuh'un şehri olarak Ağrı Dağı, Ararat Hıristiyanlar için önemlidir. Sadece Amerika da 36 tane Nuh Vakfı mevcuttur.
- Gümrük alanının altyapısı yeterli değildir. Bu alanda İran'dan gelenlerin kültür ve dinlerini dikkate alan tesisler yapılmalıdır. Doğubayazıt transit olarak geçilecek bir alan özelliği taşımaktadır. İran'daki insanların tüketim kültürüne göre düzenlemeler Doğubayazıt'ın transit yer olma özelliğini ortadan kaldıracaktır.
- Kızılay, toplumun, insanlığın ortak bir değeridir. Böyle bir yapı üzerinden kurgulanacak, sosyal ve ticari hayat ve onun düzenlemelerine karşı herkesin bakışı, uyumu pozitif olur.
- Üniversitelerin teknokent yapılanmaları, uygulamaları hakkında pek bilgili değiliz. Ama Kızılay Modeli anlayışıyla oluşacak serbest bölge uygulamaları içinde, üniversite yapılarının da bulunması yararlı olabilir. Dahası böyle bir oluşum içinde Doğubayazıt ve Mako kentleri girişimcileri de yer alırsa etkin ve kalıcı bir sistem ortaya çıkar. Bu model yörede güvenliği, refahı artıracak terörü ve kayıtdışı ekonomiyi azaltacaktır.
- İyi bir serbest bölge modeli ülkeler arası ilişkilerdeki durumdan daha az etkilenir. İki ülkenin büyüklüğü ve komşuluğuna göre gerçekleşen ticaret düzeyi yetersizdir.
- Serbest bölge modelinde İran'ın ithalat ihtiyacı da göz önüne alınmalıdır.

- Türkiye ile İran sınır kentleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel yönden kalıcı/etkin bir işbirliği sistemi oluşturulabilmesi için, Kızılay kurumları üzerinden hareket edilmesi en iyi bir model şekli olabilir. Bu yapıya STK'ların, üniversitelerin dahil edilmesi modeli güçlendirir.
- Geçmişte sınır ticareti ve uygulamaları sebebiyle yaşanan olumsuzlukların, zorlukların tekrar gündeme gelmemesi için tedbirler alınmalıdır. Olumsuzlukların içinde olan tüm yöre halkı değildir. Sistem gerekli kontrol ve denetim mekanizmalarını kurarak doğru işletirse, kaçakçılık da, sistemi istismar da, belli kişilerin, aileleri, aşiretlerin, çete ve mafyanın, dahası terörün olumsuz etkileri ortadan kalkar. Bu durumdan hem komşu iki ülke, hem de sınır kentleri yarar görür; hayata geçirilecek model etkili ve kalıcı olur.

2.1.2. Doğubayazıt Okul Yöneticileri Odak Grup Çalışması

Yapılan mesleki odak grup toplantılarında okul yöneticilerinin ağırlıklı görüşleri aşağıdaki gibidir:

- Doğubayazıt İlçesi ve çevresinin kalkınmasına dönük çabalar önemlidir.
- Sınır ticaretinin iyi olması Doğubayazıt ekonomisinin de iyi olduğunu gösterir.
- Devletin vergi uygulamaları sınır ticaretini olumsuz etkilemiştir.
- Halkın sınır ticaretine odaklanması hayvancılık ve tarıma da olumsuz etki yapmıştır.
- İran'dan gelenlerin Doğubayazıt'tan transit geçmemeleri için gerekli tesisler yapılmalıdır.
- Açık pazardan "serbest pazar" düzenine geçilmelidir.
- Çantacılar ait düzenleme getirilmeli ve çantacılar mağdur edilmemelidir.
- Sınır ticareti küçük bir kesim tarafından yapılmaktayken bu durum daha geniş kesimlere yaygınlaştırılmalıdır.

- Doğubayazıt'ta üniversite olmalı ve bu üniversite uluslararası öğrencilere açık olmalıdır. Özellikle Türkiye'nin İran'a göre bir Batı ülkesi olması özelliği kullanılmalıdır.
- Ağrı Dağı Milli Parkı hayata geçirilmelidir. Kış turizmi için gerekli altyapı oluşturulmalıdır.
- Sebze-meyve Türkiye iç piyasasından buraya gelince soğuktan donuyor; oysa aynı ürünler İran'dan daha ucuza ve daha kaliteli olarak geliyor.
- Son iki senedir sınır kapısıyla ilgili önemli sıkıntılar yaşanıyor.
- Doğubayazıt'ta öğretmen açığı vardır ve eksik kadrolar vekil öğretmenlerle değil, asil öğretmen atamaları ile kapatılmalıdır.
- Kadınların sosyokültürel yaşama dahil edilmeleri turizmi de ticareti de olumlu etkileyecektir.
- Turizm bölge için olmazsa olmaz değerdedir; çok önemlidir. Turizmin gelişmesi ve tutunması her zaman eğitimin kalitesiyle, yaygınlığı ile çok ilgilidir.
- İshak Paşa Sarayı özellikle Ramazan ayında etkinliklere açık olmalıdır.
- Gençlik kampı kurulmalı batıdan doğuya gençler kamp için buraya gelmelidir. Bu bir gönül köprüsü oluşturacaktır.
- Özellikle Nevruz gibi günlerde düzenlenecek aktiviteler İranlı turistler için ilçeyi cazip hale getirecektir.
- Saray yolu turizm için önemlidir. Bu yol üzerinde konaklama yerleri, alışveriş yerleri, sinema, tiyatro vb. kültür alanları olmalıdır. Bu yerlerde ağırlıklı olarak kadınlar çalışmalıdır.
- STK'lar yörenin sosyal gelişiminde düzenleyeceği etkinliklerle rol oynamalıdır.
- Serbest bölge aktif olmalıdır.
- Tır parkı daha yeni yapılmışken demiryolu içinde bir plan yapılmalıdır.

- Yaylacılık teşvik edilmeli, kullanılmayan geniş tarım alanları işlenmelidir. Barajın kurulması tarım ve hayvancılığa önemli katkı sağlayacaktır.
- Doğubayazıt'ta sosyal donatı alanları geliştirilmeli, ilçenin altyapısı iyileştirilmelidir.
- Kırsal alan özellikle turistler için konaklamak için cazip hale getirilmelidir. İzmir'de Şirince köyü gibi model doğal alanlar burada da geliştirilebilir.
- Serbest Bölge hem ekonomik ve hem de sosyal yönden bölgenin gelişimine katkı sağlar.
- Çimento fabrikası bile 700 kişiye istihdam yarattı
- Türkiye-İran Gürbulak sınır hattında iki ülkenin Kızılay kurumları üzerinden geliştirilecek bir model içinde Üniversiteler, STK'lar, sınırda komşu kentlerin girişimcileri ve yörede yaşayan çok sayıda esnaf etkin olarak yer almalıdır.
- Serbest bölge üzerinden tekelleşmenin, mafyalaşmanın, yani azınlık bir kesimin aşırı zengin olmasının önüne geçilmelidir.
- Bölgede kurulacak sistem bilim aklıyla, evrensel kriterlere göre ve topluma mal olan biçimde şekil alırsa etkin ve devamlı olur. Böyle bir sisteme gerçekten çok ihtiyaç vardır. Geneli memnu eden iyi bir sistem kurulduğunda onun yaşaması için "doğal otokontrol" sistemi kendiliğinden oluşur. Bu da kaçakçılığın bitmesini, kredilerin illegal kazanç yolu olmaktan çıkmasını, tekelleşmenin önlenmesini sağlayacaktır.
- Sınırın her iki yanında bulunan toplulukların, birbirine yakın, birbirleriyle uyuşan yönleri tespit edilmeli ve ortak paydalar üzerinden hareket felsefesi esas olmalıdır.
- Her iki taraf arasında kurulan aile bağları ve iki taraf girişimcilerinin ortaklaşa kurdukları işler yeni sistemde, yeni düzenlemelerde avantaj olarak kullanılmalıdır. Bu var olan yakınlaşmalar özellikle yararlı STK'lar üzerinden güçlendirilmelidir.

- STK anlayışı uluslararası normlara göre yeniden şekillenmeli, sosyal yarar sağladığı açık olan ve bu yönde istikrar gösteren STK'lar devletçe kayıtsız ve şartsız desteklenmelidir.
- Terörü besleyen, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve diğer kaynaklar tespit edilmeli, sistematik ve çok yönlü olarak şiddetle mücadele seferberliği başlatılmalıdır.

2.1.3. Esnaf Ve Sanatkarlar Odası Odak Grup Çalışması

Esnaf ve Sanatkarlar Odası katılımcılarının odak grup toplantılarında beyan ettikleri ana görüşler şöyledir:

- Doğubayazıt'ı ekonomik yönden ele alırsak: “Sanayi yok denecek kadar az, çiftçilik çok ileride değil, sınır ticaretinin sadece adı var” denilebilir.
- Türkiye-İran arasındaki ekonomik ticari ilişkiler hiç de istenen düzeyde değildir. Önemli geçim kaynağı sınır üzerinden gelişen faaliyetlere bağlı Doğubayazıt ilçesinin ekonomik durumu bu yönden iyi değildir.
- Bölge kalkınması için serbest pazar önemlidir.
- Sınırdaki gerçek serbest bölge kuralları işletilmelidir. Şimdiki halde sadece hediye eşya getirebiliyor. Ticaretin gelişmesi için yasal dayanak lazımdır.
- Ağrı Dağı Milli Parkı aktif şekilde kullanılmalıdır. Dağcılık ve avcılık turistlerin ilgi alanındadır.
- Ağrı Dağı Milli Parkı'nda teleferik dahil gerekli altyapılar tamamlanmalıdır.
- İran'da bir Pazar araştırması yapılmalıdır.
- Doğubayazıt-Mako hattında bir Kızılay Modeli denenmelidir. Kızılay kurumları her iki toplumda da karşılığı olan kurumlardır. Serbest bölge modelinde STK'lar ve teknokentlerde yer alabilir.
- Doğubayazıt eksenli olarak doğal ürünler üzerine ve ihtiyaç duyulan mallarda yerel markalar üretilebilir.

- Bölgede yatırımların önünde en önemli engellerden biri de sık yaşanan elektrik kesintileridir.
- Mesela İranlılar çikolata alıyor; bu bağlamda çikolata fabrikası kurulabilir.
- A1 belgesi diğer yerlerde alabiliyorlar, biz alamıyoruz. Doğubayazıt eksenli uluslararası yolcu taşımacılığı yapılabilir.
- Yerel halka ticaret için ayrıcalık tanınabilir. (örneğin, ticaretle ilgili eğitimden geçirilecek kişilere bir yetki belgesi verilirse etkili olur.) Serbest bölge kuralları kapsamında ticari yetki alan kişilerin ayda en az iki bin dolarlık alışveriş yapma hakkı tanınmalıdır.
- Bu zamana kadar yapılan uygulamalar neden başarısız olduğu incelenmelidir. Benzer sınır şehirlerde neler varsa bizde onlardan istiyoruz. Günübürlük geçimini sağlayacak miktarda mal getirilmesine izin verilecek şekilde yeniden yapılmalıdır.
- Serbest bölge sistemi turizm eksenli desteklenmelidir. Farklı ülke insanları, gittikleri diğer yerlerde öncelikle belli hizmetleri bulmayı, iyi karşılanmayı, güvende olmayı bekler. İran tarafından gelen insanlar Doğubayazıt ve çevresinde kalmadan/konaklamadan geçip gidiyor. Gelip geçenleri konaklamaya teşvik edecek altyapılar, turizm tesisleri bir an önce yapılmalıdır.
- Ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal, kültürel, sportif, bilimsel ve ekonomik aktivite alanları oluşturulmalı, bu bağlamda sosyal projeler geliştirilmelidir.
- Ovanın sulama projesi bir an önce tamamlanmalıdır.
- Barter sistemi olanaklarımız bulunuyordu. Mal alıp karşılığında mal veriyorduk. Bu devlet tarafından tam olarak belirlenmeli, mevsimlere göre ayarlamalar yapılmalıdır. Çünkü aldığımız malların veya verdiğimiz mallarının karşılıkları her mevsim farklıdır.
- Esnaf birliklerinin yeterli sermayesi yok, kredi olanakları açılmalıdır.
- Belge sahibi minibüs ve kamyonlarla ilgili bir düzenleme yapılmalıdır. İlçe İran'a yapılacak taşımacılığı kaldırabilecek kapasiteye sahiptir.

- İhraç ettiğimiz mallara İran'ın müdahalesini anlamaktayız; ama bizim devletin müdahale etmesini anlamıyoruz. Devletin müdahaleci etkisinin daha az, sivil inisiyatifin daha fazla olduğu, uluslararası serbest piyasa koşullarına ve sınır kentlerinin sosyo-ekonomik gelişimine güç katacak yeni bir model/sistem hayata geçirilmelidir.
- Kızılay yapıları üzerinden gerçekleştirilecek bir serbest pazar modelinin anlattığımız şartlarda etkili ve kalıcı olacağına inanıyoruz.

2.1.4. Dışarıda Yaşayan Doğubayazıtlılarla Odak Grup Çalışması

Doğubayazıt doğumlu olup, Doğubayazıt dışında yaşayanlarla yapılan odak grup toplantılarında ortaya konan temel görüşler şöyledir:

- Özellikle 1980'li yıllarda, İran-Irak savaşı döneminde dışarıdan insanlar paralarını Doğubayazıt'a getirmekteydi. Bu durum ise ilçenin sınır üzerinden ciddi bir ekonomik hareketlilik yaşamasını sağlıyordu.
- Doğubayazıt Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber yerleşim yeri coğrafi olarak değişti; ilçenin şu anki yeri olan düz alana taşındı. Bu da yöreden başka yerlere doğru göçlerin başlamasına neden oldu. 1986'dan 1993'e kadar İstanbul'a fazlaca göç oldu.
- Farklı bölgelerden gelen insanlar farklı zanaatları bizlere öğrettiler. Karadeniz'den gelen insan bize marangozluğu öğretti. Hayvancılık, tarım, otelcilik konularında gelişmemizi, ilerlememizi sağladılar.
- Bölge insanının ticarete yönelmesi bir bakıma kolay çok para kazanma yolu tarım ve hayvancılığı öldürdü, bizim birbirimize olan yöresel bağlılığımızı azalttı. Bu durumdan Doğubayazıt ekonomik olarak kazançlı çıksa da, bir tür kültürel erozyon yaşandı. Sınır köylerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan çok az kişi kaldı.
- Bu bölge insanında ticari mantık hep vardı. Başka alternatifi yoktu. İstanbul'dan Rusya'ya ticaret yaptı. Perde piyasası Doğubayazıtlıların elindedir.
- Gürbulak Türkiye'nin önemli sınır kapılarından biridir. İran-Mako serbest ticaret merkezi bu ekseninde oluşturuldu. Serbest Bölge

olarak kurulsaydı, sonradan serbest sanayi bölgesine dönüşecekti. Serbest Sanayi bölgesi oluşturulursa bu bölge canlanır.

- Komşu sınır kentlerini sosyoekonomik yönden kalkındıracak, geliştirecek bir ekonomik model geliştirilmesine ve uygulamaya konmasına ihtiyaç var. Hem Türkiye ve hem de İran'ın orta menfaatine ve sınır komşusu kentlerin refahına yönelik serbest ticaret bölgesi modelinin Kızılay Kurumu üzerinden oluşturulması fikri önemlidir. Her iki ülkede ve tüm toplumlarda kabul görmüş bir sistemin kurallarına uymak yöre insanları için, dahası diğer ülke insanları için cazip gelebilir.
- İranlı tüccarlar bir şekilde Türkiye üzerinden ticaretin olmasını ister. Çünkü Türkiye İran için Batı'dır. Doğubayazıt ve Mako kentlerinde doğal bir süreç içinde karşılıklı olarak fabrikalar kurulmalıdır. Etkin ve sürekliliği olacak bir model bölgede ekonomiyi, ticareti, turizmi canlandıracak ve geliştirecektir. Buna ülkemizin ihtiyacı vardır.

2.1.5. Sınır Ticaretinde Kayıtdışı Eylemler ile İlgili Odak Grup Toplantısı

Sınır ticaretinde “Kaçakçılık” olarak adlandırılan kayıt dışı eylemler Doğubayazıt İlçesi için bir gerçektir. Sosyoekonomik kalkınma modeli bu kayıt dışı eylemleri ortadan kaldırmayı da hedeflediğinden bu çalışmada kaçakçılık yapanlar derinlemesine incelenmiş ve motivasyonları, yaşadıkları sorunlar, beklentileri araştırılmıştır. Bu bağlamda kaçakçılığın önlenmesi için politika araçlarının üretilmesinde kullanılabilecek olan doneler araştırılmıştır.

Kaçakçılığa yönelik yapılmış farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Ancak 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununun 3. Maddesine atıfta bulunularak şu şekilde genel bir tanım yapılabilir: Kaçakçılık, eşyayı gümrük işlemlerine tabi tutmaksızın, yasalara ve kurallara aykırı olarak, yurt içine sokmak, yada yurt dışına çıkarmaktır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde İran, Irak ve Suriye üzerinden yapılan kaçakçılıkta, dönemlere göre getirilen ürünlerde farklılıklar yaşanmaktadır. 1970'lerde, daha çok küçük elektrikli aletler, makyaj malzemeleri, çay, kahve, tütün, çikolata gibi ürünlerde olurdu. Türkiye'de

Üretim eitliliği arttıķa ve üretim maliyetleri düştükçe, getirilen ürünler de farklılamıtır. Örneğin et ve et ürünlerinin ucuz olduğu dönemlerde, hayvanlar yurt dışına kaçak olarak çıkarılıp satılırken, et ve et ürünlerinin pahalandığı dönemlerde ise kaçak hayvan getirilmiştir. Özellikle otomotiv sanayinin gelişmesi ile birlikte Türkiye'ye en çok kaçak getirilen ürünlerin başında akaryakıt yer almıştır (Deniz & Doğu, 2008; zgen, 2004).

İran'dan Türkiye'ye ayrıcaeker, tarımsal ilaç, canlı hayvan, halı, kilim, battaniye, sigara, iki, çay, elektronik eşya, silah, tarihi eser, çeşitli uyuturucu maddeler getirilmektedir. Türkiye'den İran'a genellikle marka tekstil ürünleri ve kozmetik ürünler, az miktarda da hurda altın ve ev eşyaları götürülmektedir. Sınırdaki mal kaçakçılığının yanı sıra, insan kaçakçılığı da ciddi boyutlara ulamı durumdadır. Her yıl, on binlerce insan Ortadoğu Afrika ve Asya'dan Avrupa'ya kaçak yollardan gitmek için Türkiye'yi transit ülke olarak kullanmakta ve geçiş gzerghı olarak en çok, Türkiye-İran sınırını tercih etmektedirler (Deniz & Doğu, 2008).

Görüşlerine bavurduğumuz kişiler geçmişten günümüze doğru değerlendirme yaptığımızda sınır güvenliğinin artması ile beraber kayıt dıılığın çok azaldığını belirtmişlerdir.

2.2. Model nerilerine Yaklaşım

Aşağıda grup görüşmelerini sonucu ortaya çıkan öneriler için yapılan anketler 11 öneri için değerlendirilmiştir.

2.2.1. neri-1: "Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) nceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir"

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Türkiye İran sınırında Gürbulak serbest bölge modelinin yeniden canlandırılması fikrine hiç katılmayanların oranı %68,7 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır.
- Türkiye İran sınırında Gürbulak serbest bölge modelinin yeniden canlandırılması fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %26,6 iken "fazla" ve "ok fazla" derecede katılanların oranı %4,7'dir.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Türkiye İnan sınırında Gürbulak serbest bölge modelinin yeniden canlandırılması fikrine hiç katılmayanların oranının en yüksek olduğu grup %90 ile Doğubayazıt doğumlulardır.
- Türkiye İnan sınırında Gürbulak serbest bölge modelinin yeniden canlandırılması fikrine hiç katılmayanların oranı Ağrı doğumlularda %54,0, Iğdır doğumlularda %62,0'dir.
- Türkiye İnan sınırında Gürbulak serbest bölge modelinin yeniden canlandırılması fikrine Ağrı doğumlular hariç çok fazla katılıyorum cevabı verilmemiştir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Türkiye İnan sınırında Gürbulak serbest bölge modelinin yeniden canlandırılması fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

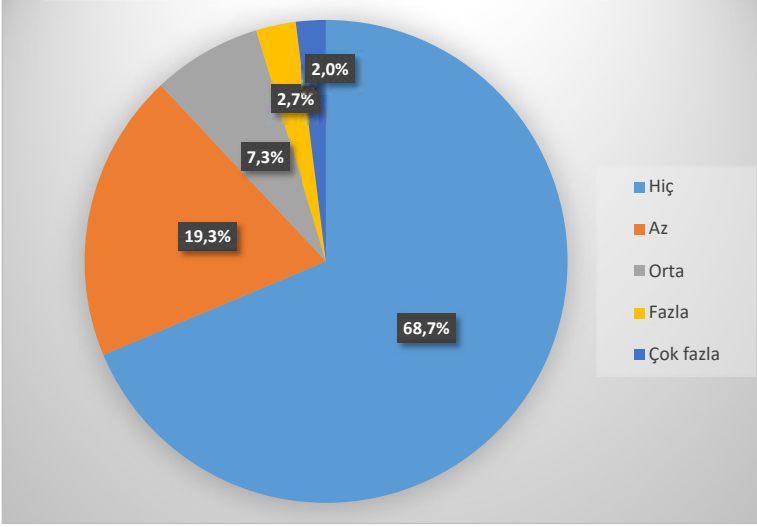
- Ağrı – Az
- Doğubayazıt – Hiç
- Iğdır – Hiç
- Genel – Hiç

şeklinde gerçekleşmiştir.

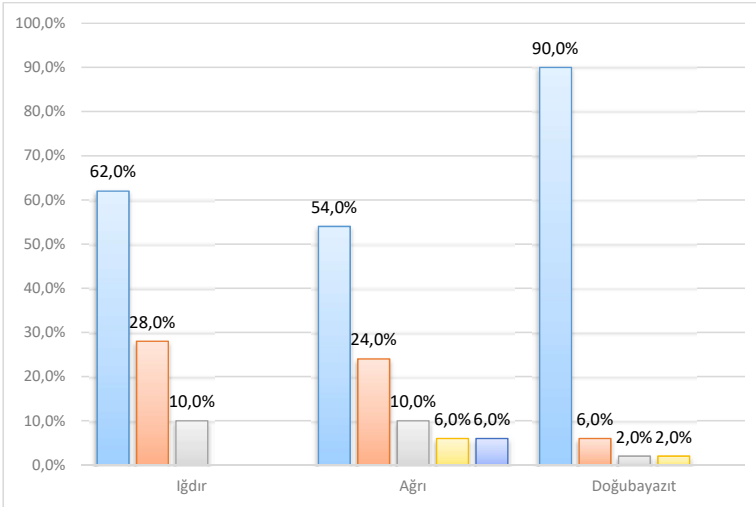
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Hiç)
- Iğdır (Hiç, Az, Orta)
- Ağrı (Hiç, Az, Orta, Fazla)

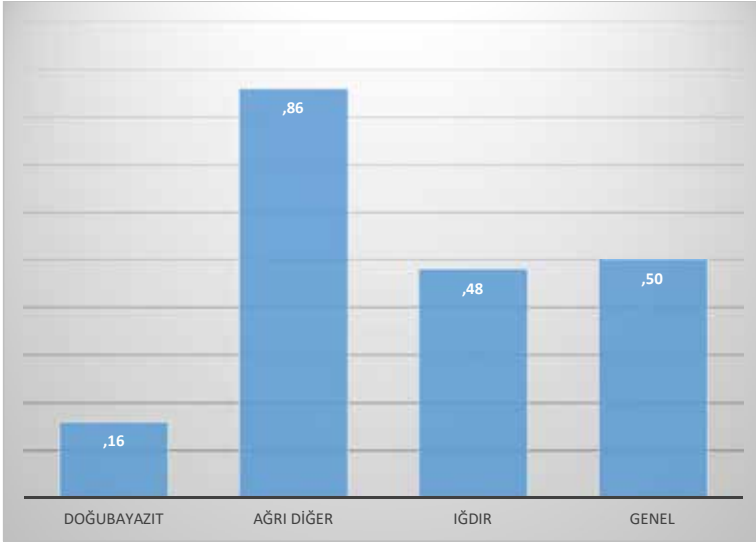
Grafik 15: Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir.-Frekans

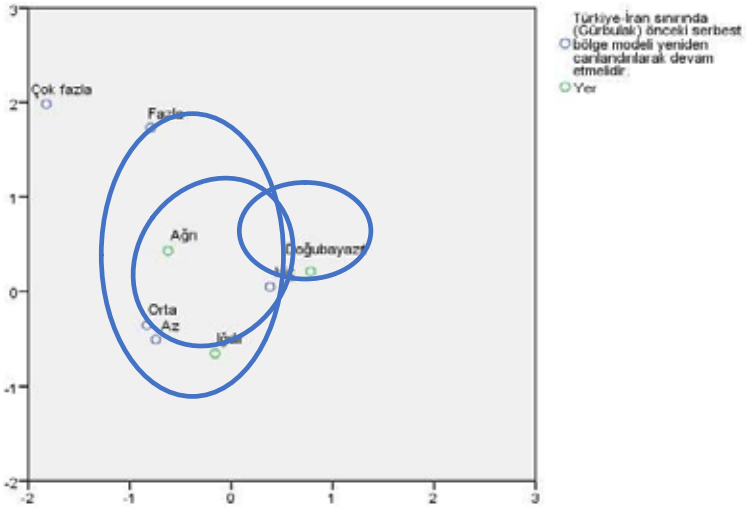
Grafik 16: Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir.-Doğum yeri frekans

Grafik 17: Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir.-Doğum yeri eğilim

Grafik 18: Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir.- Uyum analizi

2.2.2. Öneri -2: “Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olması fikrine hiç katılmayanların oranı %0,0'dır.
- Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olması fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %1,4 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %98,7 gibi yüksek bir orandır.

Doğum Yeriine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olması fikrine tüm gruplar en azından az derecede katılmaktadır.
- Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olması fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranı Iğdır doğumlularda %86, Ağrı doğumlularda %68, Doğubayazıt doğumlularda %52'dir.
- Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olması fikrine “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı Doğubayazıt ve Iğdır doğumlularda %100 iken bu oran Ağrı doğumlularda %96'dır.

Doğum Yeriine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Türkiye İran sınırında Gürbulak serbest bölge modelinin yeniden canlandırılması fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

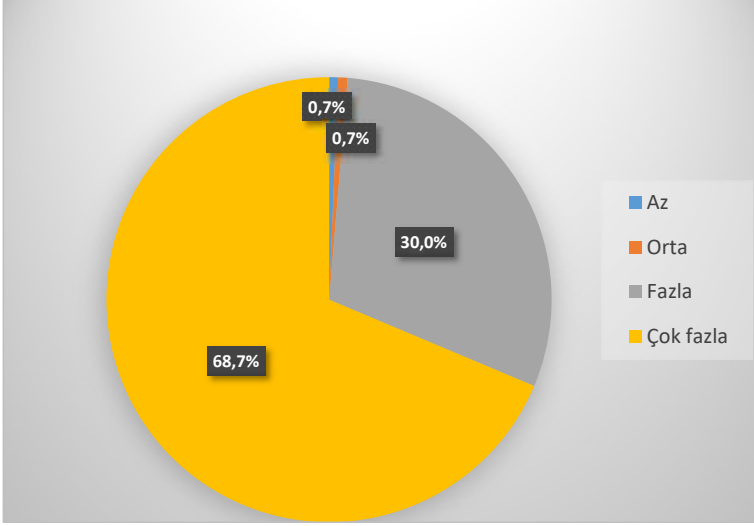
- Ağrı – Çok fazla
- Doğubayazıt – Çok fazla
- Iğdır – Çok fazla
- Genel – Çok fazla

şeklinde gerçekleşmiştir.

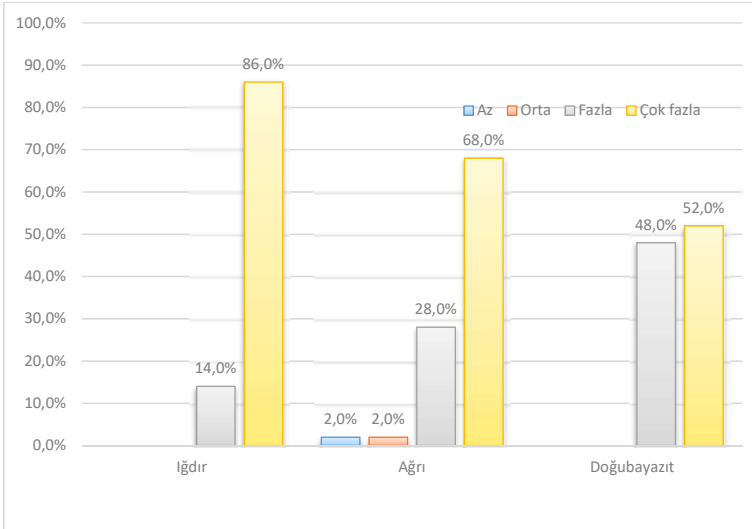
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Fazla)
- Iğdır (Çok fazla)
- Ağrı (Çok Fazla)

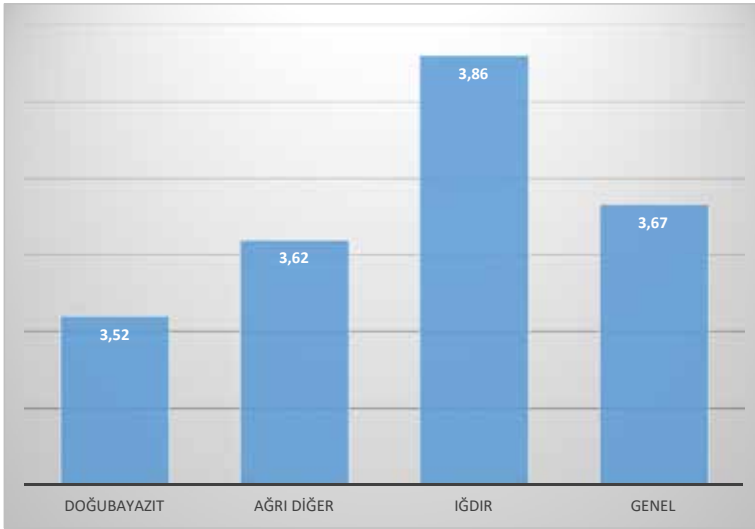
Grafik 19: Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.-Frekans

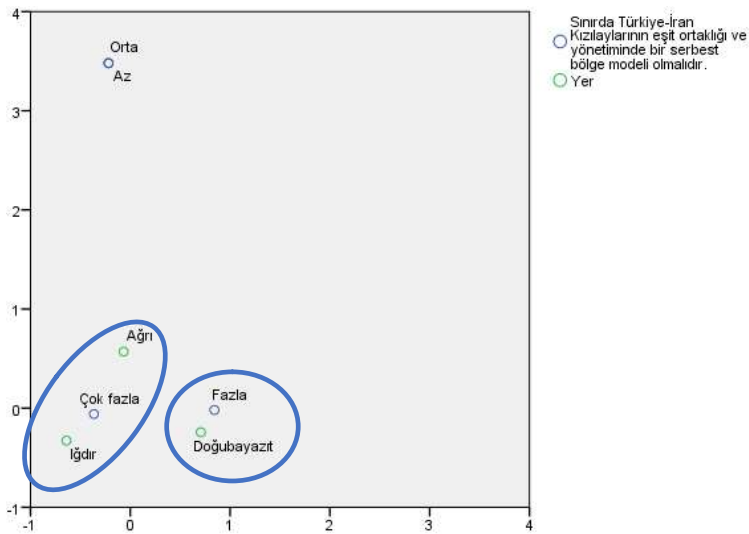
Grafik 20: Sınırdaki Türkiye-İran Kızıllarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.-Doğum yeri frekans

Grafik 21: Sınırdaki Türkiye-İran Kızılaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.-Doğum yeri eğilim

Grafik 22: Sınırdaki Türkiye-İran Kızılaylarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır.- Uyum analizi

2.2.3. Öneri -3: “Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamalıdır.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamaması fikrine hiç katılmayanların oranı %6,7 gibi düşük bir oranda kalmıştır.
- Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamaması fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %22,7 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %74,6’dır.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamaması fikrine Doğubayazıt doğumlular en az orta düzeyde katılırken fazla ve çok fazla katılma oranı Doğubayazıt doğumlularda %98.0’dır.
- Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamaması fikrine hiç katılmayanların oranı Doğubayazıt doğumlularda %0.0, Ağrı doğumlularda %2.0, Iğdır doğumlularda %6.0’dır.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamaması fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

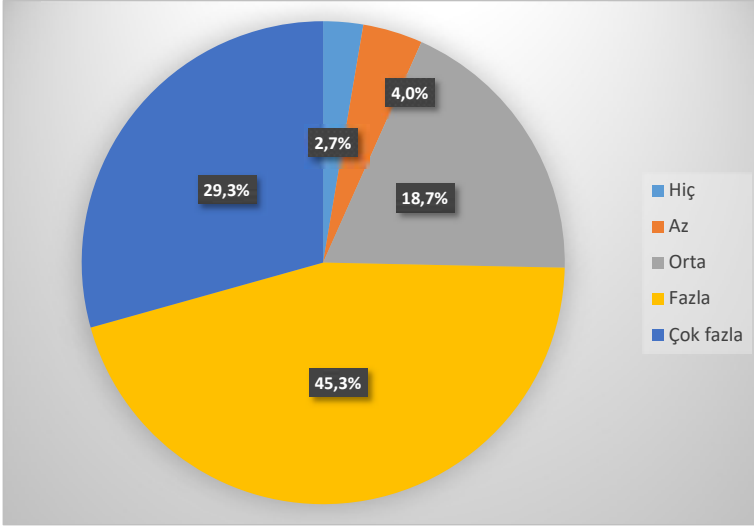
- Ağrı – Fazla
- Doğubayazıt – Çok fazla
- Iğdır – Fazla
- Genel – Fazla

şeklinde gerçekleşmiştir.

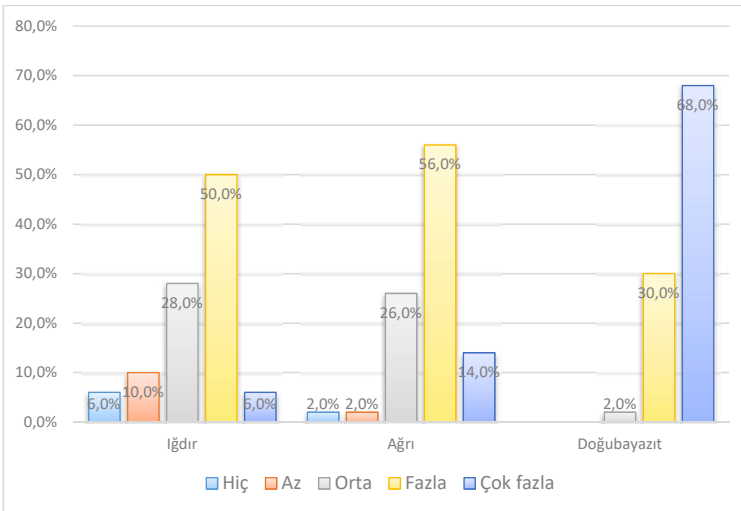
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Çok fazla)
- Iğdır (Orta, Fazla)
- Ağrı (Orta, Fazla)

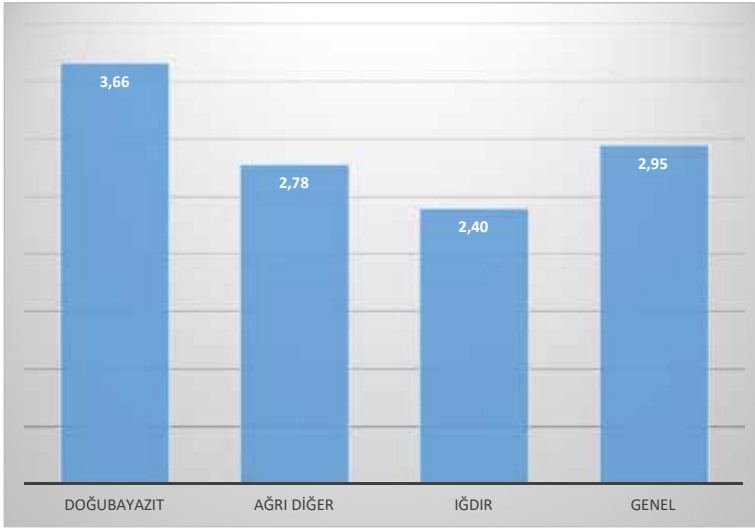
Grafik 23: Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamalıdır.-Frekans

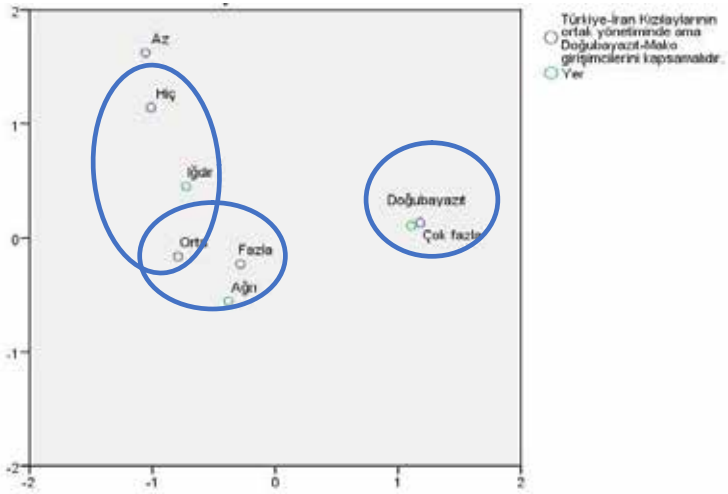
Grafik 24: Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamalıdır.-Doğum yeri frekans

Grafik 25: Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Makogirişimcilerini kapsamalıdır.-Doğum yeri eğilim

Grafik 26: Türkiye-İran Kızılaylarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimcilerini kapsamalıdır.- Uyum analizi

2.2.4. Öneri-4: “İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmesi fikrine hiç katılmayanların oranı %29,3'tür.
- İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmesi fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %42 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %28,6'dır.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmesi fikrine hiç katılmayanların oranının en yüksek olduğu grup %54 ile Ağrı doğumlulardır.
- İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmesi fikrine hiç katılmayanların oranı Doğubayazıt doğumlularda %16, Iğdır doğumlularda %18'dir.
- İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmesi fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranı Iğdır doğumlularda %64'e çıkarken bu oran AĞRI doğumlularda %20, Doğubayazıt doğumlularda %18'dir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmesi katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

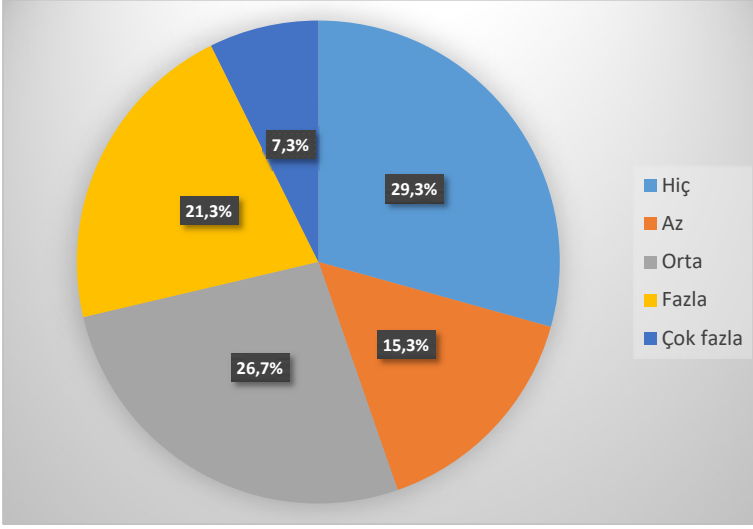
- Ağrı – Hiç
- Doğubayazıt – Orta
- Iğdır – Fazla
- Genel – Orta

şeklinde gerçekleşmiştir.

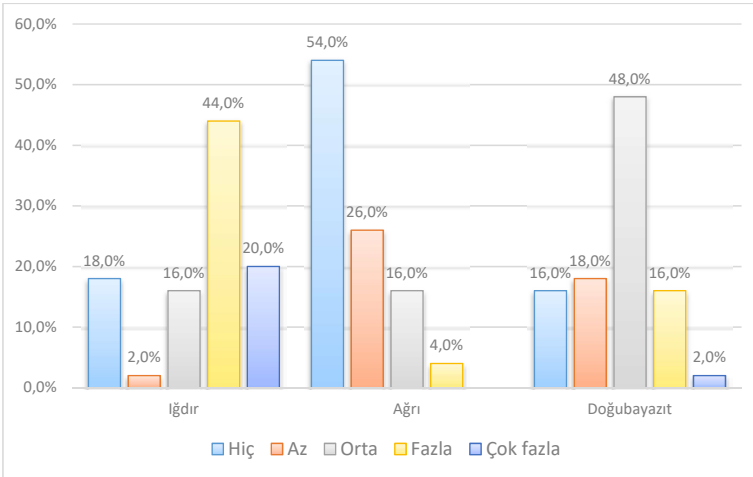
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Orta)
- Iğdır (Çok fazla, Fazla)
- Ağrı (Hiç, Az)

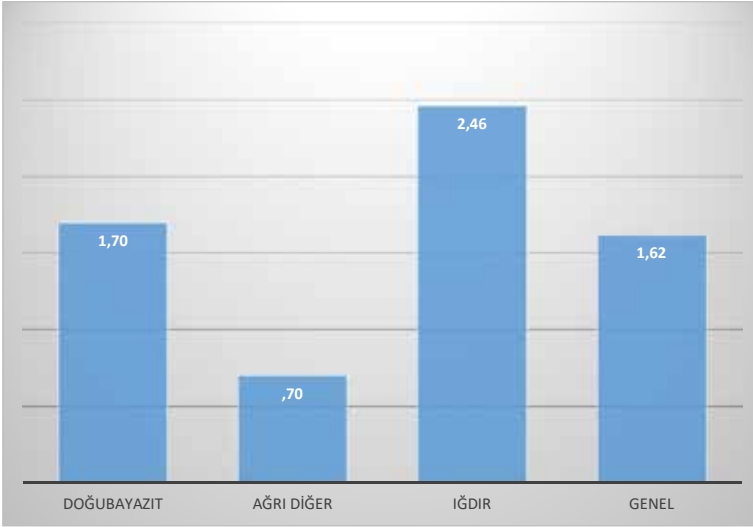
Grafik 27: İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.-Frekans

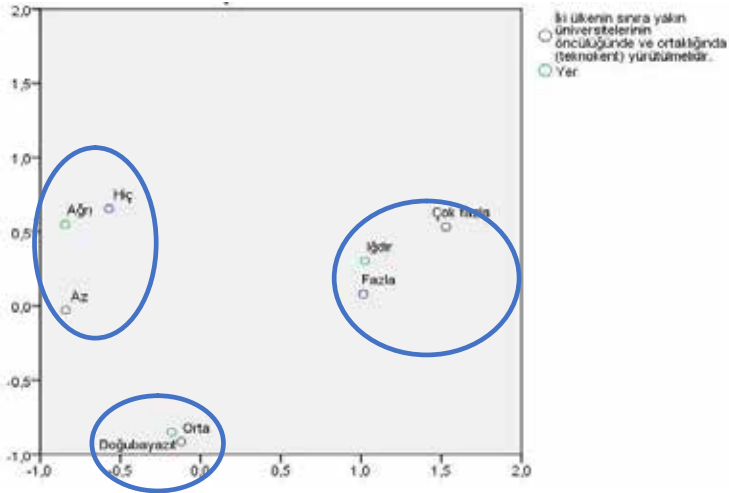
Grafik 28: İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.-Doğum yeri frekans

Grafik 29: İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir. -Doğum yeri eğilim

Grafik 30: İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir.- Uyum analizi

2.2.5. Öneri-5: “Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olması fikrine hiç katılmayanların oranı %12’dir.
- Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olması fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %36 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %52’dir.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olması fikrine “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı Iğdır doğumlularda %84 iken bu oran Doğubayazıt doğumlularda %40’a, Ağrı doğumlularda %32’ye düşmektedir.
- Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olması fikrine hiç katılmayanların oranı Ağrı doğumlularda %18, Iğdır doğumlularda %2, Doğubayazıt doğumlularda %16’dır.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olması fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

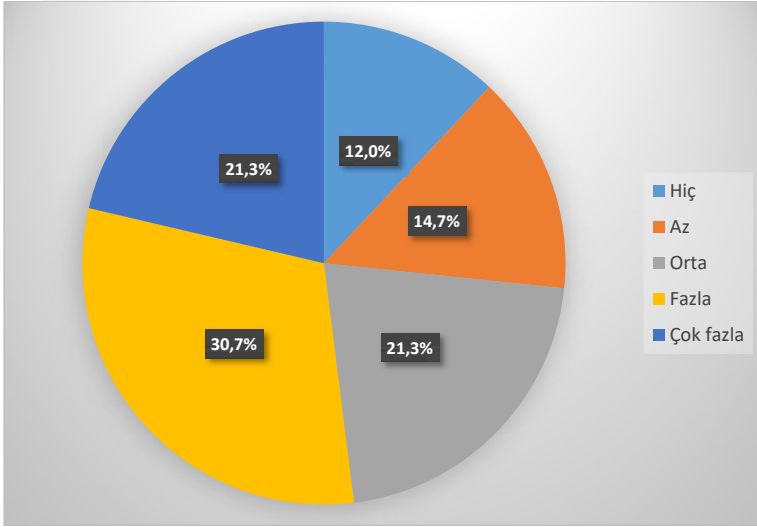
- Ağrı – Orta
- Doğubayazıt – Orta
- Iğdır – Çok fazla
- Genel – Orta

şeklinde gerçekleşmiştir.

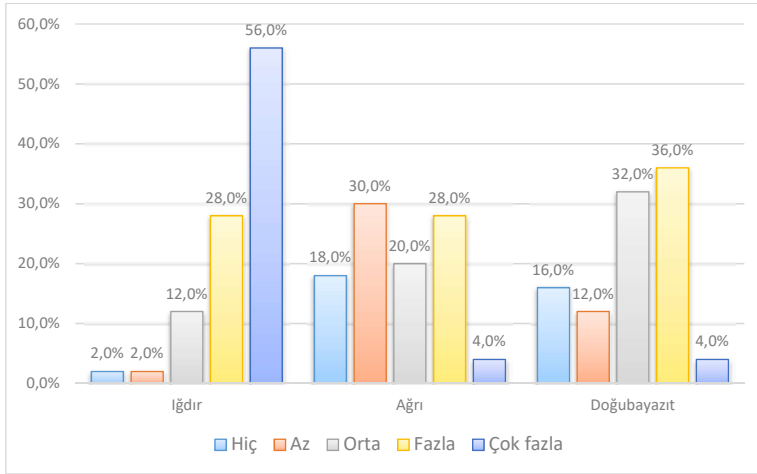
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Hiç, Orta, Fazla)
- Iğdır (Çok fazla)
- Ağrı (Hiç, Az)

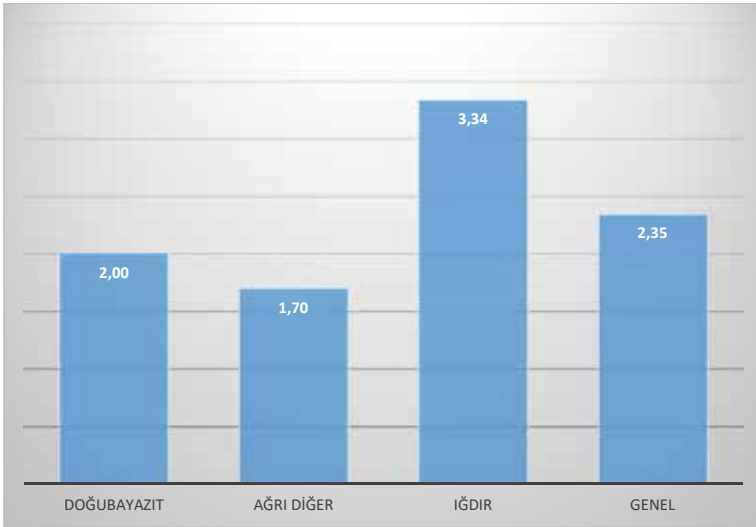
Grafik 31:Türkiye-İran Kızılayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.-Frekans

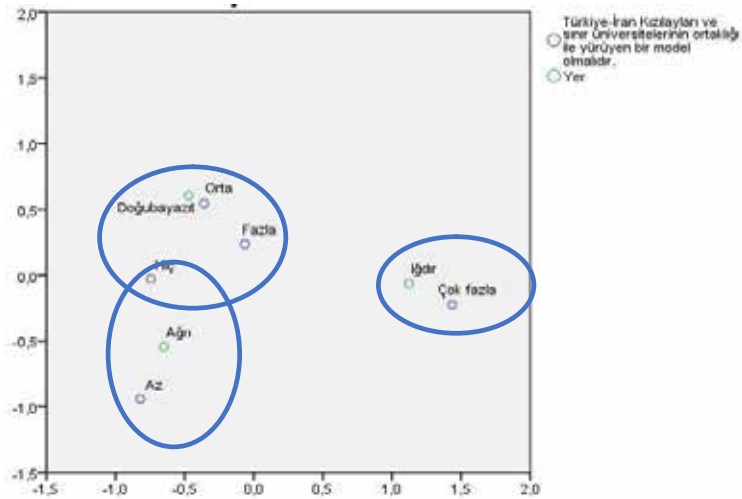
Grafik 32: Türkiye-İran Kızılayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.-Doğum yeri frekans

Grafik 33: Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.-Doğum yeri eğilim

Grafik 34: Türkiye-İran Kızıllayları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüyen bir model olmalıdır.- Uyum analizi

2.2.6. Öneri-6: “Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olması fikrine hiç katılmayanların oranı %65,3 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olması fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %14iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %20,6’dır.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olması fikrine hiç katılmayanların oranının en yüksek olduğu grup %98 ile İğdır doğumlulardır.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olması fikrine hiç katılmayanların oranı Ağrı doğumlularda %94, Doğubayazıt doğumlularda %4’tür.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olması fikrine Doğubayazıt doğumlular hariç çok fazla katılıyorum cevabı verilmemiştir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olması fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

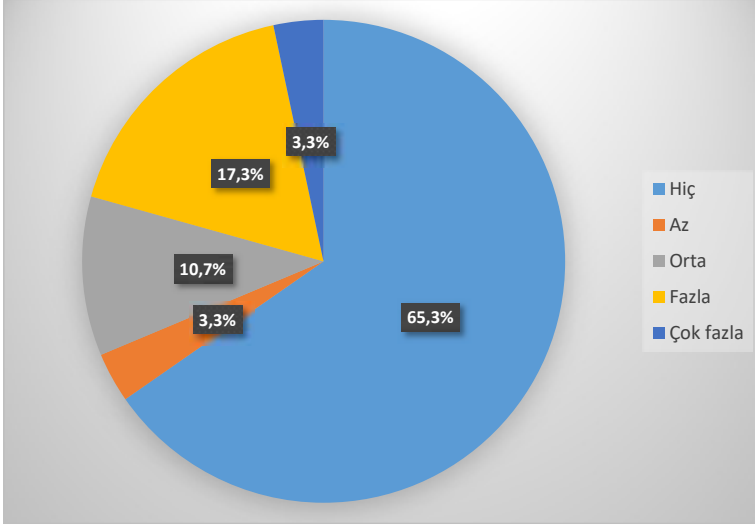
- Ağrı – Hiç
- Doğubayazıt – Fazla
- İğdir – Hiç
- Genel – Az

şeklinde gerçekleşmiştir.

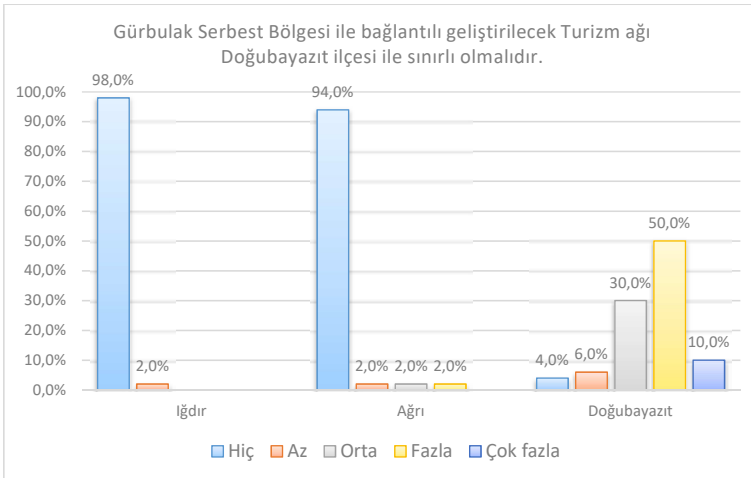
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Çok fazla, Fazla, Orta)
- Iğdır (Hiç)
- Ağrı (Hiç)

Grafik 35: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.-Frekans

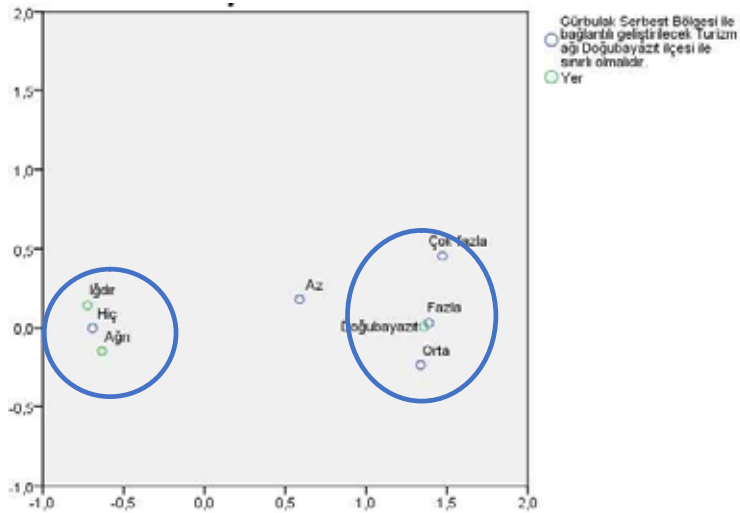
Grafik 36: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.-Doğum yeri frekans

Grafik 37: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.-Doğum yeri eğilim

Grafik 38: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır.- Uyum analizi

2.2.7. Öneri-7: “Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmelidir.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmesi fikrine hiç katılmayanların oranı %29,3'tür.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmesi fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %4 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %66,7'dir.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmesi fikrine hiç katılmayanların oranının en yüksek olduğu grup %86 ile Ağrı doğumlulardır.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmesi fikrine hiç katılmayanların oranı Iğdır doğumlularda %0, Iğdır doğumlularda %2'dir.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmesi fikrine “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı Doğubayazıt doğumlularda %94, Iğdır doğumlularda %100 iken Ağrı doğumlularda %0.0'dır.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmesi fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

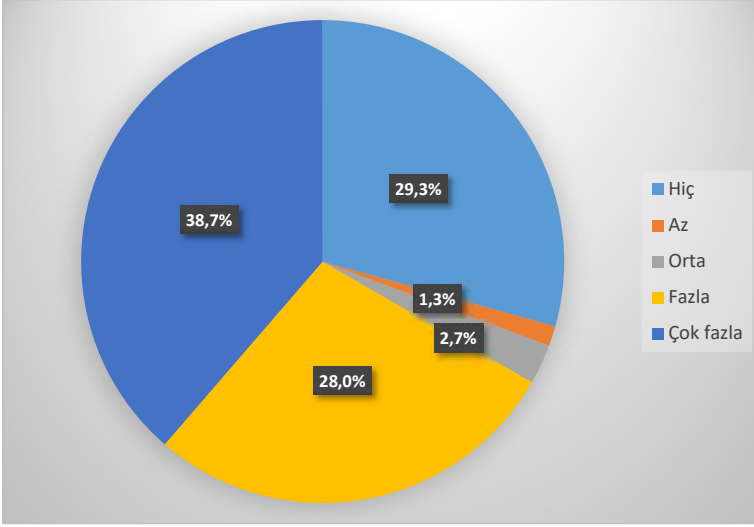
- Ağrı – Hiç
- Doğubayazıt – Çok fazla
- Iğdır – Çok fazla
- Genel – Fazla

şeklinde gerçekleşmiştir.

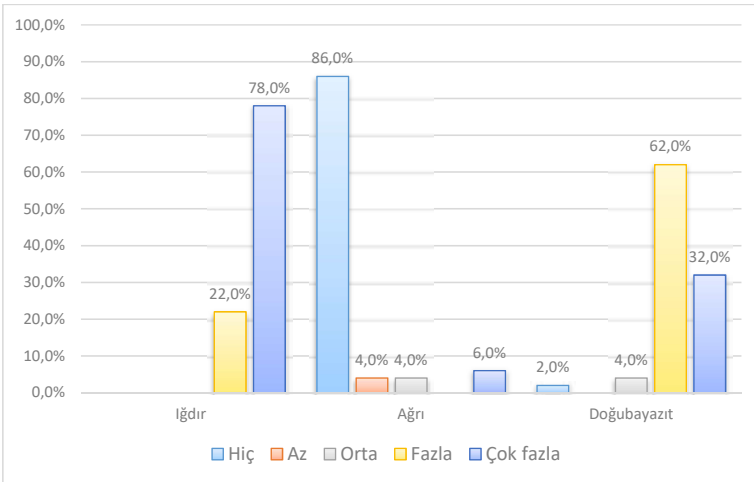
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Fazla)
- Iğdır (Çok fazla)
- Ağrı (Hiç, Az)

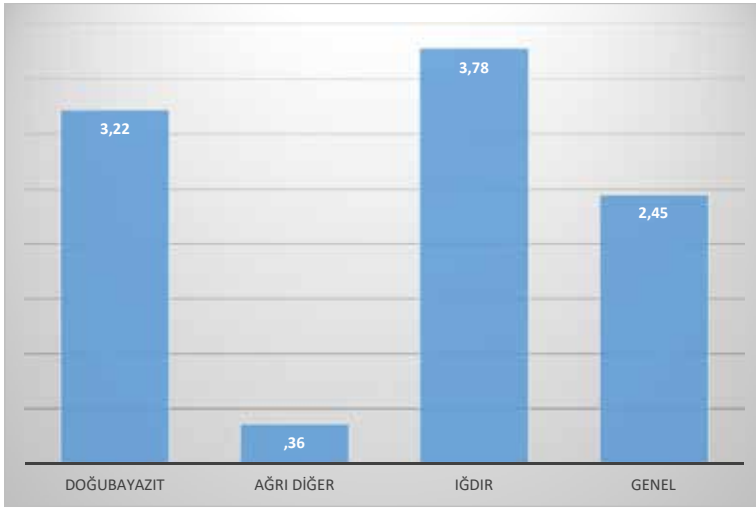
Grafik 39: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmelidir. -Frekans

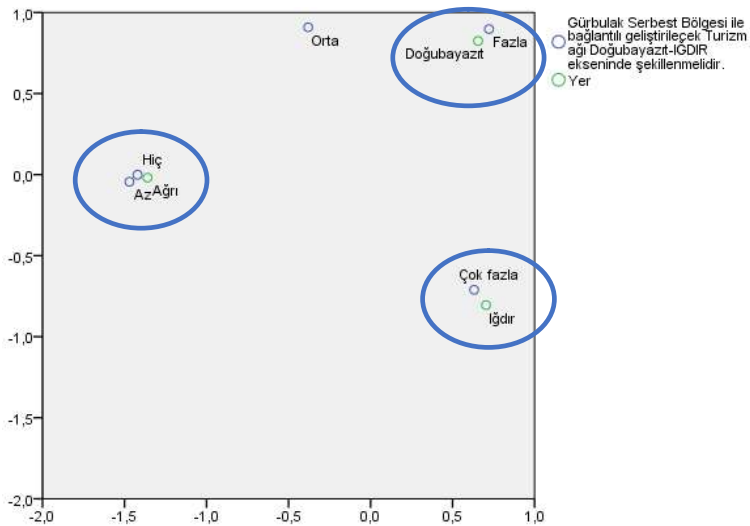
Grafik 40: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmelidir. -Doğum yeri frekans

Grafik 41: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-İĞDIR ekseninde şekillenmelidir. -Doğum yeri eğilim

Grafik 42: Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-İĞDIR ekseninde şekillenmelidir. - Uyum analizi

2.2.8. Öneri-8: “Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı-Iğdır üçgeninde şekillenmelidir.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmesi fikrine hiç katılmayanların oranı %2,7 gibi oldukça düşük bir orandır.
- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmesi fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %16,6 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %80,7’dir.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmesi fikrine “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranının en yüksek olduğu grup %100 ile Iğdır doğumlulardır.
- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmesi fikrine “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı Ağrı doğumlularda %82iken bu oran Doğubayazıt doğumlularda %60’a düşmektedir.
- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmesi fikrine Iğdır doğumlular hiç, az, orta katılıyorum cevabı vermemiştir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmesi fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

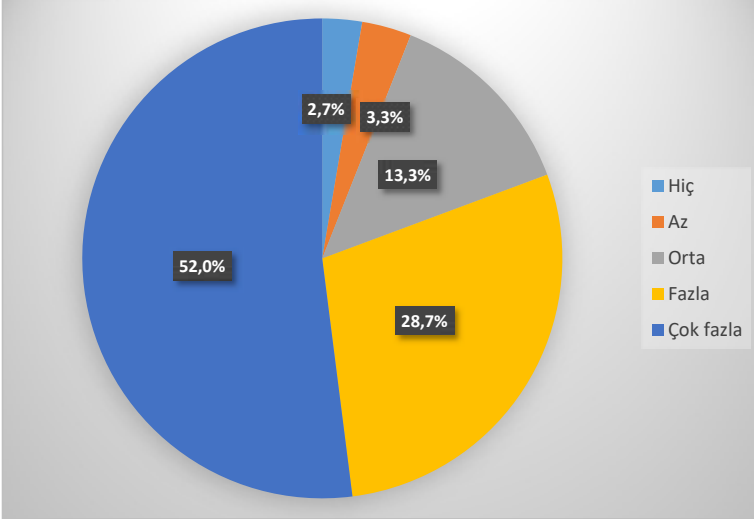
- Ağrı – Çok fazla
- Doğubayazıt – Fazla
- Iğdır – Çok fazla
- Genel – Çok fazla

şeklinde gerçekleşmiştir.

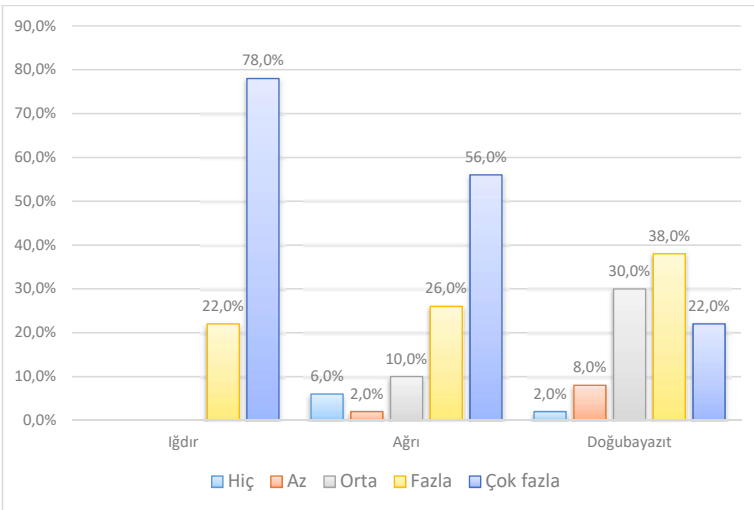
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Az, Orta, Fazla)
- Iğdır (Çok fazla)
- Ağrı (Fazla, Çok Fazla)

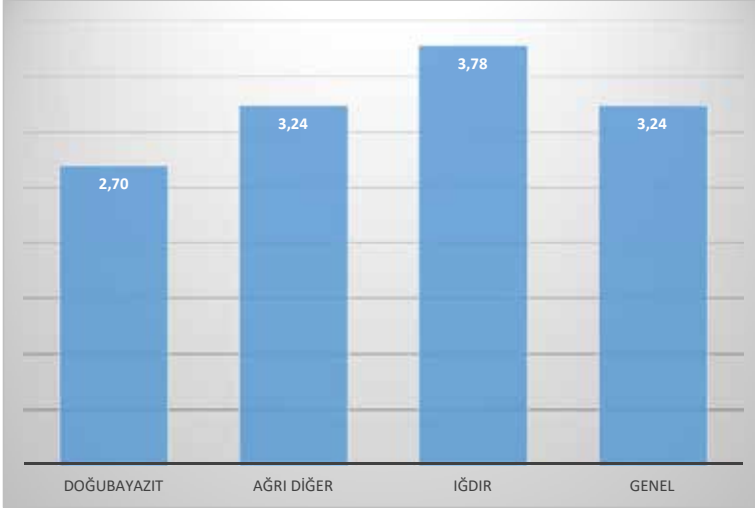
Grafik 43: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Frekans

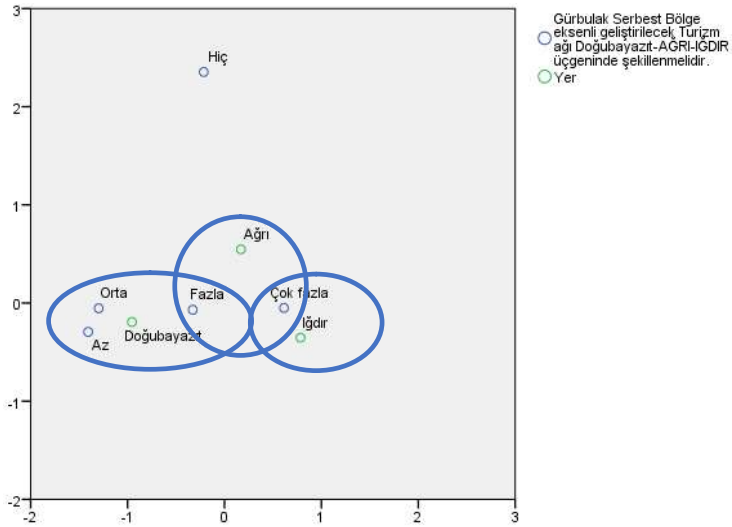
Grafik 44: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Doğum yeri frekans

Grafik 45: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Doğum yeri eğilim

Grafik-2: 16. Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-İĞDIR üçgeninde şekillenmelidir.- Uyum analizi

2.2.9 Öneri-9: “Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı ekseninde şekillenmelidir.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı ekseninde şekillenmesi fikrine hiç katılmayanların oranı %54,7 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı ekseninde şekillenmesi fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %14,7 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %30,7’dir.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı ekseninde şekillenmesi fikrine hiç katılmayanların oranının en yüksek olduğu grup %94 ile İğdir doğumlulardır.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı ekseninde şekillenmesi fikrine hiç katılmayanların oranı Doğubayazıt doğumlularda %70, Ağrı doğumlularda %0’dır.
- Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı ekseninde şekillenmesi fikrine Ağrı doğumlular hariç fazla ve çok fazla katılıyorum cevabı verilmemiştir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-Ağrı ekseninde şekillenmesi fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

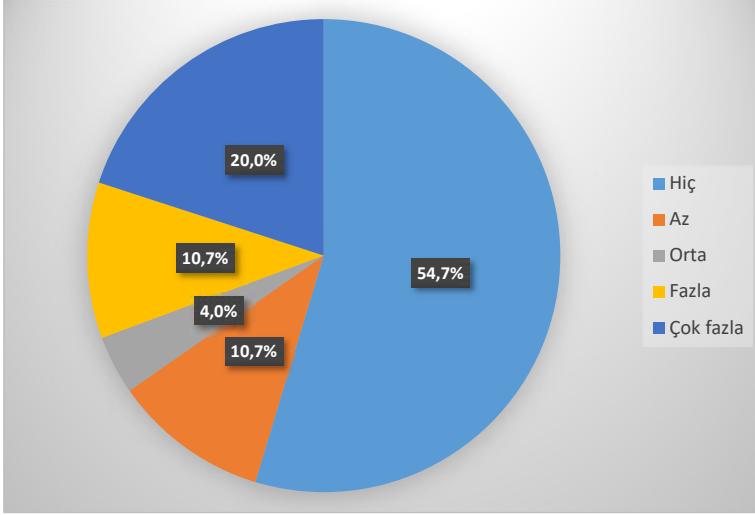
- Ağrı – Çok fazla
- Doğubayazıt – Hiç
- İğdir – Hiç
- Genel – Az

şeklinde gerçekleşmiştir.

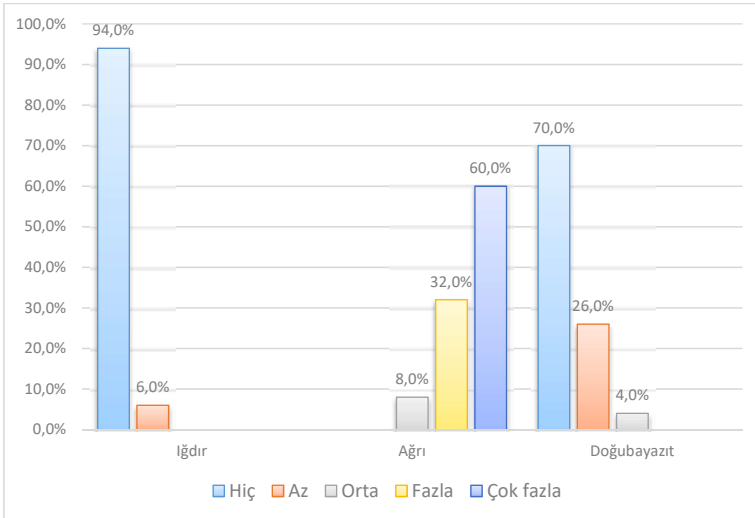
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Hiç, Az)
- Iğdır (Hiç)
- Ağrı (Fazla, Çok Fazla)

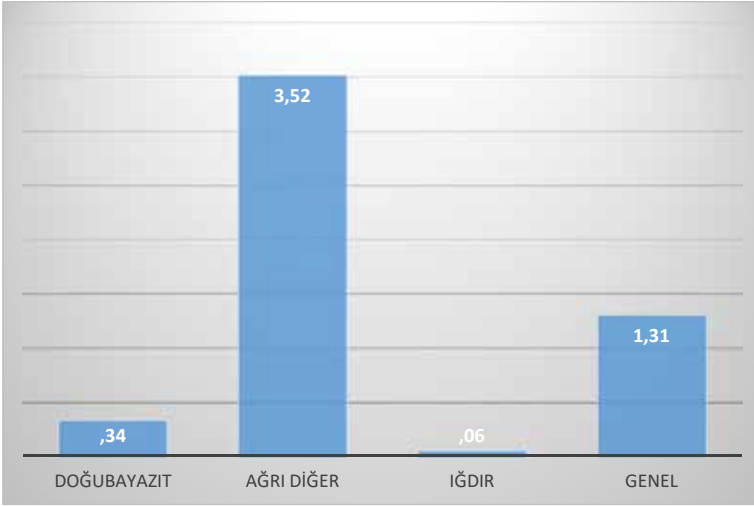
Grafik 46: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Frekans

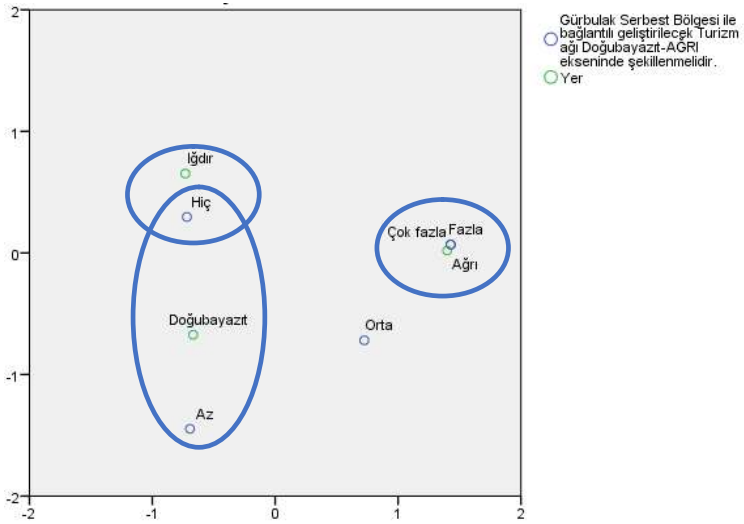
Grafik 47: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmelidir.-Doğum yeri frekans

Grafik 48: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmelidir. -Doğum yeri eğilim

Grafik 49: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmelidir.- Uyum analizi

2.2.10. Öneri-10: “Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı’nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı’nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olunabileceği fikrine orta ve üzeri derecede katılım söz konusudur.
- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı’nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olunabileceği fikrine orta derecede katılanların oranı %0,7 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %99,4’tür.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı’nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olunabileceği fikrine çok fazla katılanların oranının en yüksek olduğu grup %64 ile Iğdır doğumlulardır.
- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı’nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olunabileceği fikrine çok fazla katılanların oranı Ağrı doğumlularda %46, Doğubayazıt doğumlularda %54’tür.
- Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı’nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olunabileceği fikrine Iğdır ve Ağrı doğumlular sadece “fazla” ve “çok fazla” katılıyor cevabı vermiştir. Hiçbir grup “az” ve “hiç” cevabı vermemiştir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabileceği fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

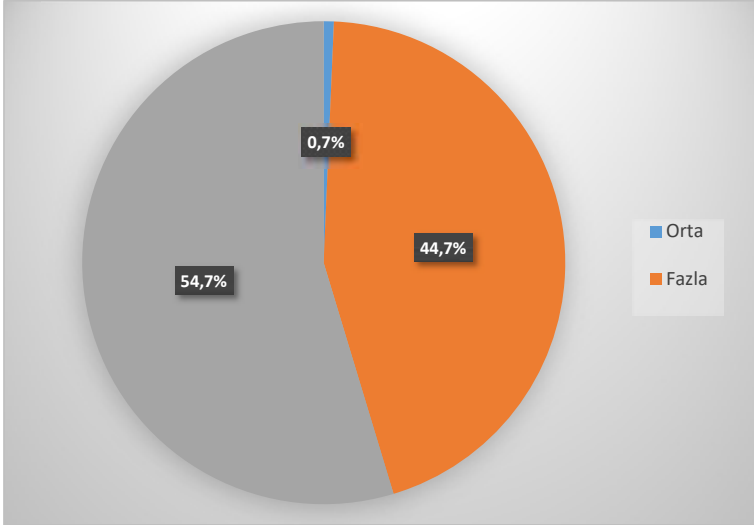
- Ağrı – Çok fazla
- Doğubayazıt – Çok fazla
- Iğdır – Çok fazla
- Genel – Çok fazla

şeklinde gerçekleşmiştir.

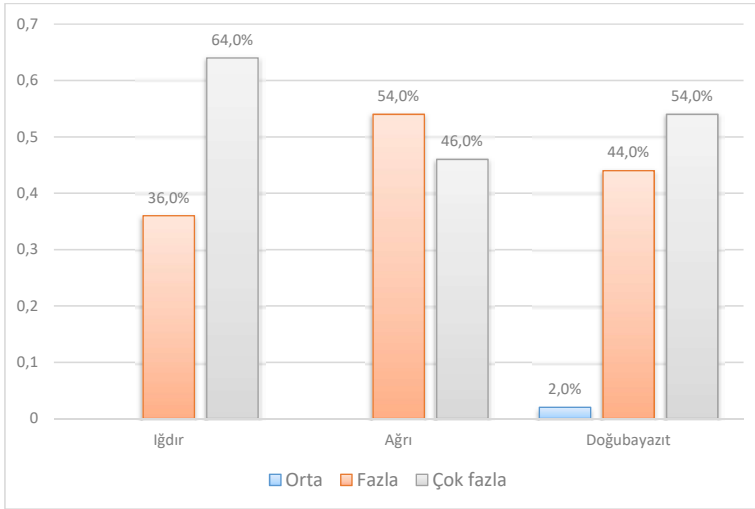
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Fazla, Çok Fazla)
- Iğdır (Fazla, Çok Fazla)
- Ağrı (Fazla, Çok Fazla)

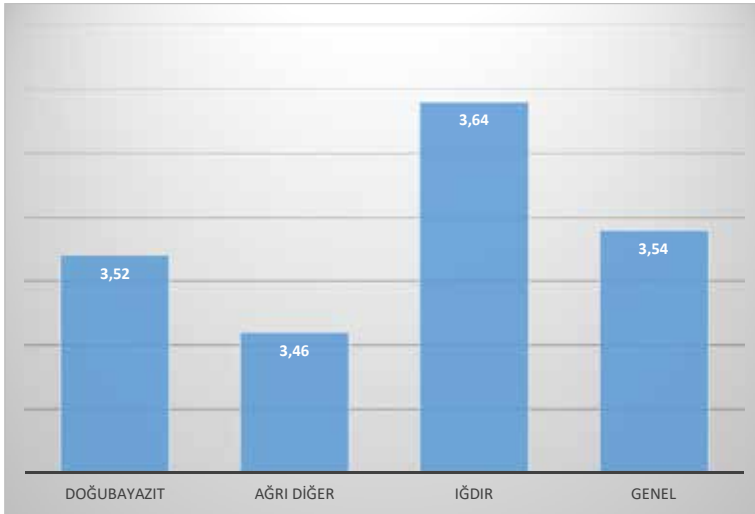
Grafik 50: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir. -Frekans

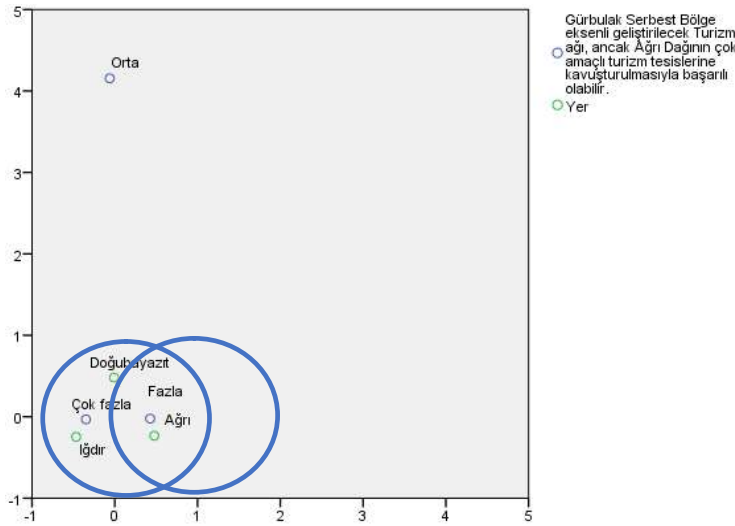
Grafik 51: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir. -Doğum yeri frekans

Grafik 52: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir. -Doğum yeri eğilim

Grafik 53: Gürbulak Serbest Bölge eksenli olarak geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağı'nın çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir.- Uyum analizi

2.2.11. Öneri-11: “İran’dan gelen turistlerin Doğubayazıt’tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.”

Genel Frekans Değerlendirmesi

- İran’dan gelen turistlerin Doğubayazıt’tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmaması fikrine “hiç” katılmayan ve “az” derecede katılan yoktur.
- İran’dan gelen turistlerin Doğubayazıt’tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmaması fikrine orta derecede katılanların oranı %0,7 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %99,3’tür.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- İran’dan gelen turistlerin Doğubayazıt’tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmaması fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranının en yüksek olduğu grup %78 ile Doğubayazıt doğumlulardır.

- İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmaması fikrine “ok fazla” derecede katılanların oranı Ağrı doğumlularda %42, İğdır doğumlularda %56'dır.
- İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmaması fikrine Doğubayazıt ve Ağrı doğumlular sadece “fazla” ve “ok fazla” katılıyorrum cevabı vermiştir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmaması fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

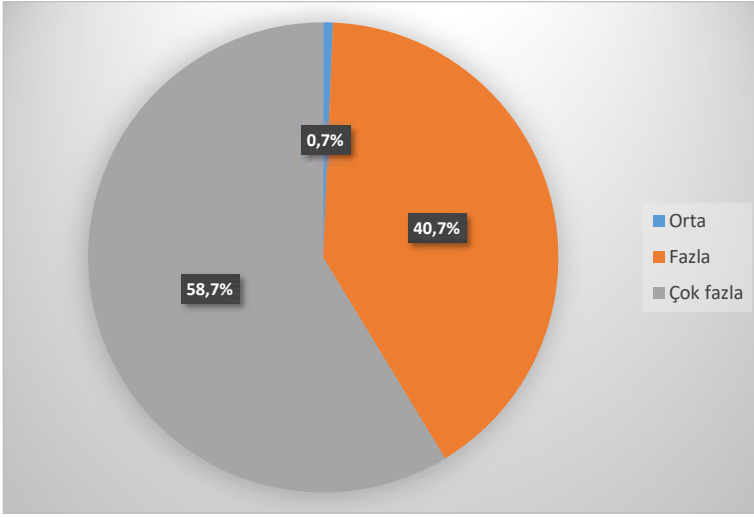
- Ağrı – ok fazla
- Doğubayazıt – ok fazla
- İğdır – ok fazla
- Genel – ok fazla

şeklinde gerçekleşmiştir.

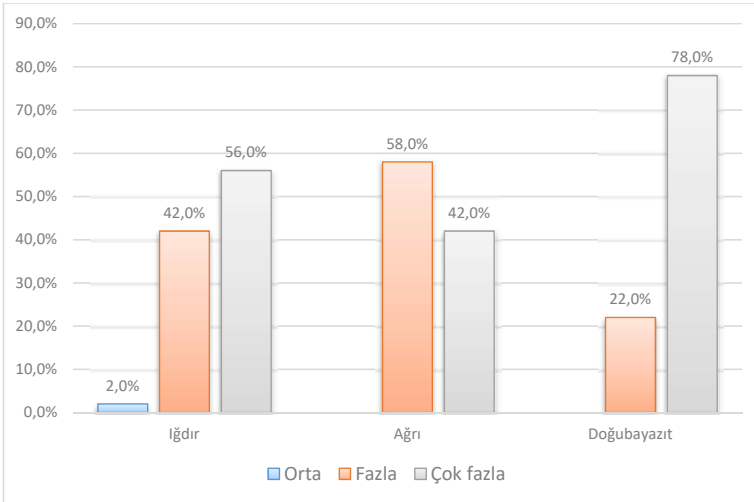
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (ok Fazla)
- İğdır (Fazla, ok Fazla)
- Ağrı (Fazla)

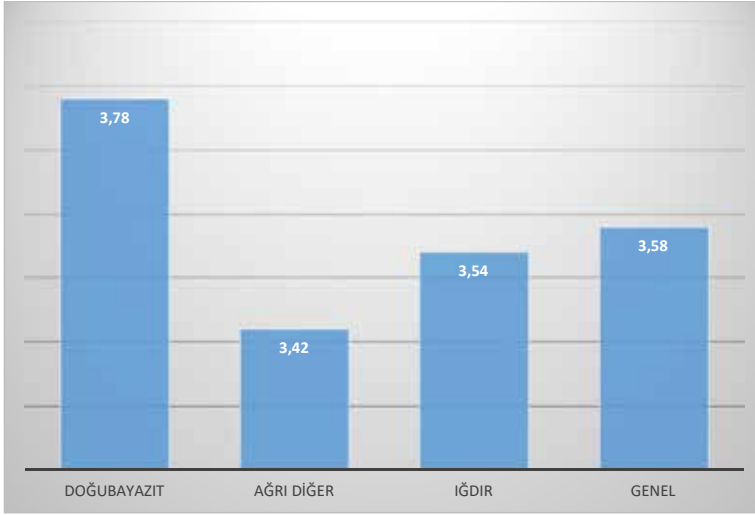
Grafik 54: İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.-Frekans

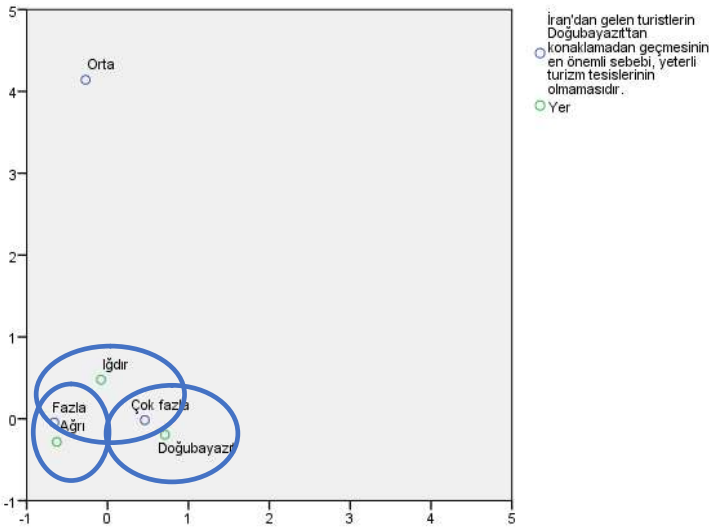
Grafik 55: İnan'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.-Doğum yeri frekans

Grafik 56: İran'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.-Doğum yeri eğilim

Grafik 57: İran'dan gelen turistlerin Doğubayazıt'tan, konaklamadan geçmesinin en önemli sebebi, yeterli turizm tesislerinin olmamasıdır.- Uyum analizi

2.2.12. Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır fikrine “hiç” katılmayan ve “az” derecede katılan yoktur.
- Türkiye İran sınırında Gürbulak serbest bölge modelinin yeniden canlandırılması fikrine orta derecede katılanların oranı %3,3 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %96,7’dir.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranının en yüksek olduğu grup %78ile Doğubayazıt doğumlulardır.
- Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranı Ağrı doğumlularda %34, Iğdır doğumlularda %42’dir.
- Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır fikrine Doğubayazıt doğumlular sadece “fazla” ve “çok fazla” katılıyor cevabı vermişlerdir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

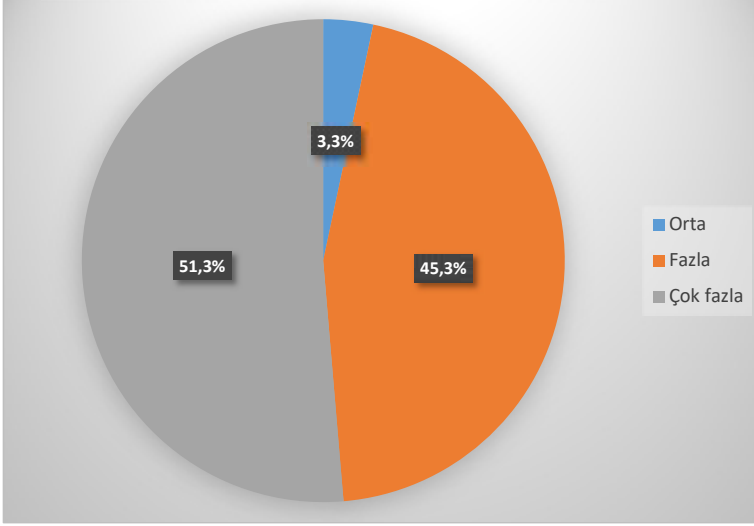
- Ağrı – Çok Fazla
- Doğubayazıt – Çok Fazla
- Iğdır – Çok Fazla
- Genel – Çok Fazla

şeklinde gerçekleşmiştir.

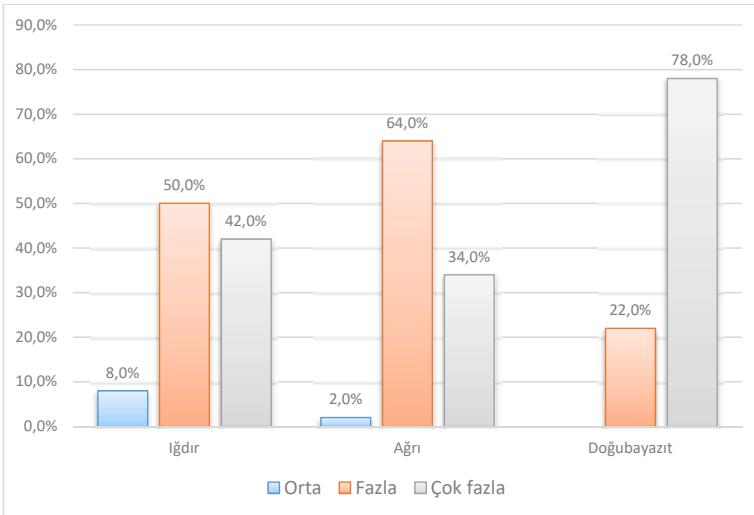
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Çok Fazla)
- Iğdır (Fazla, Çok Fazla)
- Ağrı (Fazla)

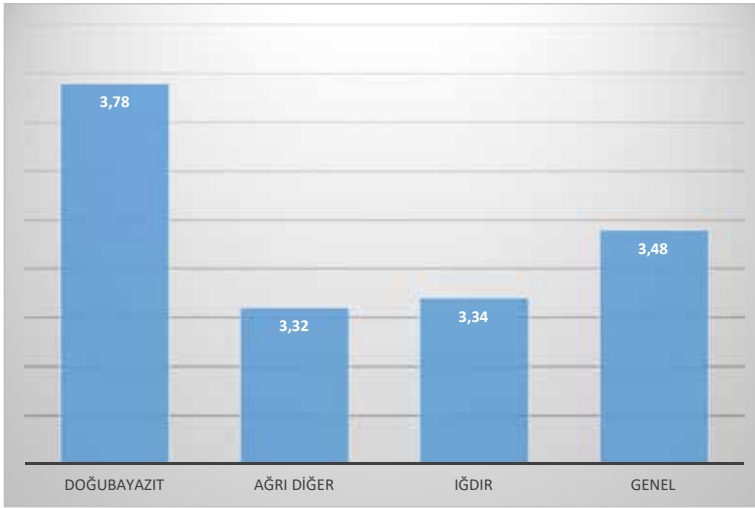
Grafik 58: Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.-Frekans

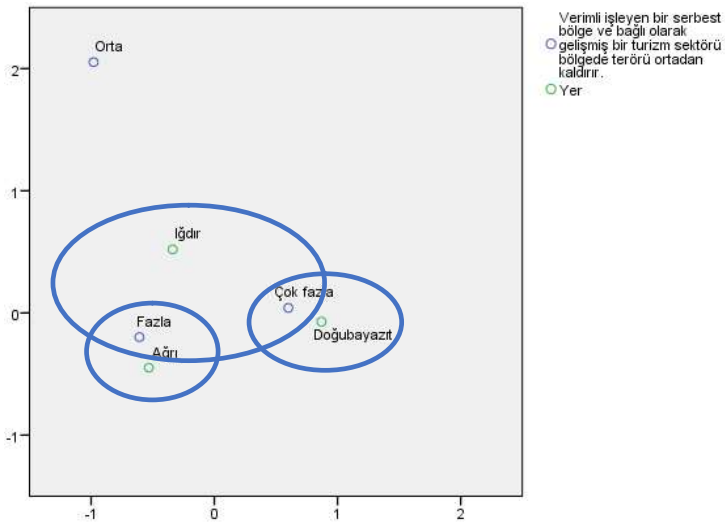
Grafik 59: Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.-Doğum yeri frekans

Grafik 60: Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.-Doğum yeri eğilim

Grafik 61: Verimli işleyen bir serbest bölge ve bağlı olarak gelişmiş bir turizm sektörü, bölgede terörü ortadan kaldırır.- Uyum analizi

2.2.13. Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır.

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır fikrine “hiç” katılmayan ve “az” derecede katılan yoktur.
- Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır fikrine orta derecede katılanların oranı %2,7 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %97,3’tür.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranının en yüksek olduğu grup %78 ile Doğubayazıt doğumlulardır.
- Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranı Ağrı doğumlularda %66, Iğdır doğumlularda %60’tır.
- Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır fikrine Doğubayazıt doğumlular sadece “fazla” ve “çok fazla” katılıyorum cevabı vermişlerdir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

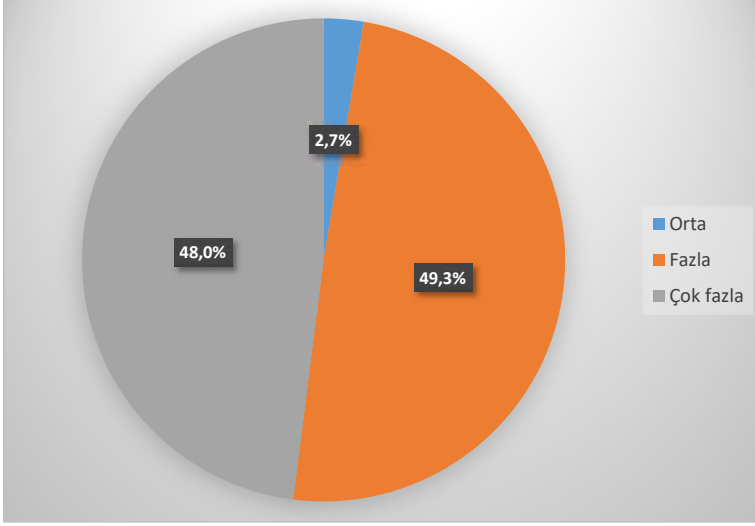
Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

- Ağrı – Çok Fazla
 - Doğubayazıt – Çok Fazla
 - Iğdır – Çok Fazla
 - Genel – Çok Fazla
- şeklinde gerçekleşmiştir.

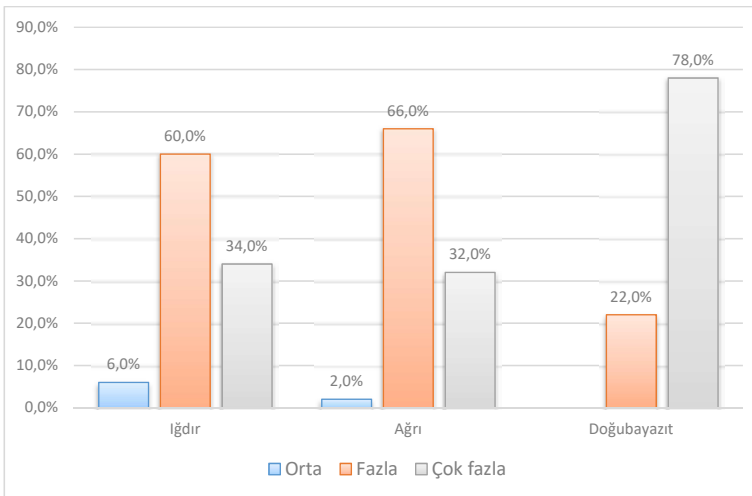
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Çok Fazla)
- Iğdır (Fazla)
- Ağrı (Fazla)

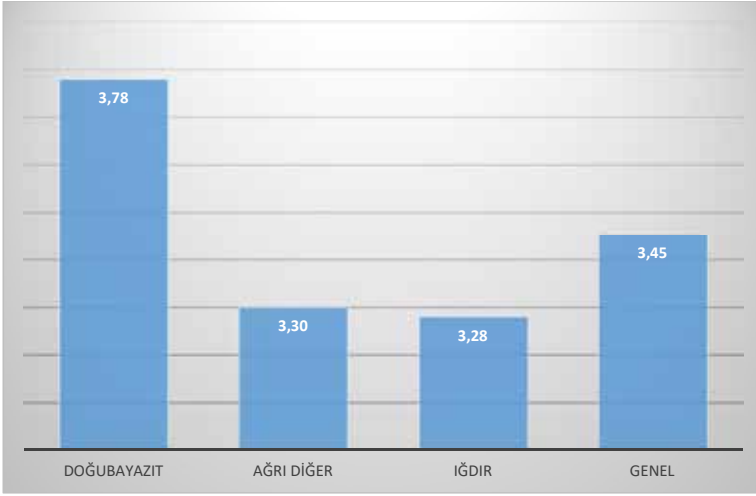
Grafik 62: Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır. -Frekans

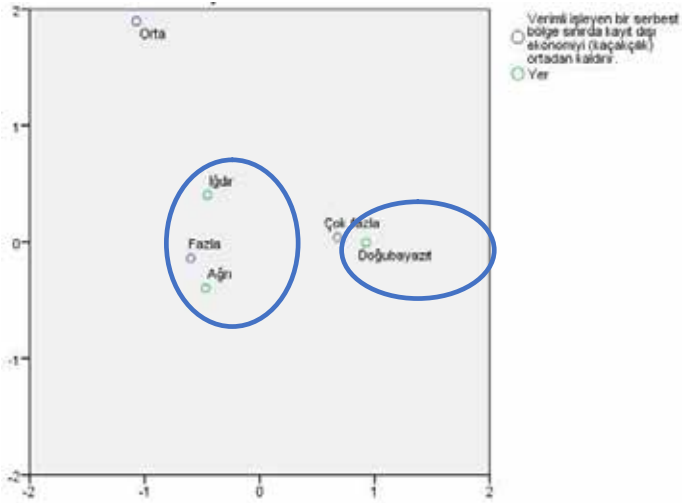
Grafik 63: Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırır. -Doğum yeri frekans

Grafik 64: Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırmır. -Doğum yeri eğilim

Grafik 65: Verimli işleyen bir serbest bölge sınırda, kayıt dışı ekonomiyi (kaçakçılık) ortadan kaldırmır.

2.2.14. Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır.

Genel Frekans Değerlendirmesi

- Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalı fikrine hiç katılmayanların oranı %2 gibi çok düşük bir değerdedir.
- Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalı fikrine az ve orta derecede katılanların oranı %26,6 iken “fazla” ve “çok fazla” derecede katılanların oranı %71,4’tür.

Doğum Yerine Göre Cevap Dağılım Değerlendirmesi

- Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalı fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranının en yüksek olduğu grup %74 ile Doğubayazıt doğumlulardır.
- Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalı fikrine “çok fazla” derecede katılanların oranı Ağrı doğumlularda %20, Iğdır doğumlularda %4’tür.
- Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalı fikrine Doğubayazıt doğumlular orta ve üzeri derecede katılıyorum cevabı vermiştir.

Doğum Yerine Göre Eğilim Değerlendirmesi

Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalı fikrine katılım eğiliminin doğum yerlerine göre dağılımı

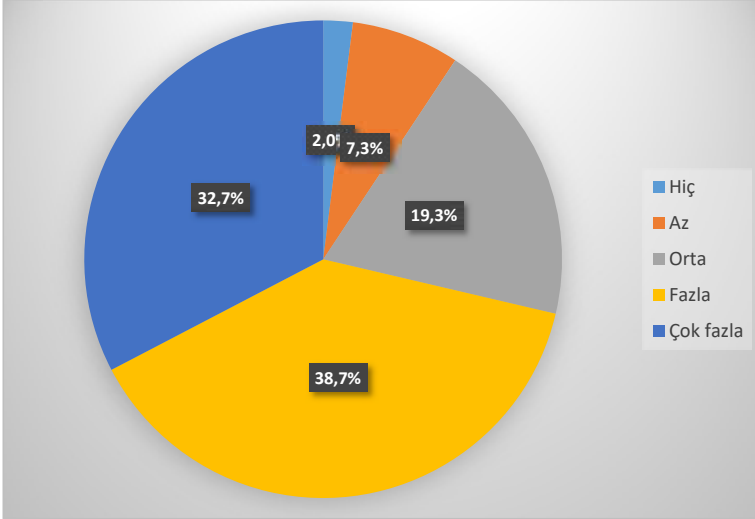
- Ağrı – Fazla
- Doğubayazıt – Çok Fazla
- Iğdır – Orta
- Genel – Fazla

şeklinde gerçekleşmiştir.

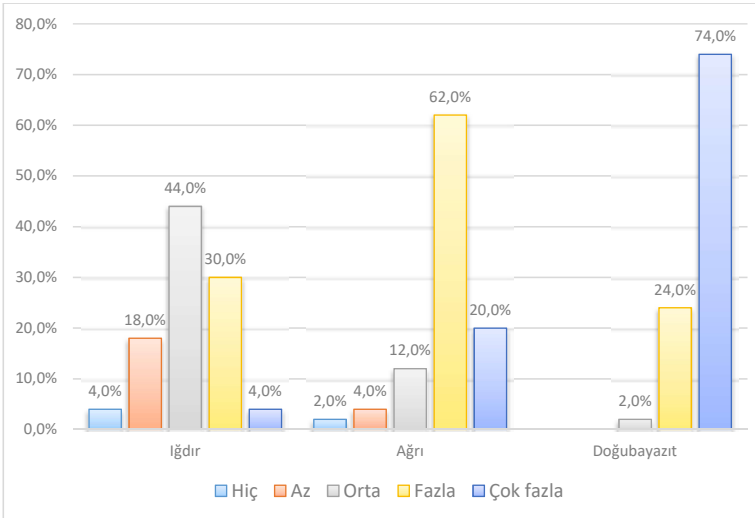
Doğum Yerine Göre Cevap Analizi

- Doğubayazıt (Çok Fazla)
- Iğdır (Hiç, Az, Orta)
- Ağrı (Fazla)

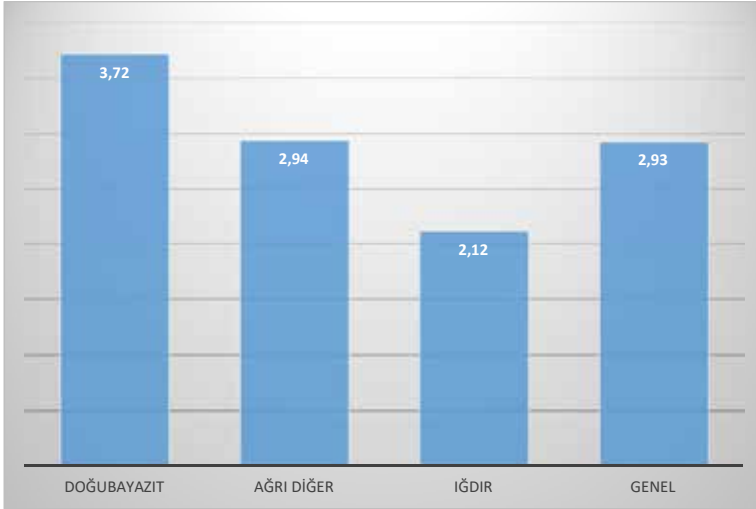
Grafik 66: Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır.-Frekans

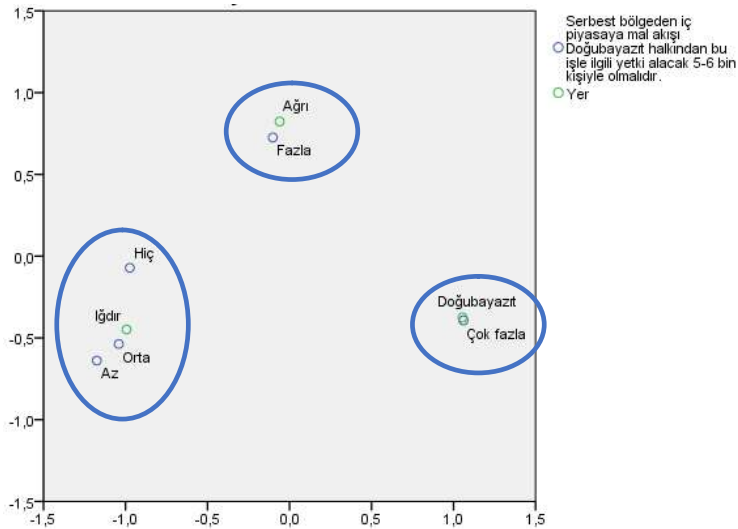
Grafik 67: Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır.-Doğum yeri frekans

Grafik 68: Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır. -Doğum yeri eğilim

Grafik 69: Serbest bölgeden iç piyasaya mal akışı, Doğubayazıt halkından, bu işle ilgili yetki alacak, 5-6 bin kişiyle olmalıdır. - Üyum analizi

Bölüm 2.2' de detaylı analizleri verilen Doğubayazıt İlçesi ana kalkınma modeli önerilerinde, saha çalışması sonrası elde edilen veriler, aşağıda Tablo-11'de özetlenmiştir. Buna göre “sınırdaki Türkiye-İran Kızılâyalarının eşit ortaklığında ve yönetiminde bir serbest bölge modeli” ve bu öneriliyle birlikte geliştirilecek Ağrı Dağı odaklı turizm tesislerine kavuşturulması önerileri, en çok talep edilen ve başarılı olacağı düşünülen öneriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 11: Önerilere katılım genel bakış

Önerilere Katılma Düzeyi %	Hiç	Az	Orta	Fazla	Çok Fazla
Türkiye-İran sınırında (Gürbulak) önceki serbest bölge modeli yeniden canlandırılarak devam etmelidir	68.7	19.3	7.3	2.7	2.0
Sınırdaki Türkiye-İran Kızılâyalarının eşit ortaklığı ve yönetiminde bir serbest bölge modeli olmalıdır		0.7	0.7	30.0	68.7
Türkiye-İran Kızılâyalarının ortak yönetiminde ama Doğubayazıt-Mako girişimlerini kapsamalıdır	2.7	4.0	18.7	45.3	29.3
İki ülkenin sınıra yakın üniversitelerinin öncülüğünde ve ortaklığında (teknokent) yürütülmelidir	29.3	15.3	26.7	21.3	7.3
Türkiye-İran Kızılâyaları ve sınır üniversitelerinin ortaklığı ile yürüten bir model olmalıdır	12.0	14.7	21.3	30.7	21.3
Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt ilçesi ile sınırlı olmalıdır	65.3	3.3	10.7	17.3	3.3
Gürbulak Serbest Bölgesi ile bağlantılı geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-IĞDIR ekseninde şekillenmelidir	29.3	1.3	2.7	28.0	38.7
Gürbulak Serbest Bölge eksenli geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmelidir	2.7	3.3	13.3	28.7	52.0
Gürbulak Serbest Bölge eksenli geliştirilecek Turizm ağı Doğubayazıt-AĞRI-IĞDIR üçgeninde şekillenmelidir	54.7	10.7	4.0	10.7	20.0
Gürbulak Serbest Bölge eksenli geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağının çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir.			0.7	44.7	54.7
Gürbulak Serbest Bölge eksenli geliştirilecek Turizm ağı, ancak Ağrı Dağının çok amaçlı turizm tesislerine kavuşturulmasıyla başarılı olabilir			0.7	40.7	58.7

3 GÜÇLÜ ZAYIF FIRSAT TEHDİT (GZFT-SWOT) ANALİZLERİ

Doğubayazıt İlçesi'nin Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planı sürecinde olabildiğince tekrara düşmemek için

- Öncelikle saha çalışması ve grup görüşmeleri ile ilçenin özelinde,
- Yeterli ve sağlıklı veri bulunmaması durumunda aşağıda verilen SERKA yayınlarından, bağlı olduğu il ve bulunduğu bölge genelinden, ilçenin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerinin, sistematik bir analizi yapılarak ilçenin geleceği için arzulanan sonuçları etkileyebilecek unsurlar, aşağıda verilen tablolarda özetlenmiştir.

Güçlü Zayıf Fırsat ve Tehdit (GZFT-SWOT) analizinde yararlanılan SERKA (Serhat Kalkınma Ajansı) tarafından yaptırılan çalışmalar ve basılandokümanlar aşağıda verilmiştir. Bunlar;

- Ağrının Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları,
- Ağrı İli Organik Tarım ve Hayvancılık Raporu
- Ağrı İli Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi (2017;)
- Ağrı Turizm Keşif Rehberi: Ağrı Yürüyüş Yolları (2012)
- TRA2 Bölgesi 2010-2013 Bölge Planı,
- TRA2 Bölgesinde Sınır Ticareti ve Sınır Kapıları,
- TRA2 Bölgesi Ekonomik Durum Ağrı için Ekonomik Model Önerisi
- TRA2 Bölgesi 2014-2023 Taslak Bölge Planı,
- TRA2 Bölgesi Küçükbaş Hayvancılık Durumu ve Stratejik Eylem Planı,

DOĞAL YAPI-KAYNAKLAR	
Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Yeterli yeraltı ve üstü su kaynakları ✓ Organik tarıma imkân veren toprak yapısına sahip olması ✓ Yerleşmenin topografik yapısı ✓ Ağaçlandırmaya elverişli coğrafi yapı ✓ Yerleşim alanının düz olması nedeniyle gelişmeye, planlamayakentsel gelişim yönünden müsait olması ✓ Kısmen bozulmamış doğal çevre ✓ Mikroklima alanı olması ✓ Mera ve yaylaların çokluğu ✓ Balıklı göl, sazlıkların ek potansiyelleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı geçen, denizin ılıman etkisinden uzak, oldukça şiddetli bir kara iklimine sahip olması, • Bölgenin bitki örtüsü bakımından zayıf ve çıplak arazilerden oluşması • Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı için yönetimin zayıf olması • Rekreasyonel amaçlı su kaynağı kullanımı yoktur • Çevre yönetimi faaliyetlerine ilişkin kurumlar arasında yetki ve görev tanımı çakışmalarının bulunması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> ➤ DSİ tarafından yapılan sulama projeleriyle yeraltı kaynaklarının korunma altına alınabilecek olması ➤ Doğalgazın ilçeye verilecek olması ➤ Tatlı su balıkçılığı ➤ Sürdürülebilir çevre yönetimi ➤ Maden kaynaklarının olması ➤ Sentetik gübre ve ilaç kullanımının az olması 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bölgenin bitki örtüsü bakımından zayıf ve çıplak arazilerden oluşması nedeni ile sel ve taşkın riskinin olması ▪ İklim, göç, doğal afet, eşgüdümsüz farklı kurumlarca yapılan alt yapı çalışmaları ▪ Özellikle kış ayları ısıtma nedeniyle kaynaklanan hava kirliliği ▪ Terör nedeniyle verimsiz kaynak kullanımı

FİZİKSEL ÇEVRE ve ALT YAPI

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none">✓ Havaalanına yakınlığı✓ Sınır ilçesi olması✓ Ulaşım altyapısı için kamu yatırımları✓ SERKA'nın bulunması ve çalışmaları	<ul style="list-style-type: none">• Ulaşımın sadece karayoluna dayalı olması• Yerleşimin plansız gelişmesi• Sosyal donatı alanlarının yetersizliği• Enerji temini, kanalizasyon ve atık bertaraf işlemi• Aktif yeşil alan yetersizliği• Geri dönüşüm tesisin olmaması• Madenlerin iyi değerlendirilmemesi• İmar planlarına uyulmaması nedeniyle yetersiz ilçe iç teknik altyapı oluşumu
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none">➤ DSİ tarafından gerçekleştirilecek Murat Nehri ve su kaynakları İslah Projeleri➤ Büyük kamu alanlarının varlığı➤ Üst Ölçekli Planların varlığı➤ Bölgenin yıllardır güçlü bir yatırıma konu olmaması ve yatırımın çevreye olumlu etkisi➤ Serbest bölge olma potansiyeli➤ HES yapımına uygun topoğrafya➤ Hayvancılığa veya evsel atığa dayalı biyogaz üretimi➤ Ağrı havaalanı➤ Kars demiryolu ile iç pazarlara ve limanlara ulaşım imkânı➤ Tendürek Dağı merkezli jeotermal kaynaklar	<ul style="list-style-type: none">▪ Düzensiz yapılan hayvancılığın çevreye olan kirletici etkisi▪ Plansız gelişme nedeniyle afet riski▪ Isınma biçimleri nedeni ile ortaya çıkan çevre kirliliği▪ Kontrolsüz kanalizasyon deşarjı ve atık depolama nedeniyle çevre kirliliği▪ Kış mevsiminin sert ve uzun olması nedeniyle karayoluna dayalı ulaşım ve lojistik hizmetlerinde aksama▪ Terör nedeniyle verimsiz kaynak kullanımı

DEMOGRAFİK YAPI	
Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Genç nüfus varlığı ✓ Okul mezuniyet sayılarının ve oranlarının artması ✓ Yüksek istihdam potansiyeline sahip nüfusun varlığı ✓ İlçe ve il ve bölge bazında yapılan kamu sağlık yatırımları 	<ul style="list-style-type: none"> • Hanehalkı sayısının büyük olması • Eğitimde kadın – erkek eşitsizliği • Çalışma ve ev yaşamında kadın – erkek eşitsizliği • Spor sahaları, gençlik merkezleri, kütüphaneler gibi sosyal donatıların olmaması • Eğitim donanım ve altyapı yetersizliği • Sağlık kurumlarının ve bu kurumlarda çalışan personel sayısının yetersizliği • Okuryazarlık, okul mezuniyet oranları ve öğrenci sayıları açısından ülke ve bölge düzeyinin gerisinde olması • Yüksek oranda işsizlik ve güvencesizlik • Yeşilkart kullanım oranının yüksek olması • Yüksek nüfus artışı ve göç • Kalifiye eleman eksikliği • Başlık parası ve berdel gibi negatif töre alışkanlıkların devam etmesi • Kahvehane harici sosyalleşme mekânlarının yetersizliği
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> ➤ İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin gençlere sunduğu olanaklar ➤ AB Destekli okul projelerinin varlığı ➤ Eşraf, aşiret kültürüne olanak tanıyan aidiyet duygusu ➤ Bakanlıkların ve SERHAT Kalkınma Ajansı'nın kadınlara, gençlere, çocuklara dair yürüttüğü projeler ve çalışmalar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Genç, çocuk ve kadın nüfusun kendini geliştirebileceği olanakların sınırlı olması ve sosyal dokunun bu konudaki baskıcı bakış açısı ▪ Bölgenin içinde bulunduğu jeopolitik ortamdan kaynaklanan güvenlik algısı ▪ Eşitsiz gelişimin (eğitim, sağlık, ekonomi gibi), bölge halkının algılanması konusunda yarattığı sorunlar ve sonuçları

EKONOMİK YAPI-TİCARET**Güçlü Yönler**

- ✓ Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin ticarete yön vermesi
- ✓ Yapılan araştırmalara göre ticaret beceri endeksinin il bazında oldukça yüksek olması
- ✓ Bölge ve ilin geçmişten gelen ticaret geleneği
- ✓ Sınır kapısının sunduğu dış ticaret potansiyeli
- ✓ Hem Cazibe Merkezi Programı hem de diğer teşvik olanakları
- ✓ İlçede AVM'nin tamamlanmış olması

Zayıf Yönler

- Perakende gıda ve giyim dışındaki ticari faaliyet alanlarının eksikliği
- Ticari faaliyetin aile ekonomisine yönelik yapılması
- Ticari alanda personel istihdamının azlığı
- Bölgede sermaye birikiminin yeterli olmaması veya ilçe ve bölge dışına çıkması
- Pazarlama sorunu
- Markalaşma sorunu
- İç pazarın küçük olması ve ülke pazarlarına ulaşım ve maliyet sorunu

Fırsatlar

- Kayıt dışı ticarete yönelik alınan önlemler
- Sınır ticaretine ilişkin yasal düzenlemelerin getirilmesi
- Sınır ticaretinin ve serbest bölge deneyimine sahip olunması
- Ağrı ilinde büyük mezbaha inşaatı
- Hayvancılık ve tarıma dayalı entegre sanayinin kurulabilir olması (deri işleme, yün işleme, şarküteri ürünleri vb. tesisler)

Tehditler

- Terör ve güvenlik sorunlarının yatırımlara olumsuz etkisi
- Komşu ülkelere uluslararası ambargo uygulanması

EKONOMİK YAPI-TARIM

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none">✓ Küçükbaş ve büyükbaş hayvan üreticiliğinin ülke ve bölge içinde önemli bir yere sahip olması✓ Hayvancılığa uygun büyük arazilerin bulunması✓ Tatlı su balıkçılığı için uygun alanların varlığı✓ Arıcılık için uygun doğal ortamların bulunması✓ Ekilebilecek tarım arazilerinin yaygınlığı✓ Organik tarıma elverişli arazilerin varlığı✓ Tarımsal faaliyetler açısından önemli olan su potansiyelleri✓ Kısıtlı olsa Ağrı ilinin diğer illere göre yüksek meyve verimliliği✓ Tarıma dayalı sanayi için elverişli ortam	<ul style="list-style-type: none">• Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları ile karşılaştırıldığında ilçe ve ilde et üretiminin ve bu konuda faaliyet gösteren firmaların azlığı• Sulanan tarım alanı azlığı• Hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin küçük ölçeklerde çalışması• Var olan et üretiminin sadece il düzeyindeki ihtiyaçları karşılayabilmesi• İklim açısından uygun olabilecek sebze ve meyve üretiminin yapılması konusunda, yeterli çalışmanın olmaması• Tarım ve hayvancılık faaliyetleri konusunda il yerleşik nüfusunun gerekli bilgi birikimine sahip olmaması• Hayvancılıkta nitelik ve nicelik problemleri• Bilinçsiz tarım ve hayvancılık ve eğitim eksikliği• Ortak çalışma kültürünün oluşmamış olması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none">➤ SERKA, TDK gibi kurumların sunduğu proje olanakları ve çalışmaları➤ Tarım ve hayvancılık alanında artmaya başlayan kooperatifleşme çabaları➤ Devlet destekli teşviklerin çokluğu➤ Bölge üniversitelerinin tarım ve hayvancılık alanında yaptığı araştırmalar➤ Mevcut hayvancılık ve tarım potansiyelinin entegre ve yan tesisler ile artı katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülme olanağı➤ Sanayi ve ihracata yönelik organik tarım konusunda yapılan çalışmalar	<ul style="list-style-type: none">▪ Tarım ve hayvancılık açısından önem arz eden su alanlarının ve sulama yollarının yanlış kullanım sonucunda kirlenmesi, kirlenmesi ve giderek verimsiz hale gelmesi▪ Tarımsal faaliyetlerde getirisi ve verimi yüksek üretim yerine kısa vadede kazanç getiren ürünlere yönelik ekim dikim yapılması▪ Islah çalışmalarının yapılmaması▪ Bölgenin hayvancılığa uygun olması▪ Sertifikalı tohum ıslah çalışmalarının eksikliği▪ Erozyon ve sel felaketlerine gereken önlemlerin alınmaması▪ Girdi maliyetlerinin yüksek olması▪ Katma değeri yüksek tarımsal işletmecilik yapılmadığından, genç nüfusun tarımla uğraşmaması

EKONOMİK YAPI-SANAYİ

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none">✓ Var olan tarım ve hayvancılık potansiyellerinin, tarıma ve hayvancılığa dayalı sanayi için girdi oluşturmaları✓ Sanayi tesislerine uygun geniş arazilerin bulunması✓ Üretici potansiyele sahip genç nüfusun varlığı✓ Merkezde yer alan organize sanayi bölgesinin üretim için taşıdığı potansiyeller✓ Çimento Fabrikasının kurulması✓ Ağrı ilinde şeker fabrikasının bulunması✓ Sınır ilçesi olma ve serbest bölge potansiyeli	<ul style="list-style-type: none">• Bölgede ve ilde yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi, üretime değil tüketimönelik faaliyetlere ağırlık verilmesi• Bölgenin ve ilin sosyoekonomik yapısı nedeniyle yetişmiş kalifiye işgücünün farklı bölgelere göç etmesi• İhracata yönelik üretim çalışmalarının yetersizliği• Pazarlama ve lojistik sorunları• Enerji girdisinin pahalı olması• Uygun üretim alanlarının bilimsel çalışmalarla belirlenmesi• İlçe ve ile yönelik örnek uygulama projelerinin geliştirilmemiş olması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none">➤ Kurumların sunduğu sanayi odaklı proje olanakları ve çalışmaları➤ Devlet destekli teşvik projelerinin her geçen yıl artması➤ Sanayi ve ihracata yönelik organik tarım çalışmalarının varlığı➤ Sanayi ve ihracata yönelik hayvancılık ürünlerine ilişkin projelerin bulunması➤ Bölge üniversitelerinin yaptığı AR-GE faaliyetleri➤ Doğalgaza geçiş olanağı➤ Kalkınma Bakanlığı, SERKA gibi kurumlarca yürütülen Cazibe Merkezi Programı gibi çok çeşitli, hem maddi hem de bürokratik yardımları içeren teşvik programlarının varlığı➤ AB, BM gibi fonların olması	<ul style="list-style-type: none">▪ Bölgenin ve ilin sosyoekonomik yapısı nedeniyle yetişmiş kalifiye işgücünün farklı bölgelere göç etmesi▪ Teşviklere rağmen bölgeye ve ile yönelik yatırımların azlığı▪ Yatırımcı açısından bölgenin ve ilin güvenlik sorunları▪ İlde demiryolunun kullanılmaması▪ Sanayi üretimi açısından bölgenin coğrafi konumunun getirdiği zorluklar▪ Sanayi üretimi açısından gerekli altyapı eksikliği

EKONOMİK YAPI-TURİZM**Güçlü Yönler**

- ✓ Güçlü turizm varlıklarının bulunması
- ✓ İnanç turizmi açısından önemli olan ören yerlerinin varlığı (Nuh'un Gemisi, Ahmed-i Hani Türbesi)
- ✓ Jeotermal turizme kaynaklık edecek alanların çok oluşu
- ✓ Farklı türdeki kuşların geçiş alanı olması açısından kuş gözlem turizmi potansiyeli
- ✓ Yüksek dağların, yaylaların, göllerin rekreatif potansiyel taşıması
- ✓ Ağrı Dağı'nın dünyanın en önemli tırmanış zirvelerinden biri olması ve başka dağcılık ve spor turizm olanaklarının bulunması
- ✓ İshakpaşa Sarayı

Zayıf Yönler

- Taşınmaz kültür varlıklarının azlığı (tescil bakımından)
- Turistik tesis sayısının yetersizliği (belgeli tesis)
- Müze ve ören yeri bulunmaması (kayıt altına alınmış)
- Turizm alanında eğitim almış personel eksikliği
- Turizmin sadece konaklama olarak algılanması
- Nitelikli turistik konaklama ve eğlence alanlarının bulunmaması
- Ağrı Dağı'nın tırmanışa kapalı olması
- Doğa sporları ve gezileri için izin gerekliliği
- Yerel ve merkezi yönetimlerin turizme eğilmemesi
- Meteor Çukuru, Nuh'un Gemisi gibi turizm potansiyeli taşıyan yerlerin güvenlik açısından sorun taşıması
- Rehberlik hizmetlerinin yetersizliği
- İlçe ve il merkezinde turizm meslek lisesi ve yüksekokulunun bulunmaması

Fırsatlar

- SERHAT Kalkınma Ajansı'nın bölgeye ve Ağrı iline yönelik yaptığı turizm araştırmaları
- Jeotermal, yayla, kuş gözlemi, hüzün, inanç gibi turizm alanlarının yeni gelişmeye başlaması
- Van ve Kars gibi turizm potansiyeli görece yüksek ve farklı özelliklere sahip iller ile ortaklaşa turistik program geliştirme olanağı

Tehditler

- Potansiyel turistler için ülkemizin içinde bulunduğu jeopolitik ortam nedeniyle oluşan güvensizlik duygusu
- Turizm açısından altyapı eksiklikleri
- Güvenlik sorunları

4 KALKINMA MODELİ ÖNERİSİ

Ağrı ilinin büyük ölçekli imalat yatırımcıları tarafından ulaşım, yaşam koşulları ve maliyet nedenleriyle, tüm o teşviklere rağmen cazip görülmediği ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, 2009 yılından sonra uygulamaya konan yatırım teşvik sisteminin imalat ve sanayi yönüyle istenen etkiyi yaratmadığını söyleyebiliriz.

Doğubayazıt ölçeğinde ise sınır ilçesi olması, ticaret odaklı bir geçmişinin olması ve gelişiminin de o yönde devam ettirilmeye çalışılması nedeniyle, ilçenin üretim potansiyelinin ve üretimden gelen katma değeri yüksek ürün ticareti potansiyelinin hayata geçirilmesi sağlanamamaktadır.

Doğubayazıt ilçesinin kalkınması stratejilerinin belirlenmesi için yapılan odak görüşmelerinde ve ilgili raporlarda serbest bölge ve sınır ticareti önerileri öne çıkmaktadır.

Doğubayazıt kalkınma modelinin temelini Doğubayazıt'ın TRA2 bölgesinde ticaret kültürü en gelişmiş ilçelerden biri olması, geçmişi ve sınır kapısı olması nedeniyle Özel Ekonomik Bölge oluşturmaktadır. Özel Ekonomik Bölgelerin (Özel amaçlı serbest bölgelerin) T.C. Ekonomi Bakanlığının belirttiği birçok başka avantajı da bulunmaktadır. Bunlar;

- Üretici, kullanıcılar için vergi avantajları,
- Orta-uzun vadede geleceği planlayabilme imkânı,
- Kar transferi imkânı,
- Ticaret kolaylığı fırsatı,
- Gümrük vergisi prosedüründen arındırılmış ticari faaliyet imkânı,
- AB ve Gümrük Birliği kriterlerinin gerektirdiği serbest dolaşım belgelerinin temini imkânı,
- Eşitlik prensibi,
- Zaman kısıtlaması bulunmaması,
- Pazar ihtiyaçlarına ve şartlarına göre serbestçe belirlenecek ticari faaliyet imkânı,
- Gerçekçi bir enflasyon muhasebesi imkânı,

- Yerli ve yabancı tüm pazarlara erişim,
- Azaltılmış bürokratik prosedür ve dinamik işletme yönetimi,
- Stratejik avantaj,
- Her türlü ticari ve sınai faaliyete uygun ve ucuz altyapı imkânı,
- Tedarik zinciri imkânlarından yararlanma kolaylığı.

Serbest bölgelerin kurulduğu bölgeye sağlayabileceği genel avantajlar, yukarıda verilmiştir. Serbest bölgelerin sağlamış olduğu özellikli yararlar ise şu şekilde özetlenebilir:

- Gümrük vergisi uygulanmaksızın ithal edilen malların getirilmesi ve depolanması, en az zaman kaybıyla gerçekleşir.
- Gümrük vergisi ödemeleri, malların serbest bölgeden çıkışı sırasında gümrüklü bölgeye girerken söz konusu olduğundan, serbest bölge içerisinde nakit akışı artmaktadır.
- Malların sigortası yalnızca malın değeri ve ulaştırma giderini (navlun) kapsadığından, serbest bölgelerdeki depolama sırasında sigortadan tasarruf sağlanır.
- Sergileme odalarında örnek gösterme esasına göre satış işlemi yapılır.
- Malların daha düşük gümrük vergisi dilimine uygun düşecek şekilde işlenmesi, monte edilmesi ya da manipülasyonu mümkündür.
- Malların yeniden paketlenmesi, etiketlenmesi ya da markalanması ile orijinine ilişkin değerlendirmelere imkân verilmemesi mümkündür.
- Serbest bölgede üretim yapıldığında, en avantajlı gümrük vergisi tipi ve kota sınırlamalarına göre pazar seçimi yapılabilir.
- Hasar gören malların gümrük vergisi ve kota kapsamı dışında tutularak tamiri yapılabilir.
- Hasar gören mallar serbest bölge içinde ayrıma tabi tutulacağından, bunlar için gümrük vergisi ödenmemiş olur.
- Özellikle mağaza malları en iyi pazar koşullarında satılabilirler.

- Serbest bölgenin kurulduğu ülke pazarına uygun olarak üretilmeyen malların serbest bölgelerden kolayca başka bir ülkeye satılabildiği görülmektedir.
- Güvenlik sistemi 24 saat boyunca çalıştığından, malların güvenlik vb. giderleri de azalmaktadır.
- Gümrük malları serbest bölgeye transfer edilebilir ve böylece gümrük vergisi ertelenmiş olur.
- Serbest bölgede depolanmış malların kiralanması yoluyla minimum giderle kullanılması mümkündür.
- Malların serbest bölge depolarında bekletilmeleri ile evrak kaybı ve oluşabilecek posta giderlerinden kaçınılabılır.
- Serbest bölgenin bulunduğu ülkenin yerel işlem, montaj, yeniden paketleme imkânları ile yerel işgücü kullanımını sonucunda, uluslararası firma daha fazla avantaj sağlayabilir

Serbest bölgelerin başlıca sakıncalarından en önemlisi, bölgede faaliyette bulunan yabancı firmaların yerli ülke malları ve firmaları ile rekabete girerek, ticaret avantajının yabancı firmalara kaptırılması ile ithalatın artan bir eğilim göstermesine neden olmasıdır. Özellikle yabancı sermaye kuruluşlarının serbest bölgede daha ucuz üretim girdilerini başka ülkelerden sağlayarak, üretim maliyetlerini azaltması, düşük fiyatla ithalat imkânı yaratarak, serbest bölgenin kurulduğu ülkenin ithalatını arttırıcı yönde etkileyebilmektedir. Bu durum, ihracatı arttırmak amacıyla gelişmekte olan ülkelerde kurulan serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından uzaklaşarak, ülkenin ekonomik kayıplara uğramasına yol açabilmektedir.

Diğer bir sakıncalı yön de, serbest bölgede yatırım yapan yabancı firmaların, yerli ülkenin üretim girdilerini üretimde kullanarak yerli ülke ile aynı ürünleri üretmesi halinde, dış piyasalarda yerli firmalar ile rekabete gitme ihtimallerinin bulunmasıdır. Böylece yerli ülke serbest bölgeler aracılığıyla ihracatını arttırmak isterken, istemeden de olsa, elindeki dış piyasaları yabancı firmalara ve özellikle de çok uluslu şirketlere kaptırabilmektedir.

Ancak mevcut organize sanayi bölgesi yada serbest bölge mantığı ile oluşturulacak bir modelin Doğubayazıt için yeterli olmayacağı da yine saha

çalışmalarında tespit edilmiştir. Daha önce koşulları daha iyi olan Erzurum ve Mardin illerinde açılan serbest bölgeler kapatılmak zorunda kalınması, olaya farklı bir yaklaşım getirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bilinen serbest bölgelerin zamanla ve küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş ve evrilerek yeni bir yapıya dönüşmüştür. Bu yeni yapıda serbest bölgeler, daha entegre yapıda, sanayi, finans ve teknoloji parkları ile desteklenen, serbest bölge anlayışının en geniş bir biçimde uygulandığı, üst ölçekte sanayi ve ticaret politikalarıyla eşgüdümlü olarak ilerleyen, bürokratik işlemlerin hafifletildiği, devletle olan işlemlerin tek bir noktadan çözüldüğü bir yapıya kavuşmuştur. Bu oluşan özel yapıdaki serbest bölgelere “özel ekonomik bölge (specialeconomiczone)” denilmektedir.

Dünyada 32 üstünde özel ekonomik alan (ÖEA) bulunmakta, tamamına yakını gelişmekte olan ülkelerde yer almaktadır. ÖEA’lar tamamen yabancı sahipli firma kurabilmeye olanak tanıdığından kısa dönemde doğrudan yabancı yatırımcıyı çekmeyi, yoğun emek gerektiren uzmanlaşmış istihdam yaratmayı ve döviz girdisini sağlayabilirler. Bu nedenle önce ucuz iş gücü sömürüsü ve yurtdışına gelir transferi gibi durumlar gibi sakıncaları da bulunmaktadır. Ancak uzun dönemde bölgede üretim bilgisi ve teknoloji altyapısı transferi sağlandığından, bu kazanımların tüm ülkeye yayılması sağlanması, üretimde ve katma değer yaratmada ilk girdiden son ürün çıktıları arasına göre, artı katma değer üretim bağlantılarının kurulmasına imkânsağlaması açısından önemli potansiyeller sunmaktadır.

4.1. KALKINMA MODELİ: Doğubayazıt Türk-İran Kızılları Özel Ekonomik Bölgesi

Yürütülen kalitatif ve kantitatif çalışmalarda, Türk-İran Kızıllarının ortaklaşa yöneteceği bir özel nitelikte serbest bölge modeli ön plana çıkmaktadır. Serbest bölgelerdeki yeni yaklaşımlar ve Doğubayazıt’ın farklı yapı nedeniyle serbest bölge yaklaşımı geliştirilerek özel ekonomik bölge kavramı daha uygun bulunmuştur.

Ağrı Doğubayazıt ilçesinde bulunan Gürbulak Sınır kapısına 15 km mesafede bulunan İran’ın Batı Azerbaycan Eyaleti’nin bir şehri olan Maku’da, serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır. Doğubayazıt’ta Maku’daki serbest ticaret bölgesinin bir benzeri “Özel Ekonomik Bölge” yaklaşımı ile Türk ve İran Kızılları yönetiminde (üniversite, ticaret odaları, yatırımcıların yö-

netime katılımıyla) kurulması halinde, bölgede istenen ekonomik kalkınmanın en önemli adımı atılmış olacaktır.

Özellikle sanayi, inşaat, perakende ve hizmet sektörü anlamında İran'ın gelişmesinde Türkiye önemli bir etki potansiyeline sahiptir. Tarihsel ve kültürel ilişkilerin de getireceği sinerjiyle Türkiye'de İran'da ciddi fırsatlar yakalayabilir.

Yasalarımızda Özel Ekonomik Bölge tanımı olmadığından bölgenin kuruluşu ya 3218 sayılı Serbest Bölge Kanununa dayandırılabilmesi gibi Kanun Hükmünde Kararname veya Bakanlar Kurulu Kararı ile de yapılabilir. Kurulacak ÖEB'de Serbest Bölge Kanunu'ndan gelen ve Cazibe Merkezi Programı ile de artırılan, oldukça fazla teşvik ve muafiyet bulunmaktadır. Uygulama planı hazırlanırken ihtiyaç duyulacak diğer araçlar Kararnamelerle çözümlenebilir.

Bu model, devletleri değil, fakat yine onların içinde yer alan, özel kurum ve kuruluşları öne çıkararak iş görmeyi amaçlayan bir yapılanmayı öngörmektedir. Bu çalışmada önerilen Modelin üst kurgusu/yapısını Türkiye ve İran Kızıllayları oluşturacaktır. Böyle bir yapılanmanın, ulusal ve uluslararası hukuk normlarına uygun olduğunu söyleyebiliriz.

4.2. Kızıllay Üzerinden Yapılanmış Özel Ekonomik Bölge (ÖEB) Modelinin Yönetimi

Kızıllay, doğal afetlerin, ülkelerde meydana gelen iç ve dış çatışmaların yarattığı yıkım ve acılardan insanları koruyan; böyle kötü zamanlarda insanların kayıtsız şartsız yanında olan bir kuruluş olarak tüm toplumların, grupların, insanların teveccühünü kazanmış bir kuruluştur. Kızıllay hem Türkiye ve hem de İran'da bulunan ortak bir yapı olup aynı zamanda evrensel bir değere sahiptir.

Kızıllay'ın amacı, resmi tüzüğünün 7'inci maddesindeki "Kızıllay'ın ulusal ve uluslararası görevleri" başlığı altında bulunan 8 ve 9'uncu bendlerde "gelir getirici iktisadi işletme ve tesisler kurmak, işletmek ve işlettiirmek bulunmaktadır." Genel yaklaşıma aykırı gibi görünse de bu maddeler Kızıllay Kurumu üzerinden bir serbest bölge sistemi kurulabileceğini göstermektedir.

Önerilen bu modelde sistem, iki ülke Kızıllay'ının ortaklaşa yürüteceği hukuka dayandırılacaktır. Oluşturulacak ÖEB niteliğindeki serbest tica-

ri bölgedeki işletmelere, iki Kızılay'ın yanında, sınır kentleri girişimcileri, hatta STK'lar da ortak olabilecektir.

Bölgenin yapısı dikkate alındığında Kızılay Kurumu üzerinden temel bir serbest bölge yapılanması mümkün, uygun görülmektedir. Böyle bir yaklaşımın olumlu etkisi ve önemli yararları hususunda şunlar öngörülebilmektedir:

- Kızılay gibi bir yapı üzerinden gerçekleştirilecek sosyoekonomik düzenlemeler karşısında, sınır kentlerinde yaşayan toplumların, grupların, kişilerin kendi ülke yönetimiyle ya da diğer ülke yönetimiyle ilgili önyargılarını, olumsuz tutum ve davranışlarını bir yana bırakmaları beklenir.
- İnsanlığın ortak kuruluşu özelliği taşıyan Kızılay üzerinden yapılan bu modelle ortaya konacak sosyoekonomik normların benimsenmesi ve bu yolla tüm ekonomik faaliyetlerin kayıt içi bir düzene sokulmasının daha kolay olacağı umulur.
- Türkiye ve İran merkezi yönetimlerinin, her iki tarafa sosyoekonomik yararlar ve istikrar getirecek bir modeli daha istekle desteklemeleri akla yatkın görülür.
- Böyle bir modelin bölgeye refah ve zenginlik getirmesi, bundan öncelikle yararlanacak olan sınır kentlerinde insani, sosyal ve ekonomik değerlerin yükselmesi, bunun da huzura, güvene, barışa dönüşmesi beklenir.
- Bu modelde, serbest bölgeden bireysel ihtiyaç fazlası malların alımı ve sınır kentlerinde pazarlanması, sistem tarafından ruhsat verilecek 5 ile 7 bin arasında kişi olabilecek Doğubayazıt ahalisi (esnafı) tarafından gerçekleştirilecektir. Böylece, serbest bölge avantajlarından yararlanacak sınır kentlerinde yaşayan kişi sayısı arttıkça, yürürlükteki model de toplumca sahiplenecek ve giderek kayıtdışı ekonomik aktivitelere yönelişler ortadan kalkacaktır.

4.3. Kalkınma Modeli Oluşturulurken Dikkat Edilmesi Gereken Konu Başlıkları ve Olası Gelişme Rotaları

En dikkat edilecek şeylerin başında doğru sektörlerin ve firmaların, uygun bir altyapı eşliğinde katma değer artışına imkân sağlayacak destek hizmetleri ile bir araya getirilmesi gerekmektedir. Eğer önerilen modelde iyi işletirse ve sinerji sağlanırsa orta vadede her iki ülkede üçüncü ülkelere beraber ihracat yapabilir.

Doğubayazıt özelinde, öncelikle İran ve diğer komşu ülkelerle ticarete konu olacak ürünler üzerinde uzmanlaşma olacaktır.

Doğubayazıt örneğinde ÖEB’de teknopark ve teknoloji odaklı bir yapılanma yüksek maliyeti, girdi, talep ve pazarı nedeniyle şimdilik gerekmektedir.

Doğubayazıt’ın özellikleri dikkate alınarak, yardımcı malzeme ve hammadde kaynak potansiyeli ile rekabetçi olabileceği sektörlerde kümelenme sağlanmalıdır. 2014-2023 TRA2 Taslak Bölge Planında Doğubayazıt’ın potansiyel gelişme alanları;

- küçükbaş hayvancılık,
- tavuk yetiştiriciliği,
- arıcılık,
- lojistik yatırımı,
- tekstil,
- turizm,
- maden yatırımı,
- yenilebilir enerji kaynağı

sektörler olarak verilmiştir.

ÖEB bulunan dış ticaret, lojistik, paketleme, gümrükleme gibi sektörlerin çevre alanda üretime destek vermesi halinde Doğubayazıt yatırımcılar açısından çekim alanına dönüşebilecektir.

Tarıma dayalı girdisi olan üretim, paketleme ve depolama gibi sektörler ile madencilik girdisine sahip olan işletmeler için, tek bir yönetim altın-

da, iki farklı konumda ÖEB oluşturulabilir. Türkiye ve İran Kızılay'ının karar verici ve yönetici olduğu ÖEB bölge İran ile işbirliği yapılarak çok uluslu bir ÖEB'e dönüşmesi mümkündür.

4.4. Aktörler-Paydaşlar ve Eylem Planı

Doğubayazıt İlçesinin ekonomik ve sosyal kalkınma planının merkezinde, Doğubayazıt Türk-İran Kızılayları Özel Ekonomik Bölgesinin (çok amaçlı serbest bölgesi) kurulması vardır.

Bu özel ekonomik bölgenin kurulması ekonomik kalkınmada tek başından çok, Doğubayazıt'ta büyük bir etki yaratacağı gibi, aynı zamanda, ticaret, hayvancılık, tarım, arıcılık, orta ve küçük ölçekli imalat ve montaj sanayi gibi sektörleri gelişmeye zorlayacaktır. İstihdamdaki artış bölgede yerel sermaye birikimini güçlendirecek sosyal kalkınma talepleri için itici güç oluşturacaktır.

Ancak Doğubayazıt'ta sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için ekonomik gelişime ek olarak sürdürülebilir kalkınmanın diğer iki ayağını oluşturan çevre ve sosyal gelişiminde desteklenmesi gerekmez. Ayrıca sadece ticarete odaklanmış bir ekonomik gelişim modeli üretim yapısı gelişmemiş bir sistemde istenen hedeflere ulaşılmasını sağlamayacaktır.

Doğubayazıt'ta sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için ekonomik faaliyetlerin, çevresel unsur ve doğal kaynakların ve beşeri kaynakların bütüncül planlama ile ele alınmasının yanı sıra tüm aktörlerinde aktif olarak süreçlerin içinde yer alması gerekmektedir.

Doğubayazıt'ta sürdürülebilir kalkınma için aktörler ise;

- Ağrı Valiliği ve Doğubayazıt Kaymakamlığı, gibi merkezi ve taşra yönetim birimlerin oluşan kamu
- Doğubayazıt Belediye başkanlığı (yerel yönetim)
- SERKA gibi özel amaçlı kuruluşlar
- Sivil toplum kuruluşları ve meslek kuruluşları
- Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ve mesleki eğitim kurumları
- Bireysel ve toplu girişimcilerden oluşan, özel kişiler, şirketler ve kooperatifler

- Yerel halk ve
- Müşteri, ziyaretçi vb. gibi dış paydaşlardan oluşmaktadır.

Bu aktörlerin Doğubayazıt özelinde sürdürülebilir kalkınma sürecindeki görevleri ise;

- Kamu kurumların yasalarda belirtilen kuruluş amaçlarına ek olarak,
 - Yasal ve teknik altyapıyı oluşturmak (Özel Ekonomik Bölge ve teşvikleri için yasal düzenlemeler, yol ve demiryolu ulaşım altyapısı, elektrik ve doğalgaz kesintisiz enerji altyapısı, tarımsal ve sanayi kullanım suyu altyapısı gibi)
 - Bölgesel ve yerel mekânsal planlamayı yapmak (Arazi Kullanım Planları, Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı, İmar Uygulama Planı gibi)
 - Doğal kaynakların (mera, maden, yer altı ve üstü su kaynakları gibi) ve etkin kullanımı ve korunumu için yönetim planları oluşturmak ve bunlar için kayıt sistemini oluşturmak
 - Yapılan planlamamalar doğrultusunda diğer paydaşların katılımı için örnek işletmeler kurmak (tarımsal/hayvancılık üretim ve sanayisi için), tip projeler hazırlamak (özellikler hayvan barınakları ve KOBİ'ler için), arıcılık ve organik tarımda markalaşmak ve güven sağlamak için sertifikasyon ve/ya akreditasyon kuruluşlarının kurulmasını sağlamak
 - Bölge turizmi altyapısının oluşması için güvenlik, düzenleme, tanıtım ve özendirme planlamasını yapmak (İmar planlarında turizm merkezleri ve faaliyet alanları oluşturmak, uygun hazine arazilerini kiralanması, tanıtım ofisinin kurulması, Kars ve Van gibi turistik değere sahip illeri kapsayan tur faaliyetlerin kolaylaştıracak çalışmalar yapmak, Nuh'un Gemisi, Meteor Çukuru, İshak Paşa Sarayı ve Doğubayazıt Kalesi, Balık Gölü gibi alanların etrafında çevresine uyumlu günübirlik turistik tesislerin kurulması için planlama ve izin işlemleri)

- Diğer paydaşların planlama, yönetim ve uygulamalara katılımı sağlamak
- Planlama, yönetim ve uygulamalara etkin ve verimli katılımı sağlamak için diğer paydaşlara (özellikle girişimciler ve yerel halk için) sürekli eğitim ve kurslar düzenlemek
- Doğubayazıt Belediyesi yasalarda belirtilen görevlerine ek olarak;
 - İlçe ve mücavir alan içinde yukarıda kamu kurumları için sayılan faaliyetleri yapmak ve organize etmek
 - Diğer kamu kurumları ile işbölümü ve eş güdümü sağlamak
 - Uygulama imar planları ile sağlıklı kentleşmeyi sağlamak
 - İmar planları doğrultusunda gerekli sosyal(yeşil alan, park, spor alanları, otopark, meydan gibi görev alanındaki alanları planlamak ve oluşturmak; sağlık ocağı, eğitim alanları kamu hizmet alanlarının imar planları içinde yerlerini belirlemek ve teknik altyapıyı (içme suyu, kanalizasyon, yol ve çöp toplama, geri dönüşüm gibi) oluşturmak, geliştirmek ve iyileştirmek
 - Katı atık ve kanalizasyon sorununu çevresel normlar çerçevesinde çözmek
- SERKA kuruluş amacındaki görevlere ek olarak bu konulardaki tecrübe, birikim ve yetiştirilmiş teknik personeli ile
 - Bu projelere tüm paydaşların katılımını ve işbirliğini sağlamak,
 - Mevcut yerel paydaşların teknik insan kaynağı olarak yetersiz kaldığı projelerde yönetimi üstlenmek
 - Mevcut yerel paydaşların finansal olarak yetersiz kaldığı projelerde teşviklere ve diğer finansman kaynaklarını erişimi koflaştırmak ve sağlamak
- Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ve Doğubayazıt Ahmed-i Hani Meslek Yüksekokulu;
 - İl ve ilçede gerekli teknik insan kaynağını oluşturmak (tam kapasitede destek verebilmesi daha zamana ihtiyaç vardır).

Bu durum ilçe de bulunan Ahmed-i Hani Meslek Yüksekokulu içinde geçerlidir (ara eleman ihtiyacı için bölge gereksinimlere uygun bir yapılanma vardır)

- Sanayi, küçük sanayi ile uygulamaya dönük işbirliği oluşturmak (uygulama projeleri, uygulama, proje ve arazi stajları mekanizmaları oluşturmak)
- Hayvan sağlığı ve gelişimi için 4 yıllık veterinerlik bölümün kurulması
- Diğer paydaşlar ile işbirliği içinde çiftçi, üretici ve girişimci için özel eğitim ve kurs programları oluşturmak
- Bölgenin var olan değerlerinin en etkin biçimde sürdürülebilir kalkınma dinamiklerine dönüştürülebilmesi için araştırma merkezleri ve sertifika merkezleri oluşturmak
- STK, Meslek Kuruluşları ve Kooperatifler;
 - Ortak çalışma kültürünü geliştirmek
 - Üretim, satış ve pazarlama konusunda örgütlenme
 - Uygulamaya konan projelerin sürdürülebilirliğini sağlamak için diğer paydaşlara geri beslemede bulunmak ve proje önerileri geliştirmek
 - Diğer tüm paydaşlar ile işbirliği ve eşgüdümü sağlamak
- Diğer paydaşların görevleri ise sürdürülebilir kalkınma kapsamında belirlenen kural ve ilkelere göre hareket etmek, bunların geliştirilmesine katkıda bulunmak, karşılaştığı sorunlar veya elde ettiği başarılar konusunda diğer paydaşlara bilgi geri beslemesi yapmak,olarak özetlenebilir.

Geliştirilen sürdürülebilir kalkınma projelerin aktörler için temel stratejileri aşağıda verilmiştir. Strateji açısından ise paydaşlar ikiye ayrılmıştır. Kamu, yerel yönetim, üniversite, STK'lar ve meslek kuruluşları düzenleyici, kolaylaştırıcı ve denetleyici, girişimciler son kullanıcı ve uygulayıcı, diğer paydaşlar Buna göre;

- İlk grup paydaşların temel stratejisi en az maliyet ile en acil ve önemli sorunların çözümü için eylemleri planlamak ve diğer paydaşlardan aldıkları geri besleme ile değişen ve gelişen yapıya göre planları uygulamak ve tamamlamaktır (bu strateji kamunun temel görevleri için geçerli olmayabilir).
- İkinci grup paydaşların temel stratejisi ise en az girdi ile en yüksek katma değeri elde ederken var olan plan, ilke ve kurallara uymaktır. En az girdi maliyeti projenin sürdürülmesi için olan stratejidir.

1.1 Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Projeleri

Doğubayazıt ekonomik ve sosyal kalkınma planı detay projeleri belirlenirken planlamamethodolojisi gereği üst ölçek plandaki yaklaşımlar ele alınmalıdır. Doğubayazıt'ta bu hedeflerin belirtildiği güncel, Çevre Düzeni Planı ve 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı bulunmadığından 2010-2014 ve 2014-2023 dönemlerine ait TRA2 Bölge Plan amaç ve hedefleri kullanılmıştır. Detay planlar Doğubayazıt saha çalışmaları önceliğinde aşağıda verilen amaçları ve bunlara hizmet edecek kolaylaştırıcı projeler şekilde planlanmıştır.

Bu amaçlar Doğubayazıt Özel Ekonomik Bölge merkezinde özetle aşağıdaki gibidir.

- İlçe yaşam ve çalışma koşulları kalitesini artırmak,
- Tarım ve hayvancılıkta üretimin verimliliğininivemarkalaşarak katma değerini artırmak,
- Turizm potansiyelini harekete geçirerek bölgeyi markalaştırmak,
- İşletmelerin rekabet edebilirlik kapasitelerini arttırmaktır.

Bu araştırma kapsamında yapılan tüm değerlendirmelerden sonra geliştirilen ekonomik ve sosyal kalkınma projeleri etkisine ve fonksiyonuna göre üç gruba ayrılmıştır. Bunlar;

- Ana Proje: Bölgenin ekonomik kalkınmasında lokomotif olarak seçilen Doğubayazıt Türk-İran Kızılayları Yönetiminde Özel Ekonomik Bölgesinin Kuruluşu Projesi'dir.

- Kolaylaştırıcı Projeler: Ana Proje ile Yardımcı Kalkınma Projeleri için temel altlık olan bu projelerin mekan, insan, çevre ve toprak ile ilişkisini kuran projelerdir.
- Yardımcı Kalkınma Projeleri: İlçenin gelişme potansiyellerine göre ve ana projenin yaratacağı ivmelendirici katkıyla ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyen projelerdir.

Tüm üst plan karar ve yaklaşımların uygulamaya geçirilmesinde insan ile toprak arasında ilişkin sürdürülebilirlik ilkesi kapsamında düzenlemesi için mekânsal planları oluşturulması gereklidir. Mekansal planlar yapılmadan sosyal, insani ve çevresel kalkınmadan bahsedilemez. Hem ana kalkınma hem de alt kalkınma projelerinin uygulanmasından önce Ağrı ili ve ilçelerin kapsayan Çevre Düzeni Planı yada Doğubayazıt Arazi Kullanım Planı ile Doğubayazıt ilçe ve mücavir sınırlarını içeren Nazım İmar ve Uygulama İmar Planları yapılmalı veya projeler doğrultusunda revize edilmelidir.

Doğubayazıt için yukarıda verilen ilke strateji ve aktörlere göre belirlenen sürdürülebilir kalkınma projeleri aşağıda verilmiştir. Projelerde maliyet ve gerçekleştirme süreleri verilmemiştir. Bunlar sorumlu kurum veya kuruluşça belirlenecektir.

Doğubayazıt İlçesi Sürdürülebilir Kalkınma Ana Projesi

Proje Adı	Doğubayazıt Türk-İran Kızılları Yönetiminde Özel Ekonomik Bölgesinin Kuruluşu
Proje Bileşenleri	İmalat, antrepo, paketleme, lojistik, yeşil alan, gümrük ve güvenlik, açık ve kapalı depolama alanlar
Sektör	Karma
Uygulama Yeri	Doğubayazıt ilçesi
Proje Paydaşları	Türk Kızılları İran Kızılları Ağrı Valiliği Doğubayazıt Belediye Başkanlığı Ticaret Bakanlığı Hazine ve Maliye Bakanlığı STK'lar Sanayi ve Ticaret Odası
Üst Ölçekli Plan Kararları ile uyumu	TRA2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı
Amaçlar	İlçe ve bölgede ekonomik kalkınmayı sağlamak İhracatı ve döviz girişini arttırmak İstihdamı arttırmak Sınır ticaretini canlandırmak
Öngörülen Faaliyetler	Arsa tahsisi, bina yapımı, kredi ve teşvikler, kamulaştırma maliyetinden kaçınmak için imar uygulaması, trampa ve hazine arazilerin kullanımı
Beklenen Sonuçlar	Ekonomik canlılığın artması İmalat sektöründe artış Artı katma değerli tarım ve tarım ürünü girdi üretimin artması Artı katma değerli hayvancılık ve hayvancılık ürünü girdi üretimin artması Kayıt dışı ekonominin ortadan kaldırılması Ekonomik kalkınma sonrası yaşam koşullarının artması Lojistik altyapı geliştirecektir Komşu ülkeler ile ticari ilişkiler geliştirecektir
Yaklaşık Maliyet	Uygulama projesi sonrası belli olacaktır

Kolaylaştırıcı Projeler (KP)

Proje Adı	Arazi Kullanım Planlaması
Proje no	KP-1
Amacı	Ağrı ve Doğubayazıt Bölgesinde 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda öngörülen toprak ve arazi varlığının belirlenmesi, arazi kullanım planlarının yapılması, tarımsal amaçlı arazi kullanım ile toprak koruma plan ve projelerinin hazırlanması, erozyona duyarlı alanların, yatırım alanlarının, yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklüğünün tespiti ve toprak korumanın sağlanması. Sürdürülebilir kalkınmanın tüm boyutlarına hizmet eder.
İlgili Kurum	Tarım ve Orman Bakanlığı, Valilik (Bakanlık tarafından hazırlanır veya hazırlatılır, arazi kullanım plânlarının hazırlanmasını ihtiyaca göre valiliklere devredebilir).
Süresi	Kısa vade (tüm projelerden önce uygulanmalıdır)
Yapılacak İşler	Yerel, bölgesel ve ülkesel ölçekte tarım arazileri, mera arazileri, orman arazileri, özel kanunlarla belirlenen alanlar, yerleşim-sanayi-turizm alanları, sosyal ve ekonomik amaçlı altyapı tesisleri ile diğer arazi kullanım şekillerini ve ileriye yönelik sürdürülebilir arazi kullanım türlerini gösteren rapor ve haritaların hazırlanması.
Açıklama	Arazi kullanım planlaması, her ölçekte planlamaya temel oluşturmak vesürdürülebilir toprak ve su potansiyelini, sistematik olarak kullanımı ve kullanım ilişkilerini belirlediği için tüm projelerden önce uygulanmalıdır. Bu rapor kapsamında hazırlanan GZFT-SWOT analizleri dikkate alınmalıdır.
Proje Adı	1/5000 ve1/1000 ölçekli İmar Uygulama Planlarının Revizyonu veya Yeniden Yapıtırılması Projesi
Proje no	KP-2
Amacı	Doğubayazıt ilçesinde Belediye sınırları ve mücavir alanında İnsan, toplum, çevre ilişkisinde kişi ve aile mutluluğu ile toplum hayatını yakından etkileyen fiziksel çevreyi sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, yatırımlarının yer seçimlerini ve gelişme eğilimlerini yönlendirmek ve toprağın korunma, kullanma dengesini en rasyonel biçimde belirlemek üzere hazırlanacak imar planlarının ve bu planlar üzerinde yapılacak değişikliklerin hangi esaslar kapsamında yapılacağını belirtmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın tüm boyutlarına hizmet eder.
İlgili Kurum	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı veya Doğubayazıt Belediyesi tarafından yapılır ve yaptırılır (İller Bankası Belediye'ye bu konuda finansal ve yönetsel destek sağlayabilir)
Süresi	Kısa vade (ilçe yerleşim alanını ilgilendirenprojelerden önce uygulanmalıdır)
Yapılacak İşler	Mevcut mevzuata göre planlama çalışması yapılacaktır. Ancak bu araştırma kapsamında geliştirilen kalkınma projeleri ve ilgili yatırımcıların talepleri için etkin bir çalışma yapılarak Nazım İmar Planında en uygun yer tespitlerinin yapılması ve sosyal kalkınma için donatı alanlarının belirlenmesi, Uygulama İmar Planı ile bu alanların kesinleştirilmesi tüm kurum ve paydaşların katılımı ile sağlanmalıdır.
Açıklama	Planların onayından sonra donatı alanlarının kamulaştırmasız kamuya geçmesi için İmar Kanununun 18. Maddesi uyarınca Arsa ve Arazi Düzenlemesi yapılması önerilmektedir. Arazi gereksinimi olan kalkınma projeleri için Hazine mülkiyetindeki araziler ve ilgili yatırımcı arazilerinin kullanılması ve trampa seçenekleri proje maliyetlerini düşürmek için ilk seçenek olmalıdır. Bu rapor kapsamında hazırlanan GZFT-SWOT analizleri dikkate alınmalıdır.

Yardımcı Kalkınma Projeleri (YKP)

Proje Adı	Üretim Sektöründe İşgücü Eğitim Programlarının Oluşturulması Projesi
Proje no	YKP-1
Amacı	Ana kalkınma projesi olan Özel Serbest Bölge ve hayvancılık, küçük ve orta ölçekli sanayi çalışmaları için yetmişmiş ara işgücü ihtiyacını gidermek
Gereçesi	Doğubayazıt nüfusu ve kalkınma projeleri ile oluşacak talep
İlgili Kurum	Doğubayazıt Kaymakamlığı koordinasyonunda Çalışma ve İş Kurumu Müdürlüğü, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Doğubayazıt Ahmed-i Hani Meslek Yüksekokulu
Süresi	Doğubayazıt ÖEB'sinde yer alacak montaj ve üretim sektörlerinin belirlenmesinden sonra kısa vadede
Yapılacak İşler	İlgili sektörlerde sürekli eğitim, kurs programları oluşturmak
Açıklama	Doğubayazıt ÖEB'sinde yer alması montaj ve üretim sektörlerinin belirlenmesinden sonra bu sektörlerle yönelik olmakla birlikte, küçükbaş hayvancılık, et ve süt ürünleri üretimi, arıcılık gibi yan sektörler için de var olan eğitim programları devam ettirilmelidir. Sosyal kalkınmayı desteklemektedir.
Proje Adı	Hizmet Sektörü İnsan Kaynağını Geliştirmeye Yönelik Kurs Programlarının Açılması
Proje no	YKP-2
Amacı	Markalaşma, e-ticaret ile artı atma değer yaratan iş kolları oluşturma
Gereçesi	ÖEB'nin getirdiği ihracat ve üretim potansiyeline ek olarak Doğubayazıt'ın et ve süt ürünleri potansiyeli
İlgili Kurum	Çalışma ve İş Kurumu Müdürlüğü, SERKA, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek ve Ticaret Odaları
Süresi	ÖEB planlamasıyla eş zamanlı olarak
Yapılacak İşler	İlgili sektörlerde sürekli eğitim ve kurs programları oluşturmak
Açıklama	Markalaşma ve e-ticaretin getireceği ek katma değer ekonomik kalkınmaya ek olarak sosyal kalkınmayı da destekleyecektir.
Proje Adı	Doğubayazıt Tanıtım Projesi
Proje no	YKP-3
Amacı	Yazılı, görsel ve internet ortamında Doğubayazıt'ın hem turizm hem de yatırım olanakları açısından tanıtılması
Gereçesi	Doğubayazıt potansiyelinin altında bir bilinirliğe sahip olması ve oluşacak yeni olanaklarının olası yatırımcılara, turistlere ve diğer ilgilere duyurulması
İlgili Kurum	Doğubayazıt Kaymakamlığı, Ağrı Valiliği, SERKA, Ticaret ve Sanayi Odası, STK'lar
Süresi	Düşük maliyetlerde sürekliliği sağlanması gereken bir projedir.
Yapılacak İşler	İnternet sitesi ve sosyal medya hesaplarının oluşturulması, tanıtım filmleri ve broşürler, sektörel raporların hazırlanması, turizm rotalarını hazırlanması gibi.
Açıklama	Belirlenecek tanıtım stratejisi ile sürekli bir tanıtım akışı sağlanmalıdır. Ekonomik kalkınma ve rekabet edebilirliğini destekleyecektir.

Proje Adı	Turizm Altyapı Projesi
Proje no	YKP-4
Amacı	Günübürlük ve konaklama tesislerinin planlanması, girişimcilere tanıtılması, tur organizasyonların planlanması, çevre illerle beraber bölge turlarının planlanması
Gerekçesi	Ağrı ilinin turizm potansiyeli açısından hem çeşitlilik hem de varlık açısından en zengin ilçesi olmasının yanı sıra sınır ilçesi olması
İlgili Kurum	Doğubayazıt Kaymakamlığı, Bölge İl Valilikleri veya Kaymakamlıkları, SERKA,
Süresi	Orta vadede
Yapılacak İşler	Tanıtım projesine ek olarak, turistik alanların çevresindeki konaklama, aktivite ve günübürlük tesislerin planlanması, işletilmesinin sağlanması, otel ve hizmet alanlarının imar planlarında ayrılması, tur organizasyonları, tur rehberliği
Açıklama	Ağırlıklı olarak sosyal ve çevresel

Proje Adı	Tarımsal Sulama Ve Arazi Toplulaştırması Projesi
Proje no	YKP-5
Amacı	I. ve II sınıf tarım topraklarında tarımsal verimin artırılması, su kaynaklarının ekonomik ve verimli kullanılması ve toprak koruma
Gerekçesi	Tarımsal üretimde ve istihdamda artışın sağlanması, su kaynaklarının ekonomiye kazandırılması ve korunması
İlgili Kurum	Tarım ve Orman İl Müdürlüğü ve DSİ
Süresi	Orta ve uzun vadede
Yapılacak İşler	Sulama alt yapısının tadilatı, yenilenmesi ve güçlendirilmesi, arazi toplulaştırma çalışmalarının en verimli arazilerden başlanarak tamamlanması, erozyonla mücadele
Açıklama	Parçalanmış tarım topraklarının birleştirilmesi, tarımsal üretim maliyetlerinin düşürülmesi, Çevresel ve ekonomik kalkınmaya hizmet etmektedir.

Proje Adı	Mera Yönetim Sisteminin Kurulması Projesi
Proje no	YKP-6
Amacı	Meraların amaç dışı kullanımı önlemek, uygun alanları mera vasfına geçirmek
Gerekçesi	Özellikle küçükbaş hayvancılıkta artış trendi ve Doğubayazıt'ın sahip olduğu yüksek çayır ve mera potansiyeli
İlgili Kurum	Tarım ve Ormanlık Müdürlüğü yürütücülüğünde Tapu ve Kadastro Müdürlüğü işbirliği
Süresi	Tespit ve tescil kısa vadede, sistemin kurulması ve yönetilmesi orta vadede
Yapılacak İşler	Mera sicillerinin oluşturulması, koruma ve kullanma planlarının oluşturulması, mera ıslah çalışmaları
Açıklama	Kaynak koruma ve geliştirme ile hem ekonomik ve hem de çevresel kalkınmayı desteklediğinden ve hayvancılık maliyetlerini düşürdüğünden arazi kullanım planlaması ile eşgüdümlü yürütülmelidir.

Proje Adı	Doğubayazıt Küçükbaş Barınak Tip Projelerinin Ve Hayvancılık Broşürlerinin Hazırlanması Projeleri
Proje no	YKP-7
Amacı	Küçükbaş hayvancılık altyapısını geliştirme
Gerekçesi	Var olan potansiyelden ve mevcut hibe destek programlarından etkin bir şekilde çiftçilerin yararlanabilmesi, bilinçli üreticileri artırmak
İlgili Kurum	Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, SERKA
Süresi	Kısa ve orta vadede
Yapılacak İşler	Küçük ve orta ölçeklerdeki işletmeler için iklim ve yöre koşullarına uygun tip ahır ve ağıl projelerinin hazırlanacak vatandaşa ücretsiz verilmesi. Uygun kaynak bulunması halinde belirli bir maliyetin hibe kapsamında çiftçiye ulaştırılması düşünülebilir.
Açıklama	Geleneksel kültür korunarak modern, sağlıklı hayvancılık koşullarının sağlanması, çiftçi bilinç düzeyinin artırarak verimli ve kaliteli hayvancılık gerekli koşulları sağlayacaktır. Ekonomik ve sosyal kalkınmaya hizmet etmektedir.

5 FİNANSMAN VE TEŞVİK OLANAKLARI

Gerekli faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, güvenilir ve yeterli mali kaynakların sağlanmasıyla mümkün olabilir. Ancak finansmanın az, yapılacak işlerin çok olduğu ilçe de yaşam koşullarını ve kalitesini artırmak, yani sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikli finansman kaynaklarının, finansman stratejisinin belirlenmesi, kaynaklarının tespit edilmesi ve uygulayıcıları kurum ve kuruluşların kullanımlarına sunulması, hayati önem taşımaktadır. İlçe ölçeğinde mekâna dayalı projelerde 2023 yılına kadar kullanılabilecek finansman kaynakları aşağıda verilmiştir.

- Kamu Yatırımları,
- Doğubayazıt Belediye Yatırımları
- Yatırımlarda Devlet Yardımları (Hazine Teşvikleri),
- Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA) Destekleri,
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Destekleri,
- KOSGEB Destekleri
- Ekonomi Bakanlığı Destekleri,
- İŞKUR Destekleri,
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Destekleri,
- AB Destek Programları,
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Destekleri,
- Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES)
- Sosyal Destek Programı (SODES)
- Bağışlar

Bölgesel Teşvik Uygulamaları

Bölgesel Teşvik Uygulamasında desteklenecek sektörler, illerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilmiş ve illerin gelişmişlik seviyelerine göre teşvik araçlarının sağladığı yardım yoğunlukları farklılaştırılmıştır. Bu çerçevede, hangi illerde hangi yatırım konularının bölgesel desteklerden yararlanabileceği, yapılacak asgari sabit

yatırım tutarları ve/veya kapasiteleri belirlenmiştir. Türkiye 6 Bölgeye ayrılmış olup TRA2 Bölgesinin tüm illeri sektör ayrımının olmadığı ve desteklerin en yoğun uygulandığı 6. Bölgede yer almaktadır.

Bölgesel Teşvik Uygulamalarının bütün unsurlarından yararlanılabilir. Bölgesel Teşvik Uygulamaları ile sağlanan destekler:

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için KDV ödenmemesi şeklinde uygulanmaktadır.

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için Gümrük Vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanmaktadır.

Yatırım Yeri Tahsisi: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenen yatırımlar için Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilmektedir.

Vergi İndirimi: Gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşınca kadar indirimli olarak uygulanmasıdır. Türkiye'nin herhangi bir yerinde kayıtlı bir işletme TRA2 Bölgesine yapacağı yatırım için Vergi İndirimi desteğinden yararlanabilmektedir.

Sigorta Primi İşveren Payı, Sigorta Primi İşçi Payı ve İşçi Gelir Vergisi Stopajı Desteği: İşveren tarafından ilgili kurumlara ödenen Sigorta Primi İşveren Payı ve Sigorta Primi İşçi Payının asgari ücrete tekabül eden kısmının Ekonomi Bakanlığınca karşılanması ve Gelir Vergisi Stopajının asgari ücrete tekabül eden kısmının terkin edilmesidir. 2014 yılı ilk altı ayı için belirlenen 1.071 TL'lik Brüt Asgari Ücret için İşveren Yükü toplam 1.258 TL'dir. Yatırım teşvik belgesi kapsamında yapılacak yatırımlarda bir işçi için aylık toplam 495 TL destek sağlanmakta ve işveren yükü 763 TL olmaktadır.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az 1 yıl vadeli yatırım kredileri için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kar payının belli bir kısmının Ekonomi Bakanlığınca karşılanmasıdır. TRA2 Bölgesinin de içinde bulunduğu 6. Bölge için sağlanan destek TL cinsi krediler için 7 puan ve döviz cinsi krediler için 2 puandır. Azami Destek Tutarı 900.000 TL'yi ve 5 yılı geçemez.

Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki: Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki kapsamına alınan 12 sektörde/konuda yapılacak asgari 50 milyon TL olmak üzere teknoloji ve Ar-Ge kapasitesini arttıracak ve uluslararası alanda rekabet üstünlüğü sağlayacak sektörüne göre farklı büyüklükte belirlenmiş yatırım projeleri bölgelere göre farklılaştırılmış teşvik araçlarıyla desteklenmektedir. TRA2 Bölgesinin de içinde bulunduğu 6. Bölgede yapılacak Büyük Ölçekli Yatırımlar kapsamında; KDV İstisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Yatırım Yeri Tahsisi, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Payı, Sigorta Primi İşçi Payı, Gelir Vergisi Stopajı Desteklerinden yararlanılabilir.

Stratejik Yatırımların Teşviki: Stratejik Yatırımların Teşviki, ithalat bağımlılığı yüksek ürünlerin üretimini artıracak yatırımları desteklemek amacıyla tasarlanmıştır. Bu anlamda, asgari 50 milyon TL yatırım tutarı ile yurtiçindeki talebin %50'den fazlası ithalatla karşılanan, son bir yılda 50 milyon TL'lik ithalat yapılmış ve yapılacak yatırım ile asgari %40 katma değer sağlanacak ürünlerin üretimi kapsamına giren projeler, herhangi bir bölgesel farklılaştırmaya tabi olmaksızın Türkiye'nin tüm illerinde, bölgesel veya büyük ölçekli yatırım teşvik uygulamalarına göre teşvik araçlarından daha avantajlı koşullarda faydalanabilmektedir. TRA2 Bölgesinin de içinde bulunduğu 6. Bölgede yapılacak Stratejik Yatırımlar kapsamında; KDV İstisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Yatırım Yeri Tahsisi, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Payı, Sigorta Primi İşçi Payı, Gelir Vergisi Stopajı Desteği, Faiz Desteği ve KDV İadesinden yararlanılabilir.

Genel Teşvik Uygulamaları: Bölgesel, büyük ölçekli veya stratejik yatırım teşvik uygulamalarından herhangi birinin destek kapsamına girmeyen yatırımlar, teşvik edilmeyen yatırım konuları arasında yer almamak ve öngörülen sabit yatırım tutarını (birinci ve ikinci bölgeler için 1.000.000 TL, diğer bölgeler için 500.000 TL) sağlamak kaydıyla bölge ayrımı yapılmaksızın tüm illerde Genel Teşvik Uygulamaları kapsamında desteklenmektedir. Genel Teşvik Uygulamaları kapsamında KDV İstisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti ve TRA2 Bölgesinin de içinde bulunduğu 6. Bölge için Gelir Vergisi Stopajı Desteğinden yararlanılabilir.

6 SONUÇ VE SON SÖZ

Türkiye ve İran gibi uzun bir tarihi geçmişe sahip iki komşu ülkenin, Doğubayazıt-Mako hattında, ortak insani değerleri öne çıkaran bir anlayışla “Kızılay Eksenli Serbest Bölge Modeli” uygulamasına geçmesinin gerekliliği, bu araştırma raporunun sonuç önerisidir. Bu modelin uzun vadede, iki ülkenin sınır kentlerinde yaşayan topluluklarını ve dahası iki ülkeyi yakınlaştıracığına; geçmişte sınırın her iki yanında deneyimlenmiş olan önyargıları, birbirinden uzaklaşmalara yol açmış bulunan bazı “psikolojik bariyerleri” de ortadan kaldıracığına inanılır.

“Kızılay Eksenli Serbest Bölge Modeli” iyi yapılandırılarak hayata geçirildiğinde çok yönlü doğal bir sosyolojik süreç doğuracak, giderek sistem kendi otokontrolünü yapan bir kültürel yapılanmaya evrilecektir. Kızılay Kurumu ile kimsenin olumsuz anlamda bir sorunu bulunmadığı gibi, bu model karşıtı olmaya da kimsenin ne isteği ve ne de ihtiyacı olmayacaktır. Bu modelle, sonuçta bölge insanının, komşu ülke halklarının ve insanlığın yararına bir gündelik yaşam alanı ortaya çıkmış olacaktır.

“Kızılay Eksenli Serbest Bölge Modeli” aynı zamanda Kızılay yapılarının da güçlenmesini sağlayacaktır. Yeni ve sürekli gelir alanına kavuşacak olan Kızılay Kurumu, hizmetlerini daha etkin ve yaygın hale getirebilecektir. Türkiye ve İran ekseninde insani hizmetlerini güçlendirmesi yanında, sınır komşusu olunmayan ama ihtiyaçları olan ülke insanlarına ulaşma noktasında da daha fazla hareket alanına kavuşmuş olacaktır.

Bu özgün modelle bağdaşık ve uyumlu olarak, sınır hattı eksenli güçlü turizm politikalarının hayata geçirilmesi, Kızılay Modeli uygulamaların devamlılığını ve başarısını arttıracaktır. Yörenin coğrafi şartlarından hareketle, mutlaka modele bağlı olarak yeniden yapılandırılması gereken diğer sektörler ise ü ü ise tarım ve hayvancılık alanıdır.

Kızılay üzerinden yapılandırılacak bir serbest bölge modeline bağlı olarak gelişmiş turizm alanlarının kurulması, bölgede tarım ve hayvancılığın yaygınlaştırılması, Doğubayazıt ilçesinin sosyal, ekonomik ve ticari yönden güçlü bir gelişim seyrine girmesini sağlayacaktır. Böyle bir sistematik aynı zamanda şiddetin, terörün azalmasına, ortadan kalkmasına vesile olacak, sonuçta bu sosyoekonomik yapılanmadan uzun vadede sınır kentlerinde yaşayan bütün topluluklar, bütün Türkiye, bütün İran ve dahası bütün insanlık karlı çıkacaktır.

7 KAYNAKÇA

- Aydın, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara
- Değerli, E. S. (2018). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55477>, 19.04.2018.
- Doğanay, H., Zaman, S. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. PEGEM Akademi Yayınları, Ankara.
- Deniz, O., & Doğu, A. F. (2008). Türkiye İnan Sınırı: Sınırın Coğrafi Durumu ve Sınır Köylerimizin Sosyo-Ekonomik Yapıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*(19), 49-71.
- Edi, A., Aydoğan, E. (2011). “Şeyh Sait İsyanı Sonrası Ağrı İsyancıları”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, ed. Oktay Belli, İstanbul 2011.
- Emekli, G. (2001). *Bergama’nın Turizm Coğrafyası ve Turizmin Sosyoekonomik Etkileri*. Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.
- Erkal, M(2000) *Sosyoloji*, İstanbul, Der Yayınları.
- İlyas, A. (2015). “Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyanlarda Aşiretlerin Rolü”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, c.5/1.
- İnbaşı, M. (2004). “Çıldır Beylerbeyleri: I. İshak Paşa ve II. İshak Paşa”, *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu*, ed. Oktay Belli, İstanbul.
- İnbaşı, M. (2006). “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyâleti ve İdarecileri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7/1, Erzurum.
- Karabulut, Kerem, Doğu’da Yakalanan kalkınma Fırsatı: Ticaret- Bir Alt Bölge Uygulaması-Atlas Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005.
- Karabulut, Kerem (Editör), Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili, AİÇÜ Yayın No: 19, Salmat Basım Yayın, Ankara, Mart 2018.
- Karataş, Y. (2010). “XIX. Yüzyılın Sonlarında Bayezid Sancağı’nın Demografik Yapısına Dair Tespitler”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı:52, İstanbul 2010/2.
- Karataş, Y. (2012). “Zilanlı Eyüp Paşa’nın Tarihi Kişiliği Üzerine Bazı Notlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/10, 2012.
- Karataş, Y. (2017). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Miras Kalan Bir Mesele: Yurtluk-Ocaklık ve Emlak-ı Mazbuta Mukabili Maaşların Tasfiyesi”, *International Journal of Social Science*, Sayı:56, 2017 (III).
- Karataş, Y., Kul, E., (2012). “XIX. Yüzyılın Sonlarında Bayezid Sancağı’ndaki Aşiretler ve İskân Politikası”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:48, Erzurum.
- Kaya, H. (2016). “Bayezid Sancağı Örneğinde Osmanlı İdari Yapısında Yurtluk-Ocaklık Sistemi”, *Current Research In Social Sciences*, c.2/1, 2016.

- Kaya, H. (2017). "19. Yüzyılın Birinci Yarısında Aşiretler ve Demografik Yapı: Bayezid Sancağı", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, c.6/5.
- Kaya F., Karataş, Y., Özgül, İ. (2014). "Erzurum Vilayeti Bayezid-Diyadin-Karakilise Tutak Ve Eleşkirt Kasabalarının 1913 Yılı Sıhhi ve İctimai Coğrafyası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7/29.
- Kaya, H., ve Türklü, M.E. (2017). "III.Murad Dönemi Tahrir Defterlerine Göre Bayezid Sancağı ve Tevabiha", *Tarih Okulu Dergisi*, sayı: XXXII,.
- Kılıç, O. (1999) "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda Ve İdarî Tatbikattaki Yeri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:10, Ankara.
- Kılıç, O. (1997). *18.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimâtı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ 1997.
- Kıray, M. (1974), "Sosyal Yapı ve Nüfus Etkileşimi" *Amme İdaresi Dergisi*, VII/4, sayfa 3
- Kocacık, F (1986) "Sivas'ta Kentsel Aile", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, Sivas.
- Kodaman, B. (1979). "Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II.Abdulhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı:32, İstanbul.
- Köçer, M. (2004) "Ağrı İsyanı (1926-1930), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.14/2, Elazığ 2004.
- Sarızeybek, E. (2013). *Terör, Hudut, Kaçakçılık, Hesaplaşma*. İstanbul: Pozitif Yayıncılık.
- Serhat Kalkınma Ajansı, "Ağrının Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları",
- Serhat Kalkınma AjansıAğrı Yatırım Destek Ofisi, (2014), "Ağrı İli Organik Tarım ve Hayvancılık Raporu"
- Serhat Kalkınma Ajansı Ağrı Yatırım Destek Ofisi,(2016), "Ağrı İli Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi (2017)"
- Serhat Kalkınma Ajansı, (2012) "Ağrı Turizm Keşif Rehberi: Ağrı Yürüyüş Yolları"
- Serhat Kalkınma Ajansı ve DPT,(2010),"TRA2 Bölgesi 2010-2013 Bölge Planı"
- Serhat Kalkınma Ajansı,(2013),"TRA2 Bölgesinde Sınır Ticareti ve Sınır Kapıları"
- Serhat Kalkınma Ajansı,(2016), "TRA2 Bölgesi Ekonomik Durum Ağrı için Ekonomik Model Önerisi"
- Serhat Kalkınma Ajansı, "TRA2 Bölgesi 2014-2023 Taslak Bölge Planı",

- Serhat Kalkınma Ajansı, (2017),“TRA2 Bölgesi Küçükbaş Hayvancılık Durumu ve Stratejik Eylem Planı”
- Solak, A. (2017) Küresel Şiddet Siyaseti ve Terör. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Serhat Kalkınma Ajansı, (2012), TRA2 Bölgesinde Sınır Ticareti ve Sınır Kapıları: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz Sorunlar ve Çözüm Önerileri, ISBN NO: 978-605-63661-0-9
- Tekin, F. (2012). Sosyolojik Açından Sınır: Derecik Örneği. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(28), 27-48.
- Tuncel, M. (1994). “Doğubayazıt”, *DİA.*, c.9, İstanbul 1994.
- Tuncel, M. (2011). “Yukarı Murat Yöresi”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, ed. Oktay Belli, İstanbul 2011.
- Tunç, B.,Aydın, H. (2017) “Cumhuriyet Döneminde Doğubayazıt İlçesinin İdarî Yapısı ve Nüfusu (1923-1970)”, *Current Research In Social Sciences*, 3, s.132-142.
- Yaylalı, D. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları (1926-1930)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Konya.

İnternet Kaynakları

- TC. Dışişleri Bakanlığı. (2011). İran Ülke Künyesi. 08/02/2012 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/iran-kunyesi.tr.mfa> adresinden alındı.
- Ağrı Valiliği. (tarih yok). İlimizde tarım. 04 18, 2018 tarihinde <http://www.agri.gov.tr/ilimizde-tarim-1> adresinden alındı
- ATGHM. (2014). 2014 yılı faaliyet raporu. 04 28, 2018 tarihinde Ağrı İli Tarım Gıda ve Hayvancılık Müdürlüğü: <https://agri.tarim.gov.tr/Menu/58/Arazi-Toplulastirma-Ve-Tarimsal-Alt-Yapi> adresinden alındı
- GGM. (2013, 07 18). Sınır Ticareti. 04 28, 2018 tarihinde Gümrükler Genel Müdürlüğü: <https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/sinir-ticareti> adresinden alındı
- Hürriyet. (2000, 01 12). Sınır Ticaretinde İndirim. 04 28, 2018 tarihinde Hürriyet Gazetesi: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sinir-ticaretinde-indirim-39125514> adresinden alındı
- Karabağ, S. (2005). Sınır Ticaretinin Bölgesel Kalkınmadaki Etkileri. 04 23, 2018 tarihinde http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem4_22.pdf adresinden alındı
- Özgen, H. N. (2004). Sınır Kasabaları Sosyolojisi Projesi 2001-2004 Raporu. 04 18, 2018 tarihinde Neşe ÖZGEN Kişisel Web Sitesi: <http://neseozgen.net/wp-content/uploads/26.pdf> adresinden alındı

Özgen, H. N. (2005). Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırında İki Kasaba. 04 18, 2018 tarihinde Neşe Özgen kişisel web sitesi: <http://neseozgen.net/wp-content/uploads/27.pdf> adresinden alındı

https://www.nufusu.com/ilce/dogubayazit_agri-nufusu

TTA Ürün Listesi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141104-2-1.pdf>

TÜİK. (2013). Seçilmiş Göstergelerle Ağrı. 04 20, 2018 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/AGRI.pdf adresinden alındı

TÜİK. (2018). Ağrı İli Dış Ticaret Göstergeleri. 04 26, 2018 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1054 adresinden alındı

TÜİK. (2018). Ağrı İli Nüfus Göstergeleri. 04 26, 2018 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden alındı

TÜİK. (2018). Ağrı İli Sağlık Göstergeleri. 04 26, 2018 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095 adresinden alındı

[http://www.agri.gov.tr\(Giriş: 10. 02. 2005\)](http://www.agri.gov.tr(Giriş: 10. 02. 2005)).

[http://www.devletonline.com/turkiye/agri\(Giriş: 20. 02. 2005\)](http://www.devletonline.com/turkiye/agri(Giriş: 20. 02. 2005)).

www.kuzeydoga.org/oda/DOG029.pdf, 22 Şubat tarihinde erişilmiştir.

www.nasuhmahruki.com, 02 Mart 2016 tarihinde erişilmiştir.

mappery.com/map-of/Mt-Ararat-Topo-Map, (erişim tarihi 03.03.2016).

[http://www.tbb.gen.tr\(Giriş: 04. 02. 2005\)](http://www.tbb.gen.tr(Giriş: 04. 02. 2005)).

Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölgelerimizin Sunduğu Avantajlar,<http://www.ekonomi.gov.tr/upload/DA8B234A-D8D3-8566-45200A489EA13E64/Avantajlar.pdf>

TTA Ürün Listesi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141104-2-1.pdf>

Veri Kaynakları

Ağrı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2014 Verileri, Ağrı.

D.İ.E. 1990 ve 2000, TÜİK 2008 ve 2010 Göç Verileri, Ankara.

D.M.İ.G.M., 1960-2012 Ağrı İli İklim Verileri, Ağrı.

Gümrük Müsteşarlığı Verileri, Ankara.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Turizm İstatistikleri, Ankara.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2016 Bakanlık Belgeli ve Belediye Belgeli Tesis Verileri, Ankara.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü, 2016 Verileri, Ankara.